

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ
І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

*Матеріали
науково-практичного семінару,
присвяченого Дню Конституції України
та Дню Української Державності*

(м. Дніпро, 3 липня 2025 року)

Дніпро
2025

УДК 342
Т 30

*Схвалено Науково-методичною радою Дніпровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 10 вересня 2025 р.)*

Т 30 Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матер. науково-практ. семінару, присвяч. Дню Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 03 липня 2025 р.) / уклад.: канд. юрид. наук, доц. І. А. Сердюк, канд. юрид. наук, доц. Ю. С. Завгородня. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 204 с.

ISBN 978-617-560-085-6

Збірник містить матеріали науково-практичного семінару, присвяченого Дню Конституції України та Дню Української Державності, в якому брали участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти регіону.

Тематика публікацій охоплює широке коло питань, що торкаються юридичної природи конституції, конституціоналізму і демократії, прав і свобод людини та їх забезпечення органами публічної влади в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, актуальних для сучасного етапу розвитку основних напрямів діяльності нашої держави, функцій окремої думки судді Конституційного Суду України, еволюції верховенства права як найважливішої конституційної засади тощо.

Матеріали науково-практичного семінару можуть бути використані в науково-дослідній роботі й освітньому процесі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості, правоохоронній та правозахисній діяльності.

***Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе
відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів***

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

канд. пед. наук **О. Д. Царьов** (голова); д-р юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** (заст. голови); канд. юрид. наук, доц. **А. В. Самогута**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; канд. юрид. наук, доц. **Ю. С. Завгородня**.

ISBN 978-617-560-085-6

©ДДУВС, 2025
©Автори, 2025

З М І С Т

Магдаліна І. Освітня функція держави як її конституційний обов'язок.....	10
Боняк В. Яким має бути конституційний склад Верховної Ради України в нових післявоєнних реаліях?.....	14
Гудзь Т. Цифровий суверенітет України як новий компонент державного суверенітету в умовах війни.....	16
Перепьолкін С. Ідентифікація та правові наслідки імперативних норм загального міжнародного права (JUS COGENS).....	20
Сироїд Т. Забезпечення прав і надання допомоги молоді в умовах збройних конфліктів.....	23
Богатирьов І. Суспільний договір як принцип конституційної демократії.....	26
Кучук А. Від формалізму до сутності: переосмислення природи конституції в сучасному конституціоналізмі.....	28
Лазарєв В. Функції окремої думки судді Конституційного Суду України.....	30
Макушев П. Еволюція верховенства права як фундаментального принципу права.....	33
Марченко О. До питання про розуміння конституціоналізму та демократії.....	35
Миронюк Р. Особливості правового регулювання захисту критичної інфраструктури органами місцевого самоврядування.....	37

Олійник А.

Нормативно-правові джерела комерційної діяльності в сучасній
Україні.....40

Юзікова Н.

Забезпечення конституційних прав і свобод людини в умовах
воєнного стану.....44

Самбор М.

Правові тенденції, що впливають на конституційний порядок
та суспільство.....48

Гудим І.

Права внутрішньо-переміщених осіб: проблемні питання
«крізь призму» загострення в Україні воєнних дій.....53

Лабенська Л., Бірюкова Д.

Вплив міжнародного права на формування принципу
верховенства права в Конституції України.....55

Левін О.

Конституція УНР: унікальні риси та прорахунки.....57

Пилипенко Ю.

Правове регулювання у сфері державної реєстрації речових прав
на нерухоме майно.....59

Рагімов Ф.

Обмеження прав та свобод людини і громадянина в Україні:
історико-правове порівняння.....62

Саксонов В.

Способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів
господарювання та споживачів в Україні: сучасний стан
та перспективи розвитку.....63

Самотуга А.

Тяглість держави як ознака сучасного конституціоналізму:
досвід деяких постсоціалістичних країн ЄС.....67

Сердюк І.

Підхід суб'єкта конституційної законотворчості до визначення
важливості здійснюваних державою функцій/обов'язків
у контексті її розбудови як правової.....72

Саксонов В., Бойко А.

Цифровізація виконавчого провадження як фактор забезпечення виконання судових рішень в Україні.....75

Філянїна Л., Калашник А.

Подолання крайньої бідності та забезпечення прав людини: міжнародно-правовий вимір у контексті ЦСР – 2030.....79

Баско А.

Особливості правового регулювання реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері благоустрою територій.....81

Саксонов В., Откидач Р.

Гарантії захисту прав боржника і стягувача у виконавчому провадженні: баланс інтересів сторін.....85

Філянїна Л., Кузнецова С.

Процесуальні гарантії прав людини під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв.....88

Войтюк М., Сімора Д.

Застосування принципів розрізнення та пропорційності в сучасних збройних конфліктах: виклики та перспективи.....91

Тінін Д., Тимофєєв В.

Забезпечення прав дитини поліцейськими сектору освітньої безпеки.....93

Войтюк М., Шаповал С.

Особливості міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю.....95

Борисенко С.

Роль Конституції України у формуванні та гармонізації національного законодавства.....97

Карпенко Г.

Якість життя і добробуту особи як конституційно-правова цінність.....100

Антощук С.

Проблеми правового захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.....102

Косяченко Є.

Конституційні приписи як ідеологічна основа формування та реалізації гендерної політики в Україні..... 105

Гіркало Д.

Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту..... 107

Лавецький Д.

Захист прав людини в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі..... 109

Макаров Д.

Нові підходи до захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів з використанням цифрових технологій..... 111

Обоянцев С., Танченець І.

Особливості застосування безпілотних літальних апаратів в підрозділах патрульної поліції..... 113

Мірошниченко К.

Організація діяльності поліцейських реагування патрульної поліції в типових ситуаціях..... 116

Антонова С.

Вплив революцій та трансформаційних процесів на формування конституцій..... 118

Балюк Г.

Проблеми реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану»..... 121

Бубир Д.

Міжнародно-правова відповідальність за порушення прав військовополонених: шляхи притягнення до відповідальності в умовах збройної агресії..... 123

Гаполова Е.

Функції Конституції України як соціального договору та основи правової системи України..... 125

Голобородько Д.

Роль Конституції України у формуванні національного механізму захисту суверенітету та територіальної цілісності..... 127

Губа Н.

Права дитини в Україні: історико-правовий аспект.....130

Гуменнік І.

Роль конституційних норм у забезпеченні державного суверенітету та захисті територіальної цілісності України в умовах зовнішніх загроз.....133

Дзюба Н.

Конституція України як складник національної правової системи.....135

Зардов Р.

Загальні юридичні засади судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в Україні.....139

Зеленська М.

Роль Конституції України 1996 року в розвитку національного кримінального права.....142

Йолкін Д.

Конституційна реформа судової влади в Україні: виклики та перспективи.....145

Калашников Я.

Конституція України в історичному та сучасному вимірах.....148

Кожемяка Р.

Конституціоналізм на українських землях: ретроспектива розвитку.....151

Красільніков В.

Дотримання прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях (за матеріалами ЗМІ).....154

Кукліс В.

Роль Конституції України у правовому вихованні громадян.....157

Мальований Т.

Реалізація конституційних прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану.....160

Медвідь К.

Концептуальні підходи до обмеження прав людини та роль Європейського Суду з прав людини.....163

Овсієнко Є.

Національна ідентичність: посилення акценту на суспільній солідарності та патріотизмі як основі конституційної правосвідомості.....165

Павленко М.

Юрисдикційні проблеми кіберпростору в міжнародному праві.....167

Прокудін О.

Проблеми реалізації Конституції в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.....170

Ридун А.

Особливості обмеження конституційних прав людини в умовах воєнного стану.....173

Рудик В.

Конституційно визначена система органів державної влади України.....176

Сюсюкало В.

Гарантії реалізації та захисту прав сторін у виконавчому провадженні в Україні.....178

Дорош А.

Конституція України як суспільний договір і правова основа національного законодавства.....181

Уманець К.

Гарантії прав і свобод людини і громадянина за Конституцією України.....184

Рашед Зіяд Тарек

Конституційне право України як основа публічно-правової системи та юридичної освіти.....187

Нанкевич О.

Вплив Конституції України на національну правову систему України.....189

Пантюшенко А.

Міжнародно-правове регулювання забезпечення захисту прав
біженців та переміщених осіб у міжнародному праві..... 192

Соколов І.

Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради
України з прав людини..... 194

Тур К.

Сучасний вимір Конституції України..... 197

Дзюба Н.

Значення Конституції України у становленні та розвитку
правової держави..... 199

Чубенко А.

Конституційні засади суверенітету Української держави..... 201

МАГДАЛІНА Ігор Валерійович,
*перший проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент*

ОСВІТНЯ ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК

Освітня функція держави є її конституційним обов'язком, який закріплений в статті 53 «Кожен має право на освіту» Конституції України, де визначено, що «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [1].

Освіта як соціальний інститут у сучасному суспільстві є найважливішим джерелом і каналом соціальної мобільності та відіграє значну роль у соціальній диференціації членів суспільства, розподілі індивідів за соціальними прошарками і всередині них. Держава як інституційно найбільш ефективна форма організації сучасних суспільних відносин шляхом трансформації підходів до реалізації своїх функцій здатна до вирішення економічних та соціальних проблем розвитку країни. Саме освіта за умов турбулентності та нелінійності розвитку є тим потужним механізмом соціальної інтеграції, який забезпечує вирівнювання стартових можливостей громадян, нівелює наслідки загострення проблем старіння знань через реалізацію концепції неперервної освіти, а також забезпечує прискорення адаптації та соціалізації вразливих верств населення.

Отже, саме через освіту на сучасному етапі розвитку суспільства можлива та доцільна реалізація соціальної функції держави. Освітня функція держави полягає в створенні сприятливих умов зародження мотивації громадян для отримання новітніх знань та вмінь через здобуття освіти, а також створення спроможностей для реалізації здобутих знань та вмінь в результаті здобуття освіти для задоволення власних потреб, саморозвитку, а відтак економічного, соціального та культурного розвитку держави. Тому очевидним є те, що освітня функція держави є пріоритетом її внутрішньої та зовнішньої політики та головним напрямом розвитку.

Очевидно, що і сьогодні в умовах збройної агресії, яка має свої негативні наслідки: втрата життя та завдання значної шкоди здоров'ю громадян України, завдання значних руйнувань критичної інфраструктури, житлового та соціально-культурного фонду; значний відтік людського трудового та інтелектуального ресурсу країни та інші негативні наслідки, загострюється проблема великого відтоку молоді, яка виїжджає в більш безпечні країни для здобуття освіти, працевлаштування та соціалізації, що зумовлює необхідність вжиття всіх заходів, спрямованих на реформування системи створення безпечного, якісного та перспективного освітнього середовища в Україні, здатного підняти рівень освіти в Україні до стандартів Європейського Союзу, не втрачаючи свої національні здобутки в цій сфері.

Очевидним є той факт, що освітня функція держави належить до соціальної функції, тобто зумовлена необхідністю здобуття громадянами належного рівня освіти для реалізації отриманих знань та вмінь для забезпечення функціонування різних життєво необхідних сфер життя держави, а також для реалізації потенціалу людини з метою персонального розвитку та забезпечення гідних умов життя. Також безумовним є те, що освітня функція держави є базовою (основною), тобто становить базис формування та функціонування держави, який формується внаслідок здобуття належного рівня освіти громадян для виконання завдань та реалізації інших функцій держави – правозахисної, правоохоронної, фіскальної, культурної та інших.

Сутність соціальної функції держави полягає в забезпеченні добробуту, захисті прав, свобод та інтересів своїх громадян, серед основних практичних напрямів реалізації державної соціальної функції доцільно виділити: соціальний захист, соціальну підтримку, соціальну інклюзію та боротьбу з дискримінацією, забезпечення правопорядку та безпеки, а також забезпечення розвитку освіти, культури та охорони здоров'я.

Одним з напрямів реалізації соціальної функції державою є розвиток освіти та забезпечення рівного доступу до неї громадян. Освіта у цьому контексті стає не лише механізмом соціальної інтеграції, адаптації до змін у суспільстві, але й джерелом економічного розвитку самого суспільства. За умов різкого майнового та соціального розшарування українського суспільства, саме освіта стає одним із небагатьох соціальних інститутів, здатних забезпечити громадянину активну участь у ринковій економіці. Треба зауважити, що реалізація освітньої функції держави була предметом дослідження низки вчених, які досліджують освіту передусім як форму соціальної інтеграції особистості в суспільстві [2; 3].

Вважаємо, що до основних заходів регулювання освіти як напряму реалізації державної соціальної функції треба віднести:

- 1) гарантування рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального походження, фінансового стану або фізичних можливостей. Це може включати в себе створення загальноосвітніх

шкіл, закладів профтехосвіти та університетів, навчання в яких доступне для всіх безкоштовно чи шляхом надання фінансової підтримки тим, хто не може собі дозволити оплату навчання;

2) забезпечення якості освіти для розвитку громадянських та професійних навичок шляхом встановлення стандартів, акредитації навчальних закладів та забезпечення наявності кваліфікованого науково-педагогічного та педагогічного персоналу. Держава може фінансувати також дослідницькі проекти та інновації в освіті з метою покращення методів та технологій навчання;

3) забезпечення підтримки інклюзивної освіти, що сприяє соціальній інтеграції та рівним можливостям дітей з інвалідністю та інших вразливих груп;

4) сприяння розвитку освітніх програм, які враховують різноманіття культур та мов у суспільстві, підвищенню кваліфікації громадян через програми професійної підготовки та навчання протягом життя задля кращого адаптування до змін на ринку праці.

Зрештою треба зазначити, що освітня функція держави полягає у забезпеченні доступу громадян до якісної освіти, формуванні умов для розвитку особистості, підготовці кваліфікованих кадрів та сприянні соціальної справедливості. Зміст освітньої функції держави полягає:

1) у гарантуванні права на освіту (держава встановлює правові норми, які закріплюють обов'язковість і доступність освіти, наприклад, безкоштовна шкільна освіта);

2) у фінансуванні освіти (забезпечення бюджетного фінансування шкіл, університетів, професійно-технічних закладів тощо);

3) у створенні та підтримці освітньої інфраструктури (будівництво та утримання навчальних закладів, оснащення їх сучасними матеріально-технічними ресурсами);

4) у належному публічному адмініструванні в галузі освіти, основними принципами якого є прозорість і відкритість, доступність інформації про рішення, бюджети, освітні програми, публічне обговорення змін у сфері освіти, підзвітність, внутрішній та зовнішній аудит та моніторингу результатів освітньої діяльності; ефективність і результативність, раціональне використання ресурсів, забезпечення громадського контролю у сфері освіти, дотримання прав і свобод учасників освітнього процесу, недискримінація і рівний доступ до освітніх послуг, забезпечення реалізації політики інклюзивної освіти.

Напрями поліпшення освітньої функції держави спрямовані на підвищення якості освіти, її доступності та відповідності сучасним викликам, а саме:

1) модернізація змісту освіти (оновлення навчальних програм відповідно до потреб ринку праці, цифрової трансформації та глобалізації, впровадження компетентнісного підходу в навчанні, розвиток критичного

мислення, медіаграмотності, екологічної свідомості);

2) професійний розвиток педагогів (підвищення кваліфікації вчителів та викладачів через регулярні тренінги, курси, сертифікації, стимулювання вчителів до інноваційної діяльності – гранти, премії, підвищення престижу професії педагога);

3) розвиток цифрової освіти (впровадження електронних освітніх платформ, цифрових підручників, онлайн-курсів, забезпечення доступу до інтернету та техніки в школах, особливо в сільській місцевості, навчання цифрової грамотності як учнів, так і вчителів);

4) інклюзивність та рівний доступ до освіти (створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами, зменшення освітньої нерівності між міськими та сільськими районами, забезпечення стипендіями, соціальні програми підтримки малозабезпечених родин);

5) поліпшення управління та фінансування освіти (децентралізація управління освітою з чітким розподілом відповідальності, прозоре та ефективне використання бюджетних коштів, залучення приватного сектору, інвесторів, громадських організацій);

6) забезпечення зв'язку освіти з ринком праці (розвиток дуальної освіти, поєднання навчання з практикою, тісна співпраця закладів освіти з бізнесом, підприємствами, ІТ-сектором, моніторинг потреб економіки щодо професій і компетентностей);

7) підтримка наукових досліджень та інновацій (фінансування наукових установ і університетів, розвиток студентської та молодіжної науки, заохочення участі у міжнародних освітніх і наукових програмах). Ці напрями дозволяють не лише удосконалити систему освіти, а й зробити її інструментом сталого розвитку країни, соціальної мобільності та інтеграції в глобальний освітній простір [4].

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (в ред. від 11.07.2023). *Офіційний вебсайт Верховної Ради України «Законодавство України»*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

2. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія. Київ, 2008. 503 с.

3. Суспільне покликання філософії освіти у сучасних соціокультурних контекстах: монографія / за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. М. Д. Култаєвої. Харків : Щедра садиба плюс, 2014. 386 с.

4. Магдаліна І. В. Сутність освітньої функції держави: філософсько-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 20-24. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2025/5.pdf.

БОНЯК Валентина Олексіївна,
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЯКИМ МАЄ БУТИ КОНСТИТУЦІЙНИЙ СКЛАД ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В НОВИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ РЕАЛІЯХ?

Метою тез доповіді є обґрунтування оптимального кількісного складу Українського Парламенту в умовах нових демографічних реалій.

В Основному законі держави і суспільства закріплено, що склад єдиного органу законодавчої влади – Верховної Ради України складає чотириста п'ятдесят народних депутатів, яких народ обирає на п'ять років на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [1].

Саме Парламент є провідним державним органом, який чи не найбільше впливає на розвиток держави, долю та добробут громадян. Підтвердженням цьому є багатоаспектні повноваження єдиного органу законодавчої влади, які знайшли своє закріплення у ст. 85 Конституції України. Саме Парламент наділений повноваженнями із:

1) внесення змін до Основного закону держави і суспільства; ухвалення законів; ратифікації міжнародних договорів; затвердження Державного бюджету та внесення до нього змін; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного, соціального, науково-технічного, національно-культурного розвитку й ін. (законодавча функція);

2) створення та формування державних органів (призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України; призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати; призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та ін.) (установча функція);

3) здійснення контролю за діяльністю Уряду держави – Кабінету Міністрів України; парламентського контролю у межах чинної Конституції України та законодавства й ін. (контрольна функція) та ін. [1].

З моменту ухвалення Основного закону Української держави і суспільства виборча система до парламенту змінювалася декілька разів, але його конституційний склад залишається незмінним. Водночас зовнішньополітичні та внутрішні виклики, пов'язані із повномасштабною агресією російської

федерації, яка супроводжується фізичним знищенням як військових, так і цивільного населення України, вимушеним переміщенням українських громадян на території дружніх нам держав, викликали суттєві зміни у демографічній ситуації держави, що з необхідністю в найближчий післявоєнний час вимагає оптимізації складу Верховної Ради України у напрямі зменшення кількості її депутатів. Такі зміни сприятимуть як підвищенню ефективності роботи Парламенту України, так і зменшенню видатків з державного бюджету на утримання народних обранців.

Питання зменшення кількості народних депутатів України не є новим для нашої держави: у 2000 році воно було предметом розгляду на Всеукраїнському референдумі, на якому зменшення кількісного складу Верховної Ради України підтримало близько 90 % виборців; розглядалось у парламенті впродовж 2019-2021 рр. (проект Закону про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи № 1017) [2].

Досліджуване питання набуває нового звучання в сучасних умовах та з огляду на існуючі демографічні реалії потребує свого вирішення. Отож за даними Інституту демографії та проблем якості життя НАНУ, орієнтовна чисельність населення України у 2025 році становить приблизно 30 мільйонів або знаходиться в межах 29-30,5 мільйонів. Вважаємо, що саме під цю чисельність необхідно планувати і зміни в кількісному складі органів державної влади, насамперед у Верховній Раді України, а також перетворення в економічній, соціальній сферах та ін. З огляду на це пропонується використати досвід деяких європейських держав, де застосовується правило: визначена кількість виборців може обрати одного депутата (на певну кількість виборців – 1 мандат) [3].

Зокрема, така конституційна норма діяла у Польщі до 1960 р. Відповідно до Основного закону вказаної держави, кількість членів нижньої палати (Сейму Республіки Польща) розраховувалася за принципом: 1 депутат на 60 тисяч виборців, а згодом у новій конституції Польщі було закріплено сталу кількість депутатів нижньої палати – 460 обранців.

У іншій європейській державі – Чорногорії один парламентарій обирається на 6 тисяч виборців. У Швеції також конституційно закріплено, що залежно від кількості виборців, які проживають у окрузі, ними обирається від 2 до 34 парламентарів.

У Литві для проведення перших вільних та демократичних виборів у 1990 році було утворено 141 мажоритарний округ. Кількість таких округів виникла внаслідок поділу чисельної кількості громадян цієї держави на кількість населення найменшого округу. Згодом Литва відновила свою незалежність та в Конституції 1992 року закріпила сталу кількість депутатів Сейму – 141 особу.

Аналогічні приписи містяться і в Конституції Італії. Зокрема, кількісний

склад Палати депутатів (нижньої палати італійського парламенту), яка складається з 630 членів, також формується пропорційно кількості населення в кожному виборчому окрузі на основі цілих та найвищих залишків [3].

Для обрахування оптимальної кількості депутатів парламенту естонські вчені Рейн Таагепера та Метью С. Шугарт пропонують використовувати так зване правило кореня куба (Cube root rule). На основі аналізу кількісного складу ряду таких державних органів ряду країн світу вони встановили, що розмір найбільшого національного законодавчого органу на сьогодні має тенденцію до кубічного кореня населення, тобто числа, яке при подвійному множенні на себе дає популяцію населення, яке наділене правом голосу. Математично таке правило виражається так: $y = \sqrt[3]{x}$, де y – це чисельна кількість депутатів, а x – кількість виборців у державі. Вчені вважають, що практично ідеально під запропоновану формулу підходить кількісний склад парламентів таких європейських держав, як Данії (179 депутатів), Ірландії (166 обранців), Норвегії (169 депутатів) та Швейцарії (200 членів) [3].

Відповідно до вказаної формули, станом на 2019 р., кількість народних депутатів у Верховній Раді України мала б становити 358 осіб.

Щодо складу Європарламенту, то сьогодні він нараховує 720 депутатів, які обираються від держав-членів Європейського Союзу (у 2019 р., до виходу Великої Британії, було 750 депутатів). Такий підхід до визначення кількісного складу Європарламенту також враховує правило: Європейський Союз розширюється, однак кількість депутатів парламенту не повинна значно зростати. У якості основного принципу формування цього законодавчого органу також покладено принцип пропорційності: якщо держава менша за кількістю населення, то до Європарламенту обирається й менше депутатів. Вказаний розподіл одночасно враховує/відображає й демографічні зміни в державах-членах ЄС.

Отже, в наявних реаліях (зменшення кількості населення України, викликів для бюджетної політики нашої держави, необхідності підвищення ефективності діяльності органів державної влади та використання ними бюджетних коштів тощо) питання визначення оптимального кількісного складу Верховної Ради України має вагоме значення. З огляду на вищевказані чинники треба погодитись як із висновками до проєкту Закону про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи), а саме зменшити кількість народних депутатів з 450 до 300 [2]. Вважаємо, що закладений підхід узгоджується з досвідом окремих європейських держав, де чисельна кількість народних обранців обраховується пропорційно кількості населенню держави. З огляду на демографічну ситуацію, яка наявна в Україні, це 1 депутат від 100 000 населення (тобто, конституційний склад Українського парламенту має становити 300 народних депутатів). Крім цього, скорочення чисельного складу Верховної Ради України має торкнутися й апарату парламенту.

1. Конституція України Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
2. Проект Закону про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи). URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1017&skl=10.
3. Яким чином визначається кількість депутатів парламенту в інших країнах? URL : <https://www.oporaua.org/parliament/iakim-chinom-viznachaietsia-kilkist-deputativ-parlamentu-v-inshikh-krayinakh-19480>.

ГУДЗЬ Тетяна Іванівна,
завідувач кафедри конституційного
і міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ ЯК НОВИЙ КОМПОНЕНТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблематика суверенітету держави традиційно розглядається в конституційному праві крізь призму територіальної цілісності, політичної незалежності та верховенства влади (ст. 1, 2, 5 Конституції України) [1]. Однак стрімкий розвиток цифрових технологій, транснаціоналізація ІТ-сектору, зростання залежності держав від іноземних цифрових інфраструктур і глобалізація управління даними висувають на передній план новий, ще недостатньо досліджений вимір конституційного суверенітету – його цифрову складову. Для України ця проблема набуває особливої актуальності в умовах російської збройної агресії, коли війна точиться не лише у фізичному просторі, а й у кіберпросторі та інформаційному середовищі, безпосередньо впливаючи на спроможність держави реалізовувати свій суверенітет. Це ставить на порядок денний завдання глибокого дослідження цифрового суверенітету як нового складника конституційного суверенітету України.

У сучасному конституційному дискурсі цифровий суверенітет визначається як здатність держави самостійно встановлювати правила функціонування цифрової інфраструктури, забезпечувати захист персональних даних, гарантувати права особи у цифровому середовищі, а також здійснювати контроль над ключовими інформаційними ресурсами та сервісами [2, с. 61-62]. За своїм змістом він охоплює кілька взаємопов'язаних вимірів – технологічний (володіння інфраструктурою), правовий (нормативне регулювання) та політичний (державна політика у сфері цифровізації). У цьому контексті

цифровий суверенітет стає визначальним чинником збереження державної самостійності в умовах транснаціоналізації цифрового простору, що породжує складний комплекс правових, економічних, інформаційних та безпекових викликів.

Особливої ваги цифровий суверенітет набуває в умовах гібридної війни, коли агресія проти України розгортається не лише у фізичній, а й у цифровій та інформаційній сферах. Кібератаки, дезінформаційні кампанії, маніпуляції у соціальних мережах, застосування бот-мереж, фейкових новин та технологій *deepfake* сьогодні фактично трансформували інформаційний простір у ще один вимір ведення сучасних війн. Як слушно зазначає Л. Мазуренко, ці засоби застосовуються не лише з метою дискредитації державної влади й деморалізації населення, але й для розхитування внутрішньополітичної стабільності в Україні [3, с. 52-54]. У таких обставинах спроможність держави забезпечувати стабільне функціонування публічної влади й захищати конституційний лад безпосередньо залежить від ефективності реалізації цифрового суверенітету.

Цифровий суверенітет – це значно ширше поняття, ніж лише кібероборона чи інформаційна безпека. Йдеться про фундаментальну конституційно-правову категорію, що безпосередньо впливає на забезпечення прав людини у цифрову епоху. Формування державної політики в цій сфері має спиратися на принцип цифрового самовизначення особи, захист персональних даних, дотримання права на приватність, свободу вираження поглядів, доступ до інформації та недопущення цифрової дискримінації. Як слушно зазначає Ю. Калайда, «з одного боку, держави прагнуть забезпечити цифровий суверенітет, захистити цифрові права та свободи громадян, гарантувати захист даних, а з іншого – намагаються контролювати дії своїх громадян у кіберпросторі та у соціальних мережах, особливо у питаннях поширення фейків та деструктивного контенту» [4, с. 148]. Такий подвійний характер цифрового суверенітету вимагає особливо виваженого конституційно-правового підходу, що забезпечує як ефективний захист цифрових прав, так і запобігає надмірному обмеженню свобод особи під гаслами безпеки.

Європейська правова доктрина вже активно напрацьовує відповідні підходи у межах концепції цифрового конституціоналізму, ключовим документом якої стала Європейська декларація цифрових прав і принципів 2022 року [5]. Вона визначає не лише обсяг цифрових прав особи, а й закріплює обов'язок держави забезпечувати цифрову безпеку, суверенність та автономність у використанні технологій. Для України, яка інтегрується у правовий простір Європейського Союзу, імплементація цих принципів має особливе значення в контексті формування національної доктрини цифрового конституціоналізму.

Окремої уваги потребує питання розміщення державних даних та контролю за обробкою критично важливої інформації. В умовах сучасних загроз особливо актуальним є забезпечення технологічного і юридичного контролю над обробкою публічних реєстрів, урядових баз даних, систем

управління державними послугами. В Україні вже формується концепція так званого «хмарного суверенітету» (sovereign cloud), що передбачає створення інфраструктури зберігання державних даних у середовищах, які перебувають під юрисдикційним контролем України, та мінімізацію залежності від іноземних постачальників цифрових послуг [6]. Водночас принципово важливим залишається саме конституційно-правовий підхід до забезпечення державної самостійності у сфері управління даними й захисту прав громадян.

Слід також наголосити, що цифровий суверенітет, будучи ширшою концепцією, органічно включає питання інформаційної безпеки, яка визнається одним із ключових елементів системи національної безпеки держави відповідно до ст. 17 Конституції України [1]. Указ Президента України № 685/2021, яким затверджено Стратегію інформаційної безпеки України, конкретизує низку завдань держави в цій сфері, що водночас є складовою ширшої стратегії цифрового суверенітету [2, с. 51].

Отже, цифровий суверенітет України слід розглядати не як допоміжний технічний напрям державної політики, а як складову фундаментальних засад конституційного ладу, безпосередньо пов'язану із забезпеченням державного суверенітету, національної безпеки, а також конституційних прав і свобод громадян у цифровому середовищі. Його становлення потребує не лише оперативної реакції на актуальні виклики війни, а й концептуального переосмислення в межах оновлення доктрини українського конституціоналізму у повоєнний період.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. (зі змін.). *База даних «Законодавство України. Верховна Рада України*. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Novikov Y. Digital sovereignty: conceptual challenges and constitutional implications. *Конституційно-правові академічні студії*. 2024. № 1. С. 61-69.

3. Мазуренко Л. І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2022. № 42. С. 50-57.

4. Калайда Ю. П. Забезпечення цифрового суверенітету в умовах геополітичного протистояння: кращі практики зарубіжного досвіду. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 145-154.

5. European Declaration on Digital Rights and Principles. *European Commission*. 2022. URL : <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>.

6. Цифровий суверенітет та суверенні хмари: тенденції, стратегії, перспективи. *DeNovo*. 2025. URL : <https://denovo.ua/blog/digisuv-cloudsuv-cloud>.

ПЕРЕПЬОЛКІН Сергій Михайлович,
завідувач кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ІМПЕРАТИВНИХ НОРМ ЗАГАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (JUS COGENS)

Імперативні норми загального міжнародного права (*jus cogens*) (далі – норми *jus cogens*) є однією з найважливіших категорій як міжнародного права, так і права будь-якої правової держави.

Враховуючи потребу визначення правової природи норм *jus cogens* та усунення доктринальних розбіжностей у тлумаченні їхньої сутності, Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй (далі – КМП ООН) у 2022 р. оприлюднила Проекти висновків на тему «Ідентифікація та правові наслідки імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*)» (далі – Проекти висновків 2022 р.). Розглянемо основні положення цих Проектів висновків, що доповнюють положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. у частині ідентифікації та правових наслідків норм *jus cogens*.

Отже, за структурою Проекти висновків 2022 р. складаються з чотирьох частин, які вміщують 23 Висновки, а також одного додатку.

Частина перша «Вступ» Проектів висновків 2022 р. містить найменшу кількість Висновки, а саме з 1-3. Відповідно до Висновку 1, ці Проекти висновків стосуються тільки питань ідентифікації та правових наслідків норм *jus cogens*. Щодо Висновку 2, то в його тексті констатується, що такі норми відображають і захищають основоположні цінності міжнародного співтовариства. Вони є універсально застосовними і стоять ієрархічно вище інших норм міжнародного права. Текст Висновку 3 містить визначення норми *jus cogens*, закріплене в ст. 53 Віденської конвенції 1969 р.

*Чадину другу «Ідентифікація імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*)» Проектів висновків 2022 р.* складають Висновки 4-9. Згідно з Висновком 4, для констатації належності певної норми міжнародного права до норм *jus cogens*, необхідно встановити її відповідність двом критеріям. По-перше, така норма має бути нормою загального міжнародного права. По-друге, її повинно ухвалювати та визнавати міжнародне співтовариство держав у цілому як норму, відступ від якої не допускається, і яка може бути змінена тільки на підставі нової норми загального міжнародного права, що має такий самий характер. У Висновку 5 зазначено, що найбільш поширеною основою таких норм є звичаєве міжнародне право. Водночас договірні положення та загальні принципи

права також можуть служити основами для норм *jus cogens*. Висновки 6-9, присвячені питанням ухвалення та визнання норм *jus cogens* міжнародним співтовариством держав у цілому. Згідно з ними, для визначення (ідентифікації) норми міжнародного права як норми *jus cogens* обов'язково мають існувати докази того, що така норма міжнародного права приймається та визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої не допускається і, яка може бути змінена лише наступною нормою загального міжнародного права, що має такий самий характер. Докази такого прийняття та визнання можуть мати різні форми, а саме: офіційні публікації; публічні заяви, зроблені від імені держав; урядові юридичні висновки; конституційні положення; дипломатичне листування; законодавчі та адміністративні акти; договірні положення; рішення національних судів; резолюції, ухвалені на міжурядовій конференції або міжнародною організацією; та іншу поведінку держав. Допоміжними засобами виявлення норм *jus cogens* можуть бути: рішення міжнародних судів і трибуналів, зокрема Міжнародного Суду ООН; матеріали експертних органів, заснованих державами чи міжнародними організаціями; рішення національних судів; доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних держав. Щодо тлумачення тексту «прийняття та визнання таких норм міжнародним співтовариством держав у цілому» то КМП ООН зазначила, що отримання точної кількості прийняття та визнання, як і прийняття та визнання їх усіма державами не вимагається. Для цього достатньо прийняття та визнання таких норм дуже широкою і представницькою більшістю держав. Позиції інших акторів міжнародного права не можуть складати частину такого прийняття та визнання. Однак вони можуть мати значення для визначення контексту, а також для оцінки прийняття і визнання міжнародним співтовариством держав у цілому.

Частина третя «Правові наслідки імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens)» Проєктів висновків 2022 р. є найбільшою за кількістю Висновків. До її структури належать висновки 10-19, зміст яких здебільшого присвячено визначенню умов відповідності різних форм зовнішнього вираження правил міжнародного права та зобов'язань, що створюються за їхньою допомогою, нормам *jus cogens*. Зокрема, у Висновках 10-13 приділяється увага міжнародним договорам. Відповідно до їхніх положень, будь-який договір є нікчемним, якщо на момент його укладення він суперечить будь-якій такій нормі міжнародного права. Так само будь-який чинний договір втрачає свою чинність у зв'язку з виникненням нової норми *jus cogens*, якщо він суперечить такій нормі. Учасники такого договору звільняються від будь-якого зобов'язання виконувати договір в подальшому. Як і у випадку з міжнародними договорами, так само і норма звичаєвого міжнародного права не має виникати, якщо вона суперечила б нормі *jus cogens*. Однак це правило не поширюється на можливість зміни норми *jus cogens* шляхом прийняття наступної норми загального

міжнародного права, що має такий самий характер. Відповідно, існування будь-якої норми звичаєвого міжнародного права, що не має імперативного характеру, має бути припинене, якщо і тією мірою, якою вона суперечить новій нормі *jus cogens*. Правило про наполегливе заперечення не застосовується до норм *jus cogens* (Висновок 14).

Згідно з Висновками 15 і 16, будь-який односторонній акт держави, резолюція, рішення або інший акт міжнародної організації, що створюють зобов'язання з міжнародного права, якщо вони суперечать нормі *jus cogens*, не створюють таких зобов'язань, а вже існуючі зобов'язання припиняють існувати, якщо і тією мірою, якою вони суперечать новій нормі *jus cogens*.

У Висновку 17 отримали закріплення положення щодо того, що норми *jus cogens* породжують зобов'язання перед міжнародним співтовариством загалом (зобов'язання *erga omnes*), щодо яких усі держави мають правовий інтерес. У зв'язку з цим, будь-яка держава має право притягнути до відповідальності іншу державу за порушення норми *jus cogens* відповідно до норм про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння.

Щодо Висновків 18 та 19, то в їхніх текстах також закріплено важливу інформацію, пов'язану з можливими порушеннями норм *jus cogens*. Тож згідно з Висновком 18, жодні обставини, що виключають протиправність згідно з нормами про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, не можна застосовувати щодо будь-якого діяння держави, яке не відповідає зобов'язанню, що випливає з норми *jus cogens*. Відповідно до Висновку 19, на держав покладається обов'язок співпрацювати з метою припинення правомірними засобами будь-якого серйозного порушення будь-якою державою зобов'язання, що випливає з норми *jus cogens*. При цьому жодна держава не має визнавати правомірним становище, що склалося внаслідок серйозного порушення іншою державою зобов'язання, яке виникає з норми *jus cogens*, і не надає допомоги або сприяння у збереженні такого становища. Зазначимо, що для цілей Висновку 19, у його ч. 3 отримали закріплення також положення, згідно з якими серйозним порушенням зобов'язання, що виникає з норми *jus cogens*, запропоновано вважати будь-яке протиправне діяння, якщо воно пов'язане з грубим або систематичним невиконанням цього зобов'язання відповідальною державою. Важливе значення в цьому Висновку має також закріплене в його ч. 4 застереження щодо того, що запропонований його проєкт не стосується інших наслідків, які можуть виникнути згідно з міжнародним правом унаслідок порушення державою зобов'язання, що виникає з норми *jus cogens*.

До Частини четвертої «Загальні положення» Проєктів висновків 2022 р. належать Висновки 20–23. Відповідно до Висновку 20, у тих випадках, коли може виникнути суперечність між нормою *jus cogens* та іншою нормою міжнародного права, остання, наскільки це можливо, підлягає тлумаченню і застосуванню відповідно до першої. У разі виникнення підстав вважати, що є суперечність між нормою *jus cogens* та іншою нормою міжнародного права, у Висновку 21 можна ознайомитися з рекомендованою

процедурою для вирішення такої суперечності.

Важливо акцентувати на тому, що згідно з положеннями Висновку 22 ухвалені КМП ООН у 2022 р. Проекти висновків не поширюються на наслідки, які конкретні норми *jus cogens* можуть спричинити відповідно до міжнародного права.

Ще однією важливою складовою частиною Проектів висновків 2022 р. є згадуваний у Висновку 23 та викладений у Додатку до Проектів висновків невичерпний перелік норм, які КМП ООН раніше згадувала як норми *jus cogens*, а саме:

- 1) заборона агресії;
- 2) заборона геноциду;
- 3) заборона злочинів проти людяності;
- 4) основні норми міжнародного гуманітарного права;
- 5) заборона расової дискримінації та апартеїду;
- 6) заборона рабства;
- 7) заборона тортур;
- 8) право на самовизначення.

1. Peremptory norms of general international law (*jus cogens*). Texts of the draft conclusions and Annex adopted by the Drafting Committee on second reading. Identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (*jus cogens*). International Law Commission. Seventy-third session Geneva, 18 April – 3 June and 4 July – 5 August 2022. (A/CN.4/L.967). *International Law Commission*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/ld/g22/339/00/pdf/g2233900.pdf>.

СИРОЇД Тетяна Леонідівна,
завідувачка кафедри міжнародного
і європейського права
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І НАДАННЯ ДОПОМОГИ МОЛОДІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Запобігання та вирішення конфліктів є більш сталим, коли пріоритет надається перспективам молоді. Залучення молоді та лідерів молодіжних громад до мирних зусиль, ухвалення рішень та інституційних реформ дає змогу впливати на сфери, які безпосередньо торкаються їхнього життя.

Порядок денний Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо молоді керується Всесвітньою програмою дій для молоді (WPAU) 1995 року [1]. Програма забезпечує політичну основу та практичні рекомендації для

національних дій та міжнародної підтримки для покращення становища молоді в усьому світі. Вона охоплює п'ятнадцять пріоритетних напрямів для молоді та містить пропозиції щодо дій у кожному з цих напрямів. Одним з пріоритетів Програми є забезпечення прав і надання допомоги молоді в умовах збройних конфліктів. Як зазначає Департамент економічних та соціальних справ ООН, сьогодні у понад двадцяти країнах, що постраждали від війни, відбуваються серйозні порушення прав дітей та молоді. Будучи основними жертвами збройних конфліктів, молодь зазнає багатьох форм страждань. Їх вбивають, калічать, залишають сиротами, викрадають, позбавляють освіти та медичного обслуговування, а також залишають глибокі емоційні та фізичні шрами. Хоча дівчата та жінки непропорційно часто зазнають насильства, хлопчики та чоловіки також зазнають сексуального насильства в конфліктних ситуаціях [2].

У 2015 році Рада Безпеки ООН ухвалила історичну резолюцію 2250 про молодь, мир та безпеку [3], якою вперше було офіційно визнано «важливу роль, яку молодь може відігравати у запобіганні та вирішенні конфліктів, а також ключовий аспект сталості, інклюзивності й успіху миротворчих зусиль». Резолюція встановлює рамки для взаємодії з молоддю навколо таких стовпів: участь, захист, запобігання, партнерство і роз'єднання та реінтеграція, підкреслюючи роль, яку молоді жінки та чоловіки відіграють у сприянні миру та безпеці.

Резолюція також зобов'язала провести перше незалежне дослідження позитивного внеску молоді в мирні процеси та вирішення конфліктів. Дослідження під назвою «Відсутній мир: незалежне дослідження прогресу в галузі молоді, миру та безпеки» [4] визнає зв'язок між Порядком денним сталого розвитку на період до 2030 року та молоддю, миром і безпекою.

Залучення молодих жінок і чоловіків до процесів прийняття рішень та гуманітарного планування зміцнює національний, місцевий та громадський потенціал для стійких постконфліктних суспільств. Як наслідок, ООН наголошує на важливості створення політики для молоді, яка може сприяти зусиллям з розбудови миру, соціальному й економічному розвитку, можливостям працевлаштування та конструктивній політичній участі. Крім того, пріоритетність програм, що враховують потреби молоді, сприяє довготривалому та сталому миру.

У 2018 році резолюція 2419 Ради Безпеки ООН [5] закликала до змістовного та повного залучення молоді до переговорів і виконання мирних угод, а також до процесів прийняття рішень.

У 2020 році резолюція 2535 Ради Безпеки ООН встановила відповідні кроки для впровадження Порядку денного «Молодь, мир та безпека» (YPS) в умовах миротворчих операцій ООН. У цьому ж році Рада Безпеки резолюцією 2553 [6] визнала зв'язок між реформою сектору безпеки та питаннями «Молодь, мир і безпека», визнаючи, що молодь повинна бути залучена до миротворчих зусиль з метою реформування секторів безпеки.

Два роки по тому, у другій доповіді Генерального секретаря про молодь і мир [7] зазначалося, що інклюзивні партнерства з молодими миротворцями є життєво важливими для міжнародної безпеки та повинні бути пріоритетними для всіх партнерів ООН. У доповіді додавалося, що молоді необхідно дозволити стати стратегічними партнерами на всіх етапах миротворчих зусиль.

Миротворчі операції ООН підтримують молодь у районах, що постраждали від конфліктів. Мандати миротворчих місій заохочують персонал ООН залучати молодь до процесів ухвалення рішень, підтримувати участь молодих жінок у запобіганні та вирішенні конфліктів, а також будувати довіру. Польові місії ООН також прагнуть сприяти створенню інклюзивного, безпечного, сприятливого та гендерно-чутливого середовища, в якому молодь визнається агентом змін у боротьбі з тероризмом та насильницьким екстремізмом. Отже, метою молодіжних координаторів та інших співробітників ООН є створення комплексних та інклюзивних підходів до запобігання конфліктам, забезпечення захисту цієї демографічної групи та допомога молоді у запобіганні насильству і сприянні толерантності та міжкультурному діалогу. Це досягається шляхом співпраці з організаціями громадянського суспільства, розробки програм реінтеграції молоді в громади та запобігання її вербуванню до збройних груп, а також шляхом надання молоді платформ для обговорення питань безпеки та розробки рішень для сталого миру.

Миротворчі операції враховують принципи молоді (YPS) у своїй роботі, такі як реформа сектору безпеки, залучення громад, роззброєння, демобілізація та реінтеграція, зменшення насильства в громадах і права людини, серед інших сфер. Місії ООН також підтримують уряди у вирішенні проблем, що перешкоджають змістовній участі молоді, та сприяють співпраці з молодіжними організаціями, щоб переконати владу допускати молодих людей до участі в місцевому врегулюванні конфліктів та підтримці міжнародного миру.

1. World Programme of Action for Youth. URL : <https://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/wpay2010.pdf>.
2. Armed Conflicts. URL : <https://social.desa.un.org/issues/youth/wpay/armed-conflict/armed-conflicts>.
3. Resolution 2250 (2015). URL : [https://docs.un.org/en/S/RES/2250\(2015\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2250(2015)).
4. Letter dated 23 February 2018 from the independent lead author of the progress study on youth and peace and security mandated by the Security Council in its resolution 2250 (2015) addressed to the Secretary-General. URL : https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Progress_Study_on_Youth_Peace_Security_A-72-761_S-2018-86_ENGLISH.pdf.
5. Resolution 2419 (2018). URL : [https://docs.un.org/en/S/RES/2419\(2018\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2419(2018)).
6. Resolution 2553 (2020). URL : <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2553>.
7. Youth and peace and security. Report of the Secretary-General. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/289/84/pdf/n2228984.pdf?OpenElement>.

БОГАТИРЬОВ Іван Григорович,
професор кафедри
кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР ЯК ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Оскільки суспільний договір як принцип конституційної демократії ми розглядаємо на рівні доктрини конституційного права, тому маємо розуміти, що його інституалізація в умовах війни є інструментом виявлення суспільних деформацій минулого. Добре відомо, що для появи нового мають зародитися та сформуватися нові суспільні відносини. Тобто суспільний договір ми розглядаємо як нову модель улаштування суспільного життя в Україні.

Безумовно, про суспільний договір говорили ще в епоху просвітництва такі філософи як Томас Гоббс, Джон Локк та Жан-Жак Руссо, зокрема:

Томас Гоббс розглядав суспільний договір як необхідний для виходу з «природного стану», де життя було б «самотнім, убогим, злим, жорстоким і коротким», вважаючи, що люди віддають частину свободи заради безпеки, передаючи її суверенній владі.

Джон Локк вважав, що люди мають природні права, які не можуть бути скасовані державою, а уряд повинен захищати ці права. Він стверджував, що уряд є довірчим і може бути змінений, якщо він не виконує своїх обов'язків.

Жан-Жак Руссо розглядав суспільний договір як засіб для досягнення загальної волі, де громадяни повинні об'єднатися для створення суспільства, яке відповідає їхнім спільним інтересам.

Сучасні теорії суспільного договору часто використовують цю концепцію як принцип конституційної демократії, де має бути справедливість, рівність, прав людини та легітимність політичних інститутів.

Отже, суспільний договір – це один із принцип конституційної демократії, який допомагає зрозуміти взаємозв'язок між громадянами та державою, а також принципи, на яких ґрунтується легітимна влада – це верховенство права, законність, справедливість, доцільність та ефективність.

На тлі викладеного виникає запитання, а що не так у Конституції 1996 року, що українські вчені – теоретики конституційного права все частіше говорять про суспільний договір, як форму, зміст і місце в системі суспільних відносин? Здійснимо спробу розібратися в цьому процесі. Вважаємо, що всі погодяться, що:

а) війна росії проти України призвела до системних трансформацій на рівні глобальної та регіональної політики, найважливіших міждержавних об'єднань і міжнародних інституцій;

б) суспільство, його народ і влада в цих умовах має переосмислити принципи і систему безпеки, як мінімум, назавжди унеможливити агресії проти України або, як максимум, узагалі унеможливити застосовувати силу в міжнародних відносинах;

в) корупція, кумовства, збагачення в умовах війни стало проблемою номер один, подолати яку держава її інституції не спроможні або не вмотивовані її подолати;

г) населення країни має спиратися на єдність і порозуміння саме в середині суспільства та ефективне державне управління країною.

А тому ми маємо бути сильною країною.

Як би це не було прикро, але саме війна відкрила нам унікальну можливість переосмислити досвід взаємодії влади, громадянського суспільства й бізнесу впродовж 30 років незалежності.

Звичайно після нашої Перемоги над ворогом не може йтися про повернення до старої моделі суспільного улаштування, яке по суті має олігархічну модель управління, яке не відповідає конституційним правам і свободам людини та їх гарантій. Подолання такої ситуації вимагає ретельного осмислення. А тому саме конституціоналісти мають допомогти суспільству вийти на нову модель конституційної демократії

З одного боку, у нас є позитивні сторони такої демократії – сильне громадянське суспільство, збереження свободи слова і зібрань, політичний плюралізм, певні напрацювання у сфері економічної активності, з іншого боку й негативні – систему прихованих, але де-факто наявних кланових і корупційних зв'язків, які часто впливають на доленосні рішення, що стосуються всього суспільства.

Ми маємо зрозуміти, що українське суспільство – не абстрактна сукупність індивідів, які заблукали в незнанні основ суспільного устрою. Війна показала, населення країни готове до нових викликів, які постають перед Україною і світом. Тому суспільний договір є текстом (актом), що виникає внаслідок дискусій між вільними і рівними громадянами, які вирішили встановити між собою спільні правила співбуття заради збереження роду, забезпечення розвитку, свободи й гідності.

Цей договір має містити базові принципи, які лягатимуть в основу майбутнього правочинства, і правила їх прийняття та зміни. Серед окремих його положень варто виділити:

- українську мову як універсальний засіб спілкування. Інші мови можна використовувати в разі вільної згоди сторін їх вживання. Також не можна обмежувати право вивчення й використання будь-яких іноземних мов;

- приватну власність, яка створюється в законний спосіб, є недоторканою. Усі сторони договору мають дбати про недоторканість власності, збереження

довкілля і природних ресурсів;

- право на самореалізацію у спосіб, який не обмежує самореалізації інших;

- ухвалення суспільного договору має здійснюватися на всенародному референдумі. Після його схвалення більшістю громадян України чинний парламент ухвалює нову Конституцію на реалізацію положень договору й базові закони: про вибори, політичні партії, уряд. Відбуваються вибори у парламент, формується уряд;

- право голосу на виборах і референдумах здобудуть тільки ті громадяни, які підтримають договір. Кожен громадянин має визначитися щодо договору у віці 16 років;

- статтю 3 Конституції, яка має стати основним елементом закріплення й застосування положень суспільного договору в житті суспільства.

КУЧУК Андрій Миколайович,
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ВІД ФОРМАЛІЗМУ ДО СУТНОСТІ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ КОНСТИТУЦІЇ В СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ

У контексті воєнного стану та перехідного етапу розвитку суспільства питання конституціоналізму та ролі конституції набувають особливого значення, оскільки саме вони є основою для збереження цілісності правопорядку, легітимності державної влади та захисту фундаментальних прав. У такі періоди суспільство стикається з надзвичайними викликами – політичною нестабільністю, ризиком надмірної концентрації влади, схильністю до авторитаризму, зміщенням інституційного балансу. Відповідно, значення конституціоналізму, як принципу обмеження державної влади, зростає, адже саме він покликаний забезпечити правовладдя навіть в умовах надзвичайної загрози.

Конституція в цей час виконує не лише нормативну, а й інтегруючу функцію – вона стає символом національної єдності, джерелом суспільного консенсусу та орієнтиром для дій органів влади. Її положення можуть слугувати критерієм легітимності надзвичайних заходів і дозволяють відрізнити правомірну оборону державності від узурпації влади під прикриттям воєнної необхідності. Водночас перехідний етап розвитку

суспільства потребує оновленого осмислення змісту конституційних норм – з урахуванням нових соціальних реалій, трансформаційних процесів та очікувань громадян.

Тому саме в кризових і переломних моментах історії закладається новий вимір конституціоналізму – як не лише правничої доктрини, а як ціннісного орієнтира для суспільства і держави, здатного утримати межі правового порядку навіть за умов системної дестабілізації.

Водночас не можемо оминати увагою той факт, що і нині серед окремих науковців-правників простежується редукціоністське сприйняття конституції – передусім як основного закону держави, що регламентує організацію публічної влади та визначає її структурні елементи. У такому підході відбувається відрив конституції від її справжньої природи як правового втілення установчої влади народу – первинного джерела легітимності будь-якого політичного й правового порядку.

Таке звужене тлумачення зумовлює низку теоретичних і практичних викривлень. Воно призводить до того, що конституція розглядається переважно з погляду функціонування державного апарату, тоді як її фундаментальна функція – фіксація суспільного договору, проголошення цінностей людської гідності, прав і свобод, а також визначення меж допустимого втручання держави – недостатньо осмислюється в науковому дискурсі. Унаслідок цього «слабшає імунітет» конституційного ладу перед спробами легалізації авторитарних практик під прикриттям формального дотримання норм «основного закону».

Ігнорування природи конституції як акту установчої влади народу фактично підриває ідею народного суверенітету та нівелює конституціоналізм як доктрину обмеження державної влади через право. Адже саме у визнанні народу єдиним джерелом установчої влади закладено протипагу узурпаційним тенденціям: лише народ уповноважений встановлювати основи правопорядку, а не держава.

Отже, збереження і розвиток сучасного конституціоналізму потребують переосмислення усталених у частині доктрини підходів до розуміння конституції – з поверненням до її дійсного, правотворчого сенсу як вираження суверенної волі народу та нормативного ядра демократичного ладу.

Домінуючий позитивістський підхід, який акцентує переважно на ієрархічній структурі правової системи та процедурних аспектах конституційного регулювання, виявляється недостатнім для осмислення справжньої природи конституційного феномена в умовах демократичних трансформацій.

Конституція як вираження суверенної волі народу вимагає розуміння її глибинної сутності через призму теорії народного суверенітету, що передбачає визнання конституції не лише як правового документа, а як акта установчої влади, що безпосередньо втілює політичну волю народу-засновника. Такий підхід відповідає концепції установчої влади Еммануеля

Сійєса, згідно з якою народ як носій установчої влади створює конституційний порядок з нічого, не обмежуючись існуючими правовими рамками.

Правотворчий характер конституції проявляється у її здатності не лише регулювати існуючі суспільні відносини, але й формувати нову соціально-політичну реальність, що передбачає відхід від суто деклараторного розуміння конституційних норм на користь їх перформативної функції – здатності конструювати демократичний простір через нормативне закріплення фундаментальних принципів народовладдя, поділу влади та захисту людських прав.

Концепція конституції як нормативного ядра демократичного ладу передбачає її розгляд як системотвірного елемента, що визначає базові параметри функціонування демократичної політичної системи. У цьому контексті конституція виступає не просто сукупністю норм, а нормативним проектом, що інтегрує в собі ціннісні засади демократії, механізми їх реалізації та гарантії їх збереження.

Переосмислення конституційної доктрини вимагає також урахування динамічного характеру конституційного тексту, його здатності до еволюційного розвитку через constitutional interpretation та living constitution доктрини, що дозволяє розглядати конституцію як «живий» нормативний проєкт, що адаптується до змінюваних суспільних потреб, зберігаючи при цьому свою сутнісну природу як вираження демократичних цінностей.

Отже, сучасний конституціоналізм потребує синтезу формально-юридичного та субстантивного підходів до розуміння конституції, що дозволить адекватно осмислити її роль як фундаменту демократичного суспільства та інструменту реалізації народного суверенітету в умовах сучасних викликів демократичного розвитку.

***ЛАЗАРЄВ Віктор Вікторович,**
професор кафедри теорії та
історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФУНКЦІЇ ОКРЕМОЇ ДУМКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Окрема думка судді Конституційного Суду України є важливим способом реалізації принципу незалежності суддів, проявом інтелектуальної самостійності та доказом правового плюралізму в конституційному судочинстві. Цей інститут має велике значення як для внутрішнього

функціонування Суду, так і для розвитку правової доктрини та судової практики. У правових системах демократичних держав окрема думка є невід'ємним елементом функціонування вищих судових інституцій, особливо тих, що здійснюють конституційний контроль. Вона вважається ознакою незалежності судді, який, незважаючи на колегіальність ухвалення рішень, зберігає право публічно висловити власну позицію. Право на окрему думку, як вважають самі судді органів конституційної юрисдикції та переважна більшість дослідників, ґрунтується на двох конституційних цінностях: свободи вираження та суддівської незалежності [1, с. 18].

У законодавстві України, окрема думка судді Конституційного Суду регламентована Законом України «Про Конституційний Суд України» [2]. Зокрема, частина перша статті 93 передбачає, що «суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку в строки, встановлені Регламентом». Така думка є відкритою для загального ознайомлення, що забезпечує прозорість та публічність діяльності Конституційного Суду. Незважаючи на те, що Конституція України не містить прямої згадки про окрему думку, це право безпосередньо пов'язане з основоположними принципами судової влади, передусім – незалежністю, свободою внутрішнього переконання та верховенством права.

Досліджуючи природу окремої думки судді Конституційного Суду України маємо врахувати, що право судді Конституційного Суду України на окрему думку є однією з найсуттєвіших гарантій його незалежності, як зовнішньої – від законодавчої та виконавчої влади, так і внутрішньої. Реалізація права на окрему думку є правовою формою статусу судді Конституційного Суду України, яка сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності [3, с. 187]. Усе це досягається законодавчим закріпленням права окремої думки судді та можливістю її опублікування, відсутністю обмежень щодо форми викладення та результатів голосування щодо рішення чи висновку Конституційного Суду України [4, с. 161]. Тобто можемо означити, що це відповідає функції забезпечення суддівської незалежності.

Окремі думки становить науковий інтерес для дослідників і практиків, оскільки вони, разом із рішеннями Конституційного Суду України, аналізуються в наукових статтях, дисертаціях і монографіях. Тексти окремих думок активно використовуються в освітньому процесі. Окремі думки аналізуються самими суддями Конституційного Суду під час розгляду справ, що стосуються подібних тем [5, с. 56], що відповідає науковій (доктринальній) функції.

Окрема думка є важливим засобом інформування громадськості про обговорення питань, що належать до конституційної компетенції. Крім того, окрема думка має на меті безпосередньо привернути увагу громадськості та таким чином сприяти змінам у законодавстві [6, с. 87], що відповідає

інформаційній функції.

Іншим аспектом окремої думки судді Конституційного Суду України є те, що добре обґрунтована окрема думка судді Конституційного Суду України відіграє важливу роль у виправленні помилок у рішенні, може слугувати зразком для виправлення судових і законодавчих помилок у майбутньому [7, с. 60; 8, с. 30], що можна розцінити як доповнюючу (удосконалюючу) функцію.

Здійснення права на окрему думку є юридичною формою статусу судді Конституційного Суду України, яка сприяє підвищенню його професіоналізму та відповідальності, оскільки дає йому змогу відкрито висловлювати свою юридичну думку, яка може відрізнятися від думки більшості, на основі глибокого аналізу конституційних норм, практики їх застосування та власного тлумачення. Такий підхід не лише сприяє інтелектуальній незалежності суддів, але й створює умови для здорового професійного діалогу в суді, сприяє збереженню внутрішньої свободи суддів та зміцнює довіру громадськості до інституту конституційного контролю. Крім того, оприлюднення дисидентських думок може слугувати джерелом для розвитку правової доктрини, орієнтиром для наукових роздумів, для законодавця та майбутніх судових рішень, зміцнюючи таким чином зв'язок між суддівською відповідальністю та якістю аргументації [6, с. 88], що можна розглядати як функцію підвищення професіоналізму.

Водночас важливо зазначити, що інститут окремої думки в Україні потребує подальшого вдосконалення. Часто такі думки залишаються поза увагою науковців і громадськості. Не завжди вони належно аналізуються у юридичній літературі, а іноді – взагалі не беруться до уваги. Це вимагає змін як у правничій культурі, так і у підходах до юридичної освіти та аналізу судових рішень. Варто створити практику систематичного обліку і публікації окремих думок, розвивати базу даних, що містить їх коментарі та аналіз.

Отже, окрема думка судді Конституційного Суду України виконує багатогранні функції – від гарантії інтелектуальної свободи до джерела доктринального розвитку. Вона підвищує якість судових рішень, збагачує правове мислення, сприяє відкритості судової влади та формує правову культуру публічного діалогу. З огляду на це, розвиток цього інституту має стати одним із пріоритетів правової держави. Його значення полягає не лише в можливості висловити незгоду, а й у здатності впливати на майбутнє права.

1. Водянніков О. Ю. Роль окремої думки судді в розвитку конституційної юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 15-22.

2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

3. Намясенко О. К. Характеристика поняття окремої думки судді Конституційного Суду України. *Держава і право*. 2007. № 37. С. 182-187.

4. Шевчук І. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. №

23(1). С. 160-163.

5. Слінько Т. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 53-59.

6. Санагурська Г. М., Куп'янська А. М. Поняття, ознаки та функції окремої думки судді конституційної юстиції: теоретичний аналіз. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. № 8. С. 83-93.

8. Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 59-67.

9. Сподарик М. Б. Порівняльно-правове дослідження феномену окремої думки судді Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 29-31.

МАКУШЕВ Петро Васильович,
професор кафедри історії
та теорії держави та права,
Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор

ЕВОЛЮЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ПРАВА

В умовах ХХІ ст. принцип верховенства права – це ідеал, що є одним із найбільш значущих в усіх демократичних державах світу, який знайшов своє конституційне закріплення. Цей феномен постійно привертає увагу як вітчизняних, так і закордонних правників.

Досліджуваний принцип бере свій початок ще з ХVІІ ст., виник в епоху європейського культурно-правового простору та тісно пов'язаний з доктриною природного права. Сам термін «верховенство права» був уведений у науковий обіг англійським ученим і політичним діячем Д. Гаррінгтоном у 1656 р. [14]. Характеризуючи республіку як форму врядування, вчений вважав, що вона є саме «імперією законів, а не людей» [11].

До поняття «право», як до одного з основних засобів контролю за здійсненням державної влади зверталися ще давньогрецькі філософи [5]. Особливо значущими в плані обґрунтування вказаної цієї ідеї були вчення Платона та Арістотеля.

Зокрема, Арістотель зазначав, що панування законів має перевагу над пануванням когось з громадян, і вбачав користь від того, що люди, наділені владою, будуть призначені охоронцями закону та його слугами [11].

Значний вплив на західну політико-правову традицію мали й інші ідеї Арістотеля. Мислитель зазначав: «Отже, хто вимагає, аби панував закон, очевидно, хоче, щоб панували божество і розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринячим), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон – це розум поза пристрастями і

бажаннями» [11].

Вагомо, що формуванню принципу верховенства права сприяло й інше традиційне уявлення, а саме віра в закон: це те, що дане незалежно від людської волі; це мов би правила, які мають бути відкриті, а не встановлені. Ідея про те, що закон можна свідомо створювати чи змінювати, розглядалася як щось неможливе. Історики права одностайні в тому, що в цьому сенсі і Ур-Намму і Хаммурапі, й Солон та Лікурґ і автори римських «Дванадцяти таблиць» не передбачали створення нового закону, а просто виступали за фіксування закону таким, яким він був завжди.

Відповідно до середньовічних уявлень, ухвалення нового закону вважалося взагалі неможливим. Звідси вся законодавча діяльність, як і будь-яка правова реформа, сприймалися як відновлення доброго старого закону, що був спотворений. Водночас думка про свідому правотворчу діяльність людей існувала деякий час у Давній Греції, але щодо недовго й знову з'явилася лише наприкінці Середньовіччя [13]. Таке становище має своє підґрунтя, оскільки в досучасних суспільствах нормативний порядок в основному був заданий традицією або одкровенням, а законодавча функція, що здійснюється на постійній основі, є характерною рисою сучасного розвитку права і державності [9].

Період абсолютизму (XVI–XVII ст.) характеризувався тим, що верховенство права існувало радше у вигляді його порушення, ніж реально, однак ідея підлеглості влади людини певному зовнішньому обмеженню продовжувала існувати: «Non sub homine sed sub Deo et lege» (Не під людиною, але під Богом і законом) [2].

Отже, ідея про те, що будь-яка влада підкорюється праву, є плодом європейської політичної культури, точніше, це есенція двох тисяч років європейської конституційної культури, що бере свій початок з грецького полісу та Римської республіки [8].

У період Нового часу античні й середньовічні з'явилися уявлення про право як засіб, що допомагає контролювати здійснення державної влади: громадяни підкорюються тільки праву, а не волі чи рішенню іншої людини, що наділена владою здійснювати примус, що й робить громадян вільними.

Цю думку досить влучно сформулював Ш. Л. Монтеск'є: «Свобода є правом робити все, що дозволяють закони» [6]. Тобто саме поєднання античних і середньовічних правових традицій з ідеєю примату свободи особи і було покладено в основу сучасної концепції верховенства права.

У сучасному світі принцип верховенства права сприймається як законність, заснована на визнанні та беззастережному утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, убезпеченні людини від свавілля владних інституцій чи їх посадових осіб. Все це стає можливим завдяки гарантіям, що дістали конституційне закріплення, й забезпечують стабільність, демократію та захист прав людини в будь-якій сфері суспільного буття. В Основному законі Української держави і суспільства закріплено:

- права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1 ст. 55 Конституції України);
- кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, діяльності чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55);
- кожен має право звертатися за захистом своїх прав до омбудсмена (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) (ч. 3 ст. 55);
- кожному гарантована можливість на звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 55);
- кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 6 ст. 55 Конституції України) [4].

Саме всі вищевказані приписи чи не найбільш красномовно свідчать на користь того, що послідовне втілення в життя принципу верховенства права можливе тільки за умов існування справедливої, незалежної та неупередженої судової влади (розділ VIII Конституції України).

1. Арістотель. Політика : пер. з давньогрек. Київ, 2003. С. 95.
2. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку : пер. з англ. Львів, 2006. С. 77.
3. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2.
4. Конституція України : Основний закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.
5. Погребняк С. Додержання принципу пропорційності як умова правомірності нормативно-правових актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4(43). С. 33-43.
6. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки : пер. з англ. Київ, 1997. С. 447.
7. Шевчук С. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення Конституції. *Українське право*. 1998. № 2. С. 57.

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
*професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА ДЕМОКРАТІЇ

Феномен конституціоналізму у різні історичні епохи зазнавав змін і постійно трансформувався. Його загальна динаміка на європейському континенті полягала в поступовому переході від ліберального конституціоналізму до демократичного, що опосередковує діяльність держави із соціально

орієнтованою ринковою економікою. І навряд чи можна не погодитися з тим, що у другій половині XX століття відбувалася трансформація ліберальної конституційної держави в соціальну правову державу. Проте вважаємо, це не дає підстав робити висновок щодо наявності у тій чи іншій державі конституціоналізму або щодо його відсутності, щодо застосовності самого терміна чи його неприйнятності.

Зокрема, у політичній філософії конституціоналізм вивчають як сукупність базових для держави і суспільства політичних і правових ідей та принципів Нового часу, насамперед осмислюють взаємозв'язок конституціоналізму із сучасним розумінням демократії. У статті «Конституціоналізм і демократія» американський професор Рональд Дворкін обговорює зв'язки між законом і юриспруденцією, з одного боку, та моральною і політичною теорією – з іншого. Ним піднімається проблема сучасного розуміння конституціоналізму і демократії, їх співвідношення в правових системах демократичних держав [1, с. 2].

Щодо змістового наповнення конституціоналізм є набором ідей, ідеалів, цінностей, яким має відповідати організація публічної влади в країні і які визначають конституційний режим функціонування держави. Отже, конституціоналізм починається не з акту ухвалення конституції, а з моменту облаштування влади в державі та налагодження взаємодії її із суспільством. У зв'язку з цим конституціоналізм можна розглядати як певний конституційний погляд на справедливую модель суспільства, на взаємодію влади і суспільства в конкретній державі на конкретному історичному етапі її розвитку. У цьому вбачається суть, основа і зміст конституціоналізму. Усе інше – лише міркування про те, який вигляд це повинно мати, які ідеї та принципи мають визначати режим функціонування держави, які цінності лежать в основі взаємодії суспільства і державних інститутів тощо.

Сучасний конституціоналізм включає в себе цілий набір ідей, цінностей, принципів та ідеалів. Це вільне суспільство і вільна особистість, що володіє широким набором прав і свобод, де пріоритетом є права людини, верховенство права, суверенітет народу, розподіл влад, народовладдя, плюралізм соціально-політичного життя, економічна багатоманітність і деякі інші. Наприклад, американський професор М. Розенфельд вважає, що є лише три суттєві характеристики сучасного конституційного законодавства: обмежені повноваження державної влади, прихильність до верховенства права та захист фундаментальних прав, причому найважливішою він вважає верховенство права. За відсутності цього принципу сучасна конституційна демократія була б неможлива [2, с. 1307].

Отже, конституціоналізм являє собою складну суспільно-політичну модель функціонування держави. За своїм походженням конституціоналізм є феноменом правової культури і його еволюція нерозривно пов'язана з пошуком, трансформацією і перманентним втіленням справедливої демократичної моделі суспільства.

Сучасний конституціоналізм немислимий без обмеження публічної

влади правом, наявності обов'язків публічної влади по відношенню до індивіда як носія суб'єктивних прав. Найважливішою метою конституційного розвитку є рух до соціальної держави, соціального добробуту і стабільності суспільства, що виявляється в конституційному закріпленні цілої низки соціальних прав. Це право на відпочинок, освіту, на медичне забезпечення, на соціальну підтримку у зв'язку з віком, хворобою, втратою годувальника тощо, які є необхідними для досягнення гідного життєвого рівня, для підтримки здоров'я і добробуту людини та її сім'ї.

-
1. Dworkin, R. (1995). Constitutionalism and Democracy. *European Journal of Philosophy*, 3(1).
 2. Rosenfeld, M. (2001). The Rule of Law and the Legitimacy of Constitutional Democracy. *Southern California Law Review*, 74(5).

МИРОНЮК Роман Вікторович,
професор кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичного наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

З моменту початку 24 лютого 2022 року повномасштабного військового вторгнення росії на територію України і до сьогодні однією із загроз для України є загроза пошкодження, знищення критичної інфраструктури, без діяльності якої важко буде забезпечувати повноцінне функціонування держави в цілому, і саме на це, на жаль, спрямовані значні зусилля ворога. Крім ЗСУ, значні обов'язки по захисту критичної інфраструктури покладаються на центральні та місцеві органи виконавчої влади, а більше на органи місцевого самоврядування (далі – ОМС), які ключовим суб'єктом управління (адміністрування) у сфері належного функціонування та захисту об'єктів в першу чергу комунальної інфраструктури, об'єктів тепло-, водопостачання, комунального транспорту, утилізації відходів, утримання тимчасових укриттів та ін. У зв'язку з цим питання ефективної реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері належного функціонування критичної інфраструктури мають ключове значення в умовах воєнного стану.

Органи місцевого самоврядування є одними з основних суб'єктів державно-приватної взаємодії в сфері захисту об'єктів критичної

інфраструктури. Цей напрям діяльності органів місцевого самоврядування як суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури передбачено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» лише в окремих його положеннях, зокрема в статті 29 «Повноваження щодо управління комунальною власністю» визначено, що «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: а) власні (самоврядні) повноваження:

1) управління в межах, визначених радою, майном, що належить до комунальної власності відповідних територіальних громад;

2) встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

3) заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

4) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проєктів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна» [1].

Окремо в статті 36-1 цього закону визначено повноваження щодо організації та забезпечення цивільного захисту населення від різного виду катастроф, катаклізмів; до певної міри дотичними до захисту критичної інфраструктури є повноваження в галузі оборонної роботи. Безпосереднім законом, який регулює правові засади реалізації державної політики у сфері функціонування та захисту критичної інфраструктури, є Закон України «Про критичну інфраструктуру», який набрав чинності 15 грудня 2021 року [2]. Закон визначає правові та організаційні засади створення та функціонування критичної інфраструктури і є складовою законодавства України у сфері національної безпеки. Він дає основні визначення та разом з ухваленими постановами Кабінету Міністрів України становить підґрунтя для комплексного забезпечення захисту критичної інфраструктури [2]. Розділ II Закону регламентує основні засади державної політики у сфері контролю безпеки об'єктів критичної інфраструктури України, зокрема відповідно до статті 4 Закону «державна політика у сфері захисту критичної інфраструктури ґрунтується на засадах:

1) визнання необхідності забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури;

2) визначення законодавчих вимог до принципів, пріоритетів, стратегічних завдань, підходів щодо захисту критичної інфраструктури;

3) визначення суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, їх повноважень та засад відповідальності, порядку взаємодії;

4) створення умов та впровадження заходів, спрямованих на ефективне зниження і контроль за ризиками безпеки, на зниження ризику реалізації можливих загроз, ліквідацію та/або мінімізацію наслідків реалізованих

загроз, кризових ситуацій та інших їх видів;

- 5) створення системи раннього виявлення загроз критичній інфраструктурі;
- 6) запровадження державно-приватного партнерства, взаємодії суб'єктів господарювання та населення з питань забезпечення захисту та стійкості критичної інфраструктури;
- 7) забезпечення міжнародного співробітництва у сфері захисту критичної інфраструктури;
- 8) створення умов швидкого відновлення надання життєво важливих функцій та послуг у разі реалізації загроз і порушення функціонування критичної інфраструктури» [2].

Отже, метою державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури є забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури, запобігання проявам несанкціонованого втручання в їх функціонування, прогнозування та запобігання кризовим ситуаціям на об'єктах критичної інфраструктури. Для того щоб визначити місце ОМС в системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури, необхідно звернути увагу на перелік об'єктів критичної інфраструктури та визначити можливий вплив на них ОМС. Статтею 8 Закону визначено, що «віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється за сукупністю критеріїв, що визначають їх соціальну, політичну, економічну, екологічну значущість для забезпечення оборони країни, безпеки громадян, суспільства, держави і правопорядку, зокрема для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного відновлення штатного режиму, умовний перелік яких визначений в ч. 3 цієї статті [2].

Чіткого переліку об'єктів критичної інфраструктури в Законі не наведено, що цілком логічно, адже для внесення того чи іншого об'єкту до критичного необхідно було здійснювати внесення змін та доповнень до Закону. Тому класифікацію об'єктів критичної інфраструктури здійснено на рівні Постанов КМУ, зокрема йдеться про Постанову Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури», якою окремо затверджено «Порядок ведення Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, включення таких об'єктів до Реєстру, доступу та надання інформації з нього», «Порядок розроблення та погодження паспорта безпеки на об'єкт критичної інфраструктури», «Регламент обміну інформацією між суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури» [3].

На підставі вищезазначеного треба зробити висновок, що ні в проаналізованих вище Законах, ні в підзаконних нормативних актах не визначено місце ОМС в системі суб'єктів захисту критичної інфраструктури

та не систематизовано їх повноважень у цій сфері. Однак війна, що триває більш ніж два роки, довела, що саме органи місцевого самоврядування мають найбільше навантаження щодо захисту критичної інфраструктури міст, містечок, ОТГ, яке пов'язане насамперед з водо-, тепло-, газозабезпеченням громадян, облаштуванням тимчасових укриттів, захисту об'єктів комунальної власності стратегічного значення (наприклад, очисних споруд) тощо. І саме ОМС найбільше виділяють коштів для відшкодування збитків громадянам за пошкоджене житло та майно та відновлення об'єктів життєзабезпечення, які є ключовими в системі критичної інфраструктури.

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20/ed20221205#Text>.

3. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 1109. *Офіційний вісник України*. 2020. № 93. Ст. 2994. С. 9.

ОЛІЙНИК *Анатолій Юхимович,*
професор кафедри
приватного та публічного права
Київського національного університету
технологій та дизайну,
кандидат юридичних наук, професор

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Питання нормативно-правового регулювання комерційної діяльності в Україні мають важливе значення та характеризуються нормативними джерелами. Серед названих джерел виділяють закони і підзаконні нормативно-правові акти, нормативні договори (міжнародні і національні), правові звичаї і традиції. Дане дослідження присвячено аналізу нормативно-правових джерел комерційної діяльності як різновиду підприємницької діяльності в Україні. На підставі проведеного дослідження пропонуються висновки і рекомендації, що спрямовані на удосконалення правового регулювання комерційної діяльності в Україні в умовах повномасштабної війни, яку веде російська федерація в Україні.

У сучасних умовах повномасштабної війни росії в Україні важливе значення набуває проблема удосконалення нормативно-правового регулювання комерційної діяльності як різновиду підприємництва в торговельній сфері діяльності. Це торкається насамперед удосконалення нормативно-правових актів як джерел комерційної діяльності в Україні. Метою цього дослідження є нормативно-правові джерела комерційної діяльності в сучасній Україні,

висновки та рекомендації щодо результату такого дослідження. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити завдання:

а) проаналізувати останні праці авторів, що торкаються проблеми правового регулювання комерційної діяльності в умовах повномасштабної війни росії в Україні;

б) запропонувати ознаки і дати визначення нормативно-правових джерел комерційної діяльності в Україні;

в) проаналізувати види названих нормативно-правових джерел;

г) сформулювати висновки і дати рекомендації щодо удосконалення нормативно-правових джерел комерційної діяльності в Україні.

Останні праці, що торкаються проблем функціонування вітчизняних підприємств в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, сформульовані в статті Н. Ковальчук і А. Калугарь. У ній розглянуто проблеми здійснення підприємницької діяльності з урахуванням факторів, які впливають на функціонування підприємств в умовах війни. Серед негативних наслідків впливу війни на стан комерційної діяльності Н. Ковальчук і А. Калугарь виділяють:

а) сповільнення темпів ведення підприємництва внаслідок значної кількості зруйнованих підприємств (включно з торговельними), частини підприємств переміщених у західні регіони України та за кордон;

б) різке здорожчання продовольства, що пов'язано зі змінами логістичних маршрутів та блокуванням зерна в українських портах;

в) блокування українських портів, що не дозволяє країні в повних обсягах експортувати свою продукцію за кордон;

г) інфляція як важлива проблема воєнного часу та інше. На їх думку, війна спричинила катастрофічні зміни в економічній діяльності України (включаючи і торгівлю), які матимуть наслідки і для світової економіки.

Економічні втрати України є колосальними, післявоєнне відновлення інфраструктури потребуватиме часу, нових рішень та джерел (включаючи і нормативно-правові). Головним пріоритетом є збереження територіальної цілісності України з налагодженими економічними зв'язками та існуючого економічного потенціалу з подальшим його відновленням [1].

Отже, Н. Ковальчук і А. Калугарь переконані в тому, що для досконалення підприємництва потрібні нові рішення та нормативні джерела правового регулювання комерційних правовідносин у сфері комерційної діяльності.

Комплексний характер комерційної діяльності обумовлює і комплексне функціонування його нормативних джерел. До системи відносин, що становлять її предмет разом із господарськими і цивільно-правовими відносинами, входять інші відносини, що обумовлює включення до джерел комерційного права відповідних нормативно-правових актів [2].

Ж. Крисько визначає комерційну діяльність як сукупність процесів і операцій, спрямованих на здійснення купівлі-продажу товарів з метою задоволення купівельного попиту та отримання прибутку. Комерційна

діяльність є поняттям економічно ширшим ніж торгівля. Основою торгівлі завжди є комерція, але не кожна комерційна діяльність зводиться тільки до торгівлі. Комерційну діяльність визначають як діяльність, яка в умовах конкурентного середовища спрямована на організацію та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єкта [3].

Отже, на нашу думку, серед ознак нормативно-правових джерел комерційної діяльності можна виділяти:

- а) систему правових норм і нормативно-правових актів, договорів, звичаїв і традицій;
- б) організацію управління процесами купівлі-продажу;
- в) сукупність операцій, спрямованих на здійснення купівлі-продажу товарів і послуг;
- г) орієнтацію на попит споживачів та отримання прибутку.

Правове регулювання комерційної діяльності в Україні – це сукупність норм, що визначають умови, правила та порядок здійснення комерційної діяльності суб'єктами господарювання. Комерційне право, яке є галуззю права, регулює відносини, що виникають у процесі торгового обігу [4]. Окремі автори переконані в тому, що класифікація джерел комерційної діяльності та комерційного права здійснюється за різними критеріями. Найбільш поширеною є їх класифікація за юридичною силою. За такими критеріями виділяють: 1) конституційно-правові акти; 2) міжнародно-правові акти; 3) кодифіковані нормативно-правові акти (кодекси), закони та інші акти, що мають силу закону; 4) підзаконні нормативно-правові акти [5].

Основними нормативно-правовими джерелами комерційної діяльності в Україні є Господарський кодекс (ГК) України, Цивільний кодекс (ЦК) України, Податковий кодекс (ПК) України, Закон України «Про захист прав споживачів» та інші закони і підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють конкретні сфери комерційної діяльності [6]. Останній закон, що регулює названі відносини, було ухвалено 9 січня 2025 року в якому визначені правові та організаційні засади діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період. Господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку, є підприємництвом. Пропонуємо доповнення названий закон щодо комерційної діяльності [7] та прийняти Закон України «Про комерційну діяльність в Україні».

С. Жиглій переконаний, що чинні нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці, як різновиду комерційної діяльності в Україні, не повною мірою можуть забезпечити ефективне правове регулювання зазначеного інституту. В умовах повномасштабної війни назріла потреба в ухваленні окремого міжгалузевого нормативно-правового акта, в якому мають бути врегульовані усі питання, що стосуються комерційної діяльності [7, с. 313].

Отже, видами нормативно-правових джерел комерційної діяльності в Україні є:

- а) Конституція України, конституційні закони;

б) кодифіковані закони та поточні закони, що регулюють комерційні правовідносини;

в) підзаконні нормативно-правові акти;

г) нормативні договори і правові звичаї та традиції.

Підсумовуючи дослідження, пропонуємо деякі висновки і рекомендації. Нормативно-правові джерела комерційної діяльності в сучасній Україні – це система правових норм і нормативно-правових актів, нормативних договорів, правових звичаїв і традицій які закріплюють, регулюють і охороняють організацію управління процесами купівлі-продажу, сукупність операцій, спрямованих на здійснення купівлі-продажу товарів і послуг та орієнтують суб'єктів комерційної діяльності на попит споживачів і отримання максимально ефективного прибутку. До їх ознак включають:

а) систему правових норм і нормативно-правових актів, договорів, звичаїв і традицій;

б) організацію управління процесами купівлі-продажу;

в) сукупність операцій, спрямованих на здійснення купівлі-продажу товарів і послуг;

г) орієнтація на попит споживачів та отримання прибутку.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню названих джерел.

1. Ковальчук Н. О., Калугарь А. В. Виклики для підприємств України в умовах війни з росією. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42.

2. Джерела комерційного права. URL : <https://studfile.net/preview/9692908/page:3/>

4. Крисько Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. № 18. С. 75-83.

5. Правове регулювання комерційної діяльності в Україні. URL : <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q>.

6. Поняття та джерела комерційного права. URL : <https://studfile.net/preview/3546294/page:45/>

7. Основні нормативно-правові джерела комерційної діяльності в Україні. URL : <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q>.

8. Жигилій С. П. Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. № 78(1). С. 309-314.

ЮЗІКОВА Наталія Семенівна,
професор кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИБІР МІЖ БЕЗПЕКОЮ ГРОМАДИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЮ СВОБОДОЮ

В умовах повномасштабної агресії проти України забезпечення конституційних прав і свобод людини постає перед державою та суспільством як одне з найскладніших завдань. Воєнний стан, будучи особливим правовим режимом, неминуче передбачає тимчасове обмеження певних прав і свобод громадян заради національної безпеки, оборони та громадського порядку. Це створює напружений аксіологічний вибір – вибір між фундаментальними цінностями: безпекою громади (як колективного блага) та індивідуальною свободою та правом на захист життя здоров'я (як невід'ємною цінністю особистості).

Основою виступає Конституція України, яка хоч і допускає обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану (стаття 64), але водночас гарантує невід'ємні права, які не можуть бути обмежені (наприклад, право на життя, здоров'я, гідність, неприпустимість жорстокого поводження та катувань тощо). Важливо наголосити на необхідності суворого дотримання принципу пропорційності та обґрунтованості будь-яких обмежень. Чи відповідають вони легітимній меті? Чи є вони необхідними у сучасній правовій державі, де превалює принцип верховенства права? Чи не є надмірними, навіть в умовах воєнного стану? Ці питання є ключовими для оцінки законності та легітимності втручання держави у приватне життя, свободу пересування, вираження поглядів тощо.

У контексті цього постає питання, яке неодноразово порушувалось у мирний час та лунає у воєнний. Дослідження цього аспекту вимагає застосування аксіологічного методу, який дозволить проаналізувати, які саме цінності захищаються у пріоритеті в умовах війни. З одного боку, це цінність виживання нації, збереження державності та колективної безпеки, що може вимагати посилення контролю, обмеження приватності, жертви певними індивідуальними свободами. З іншого боку, це цінність життя, здоров'я, людської гідності, автономії особистості та невід'ємних прав, які не можуть бути повністю нівельовані навіть в умовах війни, оскільки вони є основою демократичного суспільства. Особливої уваги заслуговує пошук збалансованого підходу, який мінімізує негативні наслідки обмежень та запобігає перетворенню тимчасових заходів на постійні загрози для свободи.

Питання легалізації вогнепальної зброї в Україні, що десятиліттями перебувало у площині гарячих дискусій, набуває абсолютно нового, екзистенційного виміру в умовах повномасштабної війни. Це вже не просто дискусія про безпеку цивільного населення, а глибоке переосмислення ролі громадянина у захисті держави та власного життя, безпосередньо пов'язане з реалізацією статті 27 Конституції України, яка проголошує: *«Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»* [1].

У мирний час дискусія навколо статті 27 Конституції здебільшого стосувалася інтерпретації «права захищати» у контексті необхідної оборони та її меж. Однак в умовах воєнного стану, коли протиправне посягання на життя може бути не лише злочином, а й масованим актом агресії, право на захист набуває нового сенсу. Виникає питання, чи включає це право можливість використання вогнепальної зброї для самооборони від ворожих військових чи мародерів, особливо в умовах, коли державні інституції не завжди можуть забезпечити миттєвий захист.

У контексті кримінологічного виміру легалізація вогнепальної зброї в умовах війни несе як потенційні переваги, так і значні ризики. З одного боку, озброєні громадяни можуть убити як детеррент (deterrent, стримуючий ефект) – це чинник, який зменшує ймовірність вчинення злочину шляхом створення страху перед негативними наслідками або покаранням для злочинності (зокрема, мародерства, насильницьких злочинів та інших суспільно небезпечних кримінальних правопорушень), а також як ресурс для територіальної оборони. Цей аспект підживлюється концепцією «озброєної нації» або «нації у русі опору». З іншого боку, є високий ризик неконтрольованого обігу зброї, її потрапляння до кримінальних структур, зростання випадків насильства на побутовому ґрунті, підвищення кількості нещасних випадків та самогубств. Вже існуючий значний тіньовий ринок зброї, що сформувався за роки війни, є додатковим криміногенним фактором, який необхідно враховувати.

Під час вирішення питання легалізації зброї важливо досліджувати та запроваджувати міжнародний досвід контролю за обігом зброї. Аналіз міжнародного досвіду демонструє плюралізм моделей контролю за обігом вогнепальної зброї, що варіюються від ліберальних до жорстко рестриктивних.

Ліберальні моделі (наприклад, Ємен, Чеська Республіка, США, Філіпіни, (Канада з певними застереженнями)), засновані на конституційному праві громадян на носіння зброї, де акцент робиться на праві на самозахист. Важливо розуміти, що визначення «ліберальні моделі» є відносним. Адже є різні рівні контролю, ліцензування, перевірок біографії та обмежень на окремі види (типи) зброї, особливо порівняно з ідеєю абсолютно вільного обігу. Крім того, на криміногенну ситуацію впливає не тільки законодавство про зброю, а й соціально-економічні фактори, рівень довіри до держави, корупція тощо.

Історично та культурно володіння зброєю в Ємені є глибоко вкоріненою традицією, а законодавство є дуже ліберальним, де право на зброю розглядається як право, а не привілей. Однак варто зазначити, що Ємен перебуває у стані тривалого збройного конфлікту та має один з найвищих показників злочинності та нелегального обігу зброї у світі, що є наслідком політичної нестабільності, а не лише ліберального законодавства. Це приклад, який часто наводять як контраргумент або як приклад ризиків неконтрольованої доступності зброї в умовах відсутності дієвих державних інституцій.

Чеська Республіка має одне з найліберальніших законодавств щодо зброї в Європейському Союзі. На законодавчому рівні у Чехії визнано право на захист власного життя або життя іншої особи також зі зброєю за умов, встановлених законом [2]. Громадяни можуть отримати ліцензію на вогнепальну зброю для самозахисту, спорту, полювання тощо, пройшовши тестування та перевірки.

Дослідження, проведені в США показують, що в штатах із ліберальним законодавством щодо носіння зброї (наприклад, Техас), рівень насильницьких злочинів, таких як пограбування чи напади, нижчий порівняно з регіонами, де діють жорсткі обмеження [3-5]. Це підтверджує гіпотезу, що потенційні злочинці уникають атак на громадян, які можуть бути озброєними. Отже, легалізація зброї може сприяти підвищенню безпеки громадян і контролю над обігом зброї. З іншого боку, аналіз кримінологічної інформації, зокрема статистичних даних, вказує на значні ризики легалізації. У країнах із високим рівнем володіння зброєю, таких як США, фіксується високий рівень вогнепальних убивств (4,8 на 100 тис. населення у 2020 році), порівняно з країнами з жорстким контролем, наприклад Японією (0,02 на 100 тис.).

Рестриктивні моделі (наприклад, Австралія, Велика Британія, Японія, більшість країн ЄС), базуються на принципі, що володіння зброєю – це привілей, а не право, і дозволене лише за наявності чітко визначених підстав (спорт, полювання) та за умови жорсткого ліцензування, перевірки психологічного стану, безпечного зберігання та обмеження типів дозволеної зброї. Основний пріоритет – громадська безпека.

В Австралії модель була запроваджена після трагічних подій у Порт-Артурі в 1996 році, коли масовий розстріл призвів до загибелі людей. Уряд Австралії під керівництвом тодішнього прем'єр-міністра Джона Говарда впровадив Національну угоду про вогнепальну зброю (National Firearms Agreement – NFA). Досвід Австралії, де після масового розстрілу в Порт-Артурі було значно посилено контроль за зброєю, що призвело до суттєвого зниження кількості вогнепальних злочинів, переконливо демонструє ефективність обмежувальних заходів як стратегії громадської безпеки.

Особливі моделі (наприклад, Швейцарія, Ізраїль) поєднують високий рівень володіння зброєю з низьким рівнем злочинності, що пояснюється обов'язковою військовою службою, високою культурою поведінки зі зброєю, суворим навчанням та ефективною системою контролю та зберігання.

Швейцарська модель «озброєної нації» є унікальною завдяки її тісному зв'язку з системою національної оборони та обов'язкової військової служби. Це не модель «вільного» обігу зброї, а ймовірніше модель «мілітаризованого цивільного населення» з високим рівнем підготовки та відповідальності. Незважаючи на високий показник володіння вогнепальною зброєю, Швейцарія традиційно має один з найнижчих рівнів насильницької злочинності та злочинів із застосуванням зброї серед розвинених країн. Це пояснюється не лише законодавством, але й високим рівнем соціальної згуртованості, довіри до інститутів та загальною культурою відповідальності. Самозахист не є основною причиною для володіння зброєю, але є частиною ширшої концепції національної оборони.

Ізраїльська модель «безпекової необхідності» контролю за зброєю є надзвичайно рестриктивною, що прямо зумовлено постійною загрозою тероризму та високим рівнем безпекової напруги. Володіння зброєю тут не є правом, а є привілеєм, що надається за суворими критеріями. В Ізраїлі високий рівень обізнаності та відповідальності щодо зброї, що впливає із загальної «культури безпеки» та військової підготовки населення. Незважаючи на постійну загрозу, рівень злочинності із застосуванням зброї (що не є тероризмом) є відносно низьким, що свідчить про ефективність жорсткої, потребо-орієнтованої системи контролю.

Обидві країни демонструють, що високий рівень володіння зброєю може співіснувати з низьким рівнем злочинності, але це досягається внаслідок дуже специфічних та глибоко інтегрованих в національну доктрину (оборони чи безпеки) систем контролю, навчання та відповідальності, які не можуть бути просто скопійовані без урахування культурного, соціального та історичного контексту. Для України, що перебуває у стані війни, досвід Ізраїлю може бути більш релевантним у частині жорсткого «потребо-орієнтованого» підходу до ліцензування, тоді як елементи швейцарської моделі (культура поведінки, військова підготовка) можуть бути цікавими для формування довгострокової стратегії.

Для України, яка вже має значний досвід добровольчого руху та використання зброї в умовах бойових дій, питання легалізації вогнепальної зброї виходить за межі традиційних дебатів. Необхідно враховувати:

а) наявність великої кількості нелегальної зброї. При цьому будь-яка модель легалізації має передбачати ефективні механізми вилучення з обігу вже існуючої нелегальної зброї;

б) психологічний стан суспільства. Травматичний досвід війни може впливати на психіку, що вимагає ретельного психологічного тестування та моніторингу власників зброї;

в) об'єктивна здатність та готовність поліції та інших органів влади до контролю за обігом зброї в умовах її потенційної легалізації;

г) постконфліктна стабілізація, що обумовлює розробку довгострокової стратегії контролю за обігом зброї, що враховуватиме процеси демілітаризації та реінтеграції ветеранів.

Підсумовуючи, зазначимо, що легалізація вогнепальної зброї в Україні в умовах воєнного стану є складним і багатоаспектним питанням, що вимагає глибокого кримінологічного аналізу та ретельного вивчення міжнародного досвіду. Рішення має базуватися на зваженому балансі між конституційним правом людини на захист життя (ст. 27 Конституції України) та забезпеченням публічної безпеки, враховуючи унікальний контекст війни та післявоєнної відбудови України.

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Хартія основних прав і свобод Чеської Республіки (у редакції 2021 року). URL : <https://legislationline.org/taxonomy/term/13424>.

3. Lott, J. R. (2013). More guns, less crime. University of Chicago Press. URL : https://archive.org/details/moregunslesscrim00lott_0.

4. Crime Prevention Research Center. URL : <https://crimeresearch.org/>

5. Shughart, W. F., & Lott, J. R. (1999). More Guns, Less Crime: Understanding Crime and Gun Control Laws. *Southern Economic Journal*, 65(3), 656. URL : https://www.researchgate.net/publication/317660772_More_Guns_Less_Crime_Understanding_Crime_and_Gun_Control_Laws.

САМБОР Микола Анатолійович,
начальник сектора моніторингу
Прилуцького районного відділу
поліції Головного управління
Національної поліції в Чернігівській
області, депутат Прилуцької
районної ради, член-кореспондент
Національної академії наук
вищої освіти України,
кандидат юридичних наук,
викладач вищої категорії

ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОРЯДОК ТА СУСПІЛЬСТВО

Конституційно-правова платформа набуває все більшого дискурсу щодо необхідності змін до Конституції України, оскільки умови особливого правового режиму – воєнного стану викликають у громадян наявність нових запитів щодо не лише особливостей функціонування органів держави та місцевого самоврядування, а й використання, здійснення, поновлення, охорони і захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Водночас треба пам'ятати, що Конституція України, конституційні норми характеризуються притаманною їм статичністю та стабільністю, зумовленою тим, що саме у конституційних нормах сфокусований не лише накопичений історичний досвід державотворення, а й дух майбутнього, котрий має відкривати перед теперішнім і майбутніми поколіннями народу

таємниці ідейно-духовного прагнення народу.

Безперечно, історико-темпоральне розуміння конституційних норм впливає насамперед з культури суб'єктів тлумачення та суб'єктів творення політичної складової суспільства. У зв'язку із цим маємо максимально стабілізувати шляхом усунення політичної складової, спрямованої на підпорядкування правотлумачної та правозастосовної функцій конституційних норм від політичних ідей та їх носіїв [6, с. 37-43].

Радикалізм у реформаторстві конституційних норм за умов особливих правових режимів, а саме правового режиму воєнного стану, неприпустимий. Адже треба усвідомлювати, що конституційні норми – це норми на багато поколінь вперед, які демонструють прагнення до кращих ідеалів сучасного суспільства в особі майбутніх поколінь. Водночас і консерватизм сприйняття духу Конституції стає шкідливим для прогресивного розвитку. Звідси, поміркованість – той баланс інтересів, якого треба дотримуватись, використовуючи у якості маяку права, свободи та інтереси людини.

Думається, що Конституція України, як і будь-які інші конституції країн світу, відображає три фундаментальні складові:

- 1) побудова держави та її форми;
- 2) формування та реалізація державної влади;
- 3) місце і статус людини у державі та суспільстві, обриси прав, свобод та інтересів людини, а також непорушні підвалини їх використання, здійснення, реалізації, охорони та захисту, поновлення.

Важливим у вказаній тріаді є присутність, а точніше раціоналізм та ефективність виконання позитивних і негативних обов'язків держави стосовно її громадян. Упевнені, що за жодних обставин держава не може зрікатися своїх обов'язків, навіть за умови, коли виконання останніх натикається на зовнішні, такі як воєнні дії країни-агресора та терориста, у наслідок дій яких анексовано та захоплено певні території України та її населення – громадяни України, держава частково позбавлена можливості реалізовувати владні функції стосовно цих територій (оскільки стосовно окремих громадян – держава запровадила дистанційні та заочні форми впливу на громадянина).

Напрями розвитку громадянського суспільства, визначення ядра функціонування держави мають віднаходити себе у практичній юридичній площині, а також відтворюватися у правозастосуванні органів державної влади, їх посадових осіб.

Водночас саме конституційні норми здатні усувати дисонанс розуміння правових приписів, єднання державних та громадянських запитів. Функціоналізм права має відображатися у здатності ефективного використання правових засобів для досягнення запланованих цілей, які є тактичними, стратегічними, такими, що визначають подальшу спрямованість розвитку українського громадянського суспільства та держави України.

Історія демонструє незаперечні факти, які містять допустимі та достатні докази того, що за особливих суспільно-політичних обставин право і

його носії здатні продукувати нові норми, нове розуміння «звичних» норм, наповнюючи їх зміст новим духом, а також формувати нові практики та підходи до застосування норм. Водночас переконані, що ухвалення органічних законів, спрямованих на усунення прогалин законодавства, або ж ухвалення інших нормативних правових актів, які ухвалюються на догоду політичній доцільності, неприпустимі. Оскільки треба усвідомлювати, що політична доцільність спотворює інтереси громадянського суспільства, усуває інтерес, як усвідомлену потребу, що перебуває у фундаменті правотворчості та законотворчості, й у подальшому може становити загрозу демократичним підвалинам суспільства і держави.

Запроваджений правовий режим воєнного стану, зумовлений широкомасштабною агресією та війною країни-агресора, є відповіддю України, спрямованою на захист демократичних ідеалів громадянського суспільства, конституційного ладу та суверенітету України. Згадуючи Конституцію України, переважно громадяни спираються на конституційні норми, які визнають, проголошують їх права, свободи та інтереси, а також визначають, або дозволяють прослідковувати механізми, алгоритми, способи і засоби їх використання, здійснення, відстоювання, захисту, поновлення.

Разом з цим часто забувається, що права і свободи є парними категоріями, на противагах яких знаходяться обов'язки громадянина. Зокрема, норма ст. 65 Конституції України вказує на те, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [1]. Спеціальним законом, який регламентує проходження військової служби є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2], який, власне, здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби. Згадані законодавчі акти використовують поняття «альтернативна служба», що спонукає використовувати бланкетність викладу норми та пошук спеціальних законодавчих актів з цього питання.

Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень, зазначається у ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [3]. Водночас у законодавстві не встановлено того, що правовий режим воєнного стану усуває з правового поля таке поняття, як «альтернативна служба» та можливість скористатися нею. Разом із цим Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду зазначив, що під час мобілізації військовозобов'язаних можливість проходження альтернативної

служби виключається, оскільки сама собою мобілізація має на меті не просто несення військової служби, а захист Батьківщини від військового вторгнення іншої держави [5]. Фактично судом здійснено наголос на необхідності врахування «особливої суспільної потреби» і «пропорційно переслідуваної законної мети» у випадках, пов'язаних із необхідністю виконання певного обов'язку і свободою віросповідання. Касаційний кримінальний суд підкреслив, що не вдається до аналізу рішень ЄСПЛ в контексті відмови від військової служби через релігійні переконання, оскільки жодне з рішень цього Суду не стосувалося оцінки дій держави і громадянина в контексті такої масштабної війни, яка ведеться проти України з урахуванням ресурсів обох держав, характеру нападів, кількості обстрілів, кількості порушень норм міжнародного гуманітарного права та кількості вчинюваних державою-агресором воєнних злочинів, в тому числі проти жінок та дітей.

Отже, правозастосовна практика відійшла від позиції Венеційської комісії, яка виділила, що за жодних обставин відмовник за переконаннями не може бути змушений носити або використовувати зброю, навіть для самооборони країни [4].

За таких обставин суб'єкти виконання, дотримання та застосування права мають бути поінформовані про таку правову позицію, з метою формування цілісної доктрини правового регулювання відповідних суспільних відносин у наявних суспільно-правових та суспільно-політичних реаліях [7, с. 80-84]. До того ж зазнає істотного, чи не кардинального перегляду та переорієнтації питання дотримання права свободу сповідання релігії, дотримання її канонів, що отримало в українському суспільстві усталену практику, якій притаманні правова визначеність, прогнозованість та передбачуваність. Крім того, виникає питання щодо відповідності ключовим положенням необхідності у демократичному суспільстві, визначеності у законі та легітимності обмежень, розуміння яких вже сформовано у демократичному українському суспільстві з урахуванням власного та міжнародного правового досвіду. Треба відмітити, що такі зміни курсу правозастосування мають супроводжуватися хвилею правовиховної роботи з формування елементів загальної культури громадянського суспільства та правової культури громадян, зокрема.

Рефлексії навколо згаданих конституційно-правових питань вказують на присутність тісних зав'язків політики і права, що виявляються у формуванні відповідної правової позиції держави, необхідності її доведення до громадян України та формування у останніх загальної та конституційно-правової культури поведінки та її регулювання [6, с. 37-43].

Згаданий приклад підштовхує до думки про те, що у разі запровадження особливих правових режимів (правовий режим воєнного та надзвичайного станів), оновлення чи загальне правове урегулювання суспільних відносин має мати тимчасовий характер (на час дії відповідного правового режиму) з подальшим його переглядом, з урахуванням відповідного

власного чи запозиченого досвіду, сформованої та усталеної правової доктрини, запитів громадянського суспільства, дотримання прав, свобод та інтересів, їх балансу для здійснення довгострокового ефективного правового регулювання, заснованого на засадах верховенства права, дотримання прав і свобод людини. З огляду на це думається, що є необхідність у внесенні відповідних змін до Конституції України, зокрема ст. 85, де визначити, що ухвалення законів, внесення змін до законів щодо урегулювання суспільних відносин в умовах правових режимів воєнного та надзвичайного станів має відбуватися винятково на визначений строк з подальшим їх переглядом впродовж 6 місяців після завершення дії відповідного правового режиму.

Зрештою наголосимо, що суспільство та події викривають прогалини законодавчого та конституційного, зокрема, регулювання відповідних суспільних відносин. Разом із цим ухвалення рішень, що необхідні в особливих правових режимах, не повинні впливати на повсякденний (мирний) режим функціонування держави та суспільства. Тому доходимо міркувань, що законодавчі зміни у таких умовах повинні мати тимчасовий характер з обов'язковим їх переглядом після завершення таких режимів. Зазначене має знайти своє відображення саме у Конституції України. Разом із цим ніколи не треба забувати про права і свободи людини, оскільки шлях до їх здобуття був надто довгим і тернистим, а намагання їх обмежити чи скасувати можуть набувати дуже швидких темпів, що є прикладом в історії людства.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

3. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#top>.

4. Верховний Суд висловився щодо відмови від військової служби через релігійні переконання: обов'язок захисту України покладається на всіх громадян, незалежно від віросповідання. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/329899-verkhovnyy-sud-vyskazalsya-ob-otkaze-ot-voennoy-sluzhby-po-religioznym-ubezhdeniyam-obyazannost-zaschischat-ukrainu-vozlagatsya-na-vsekh-grazhdan-nezavisimo-ot-veroispovedaniya>.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 15.04.2025 р. у справі № 573/406/24. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863>.

6. Самбор М. А. Взаємодія норм, що встановлюють адміністративну відповідальність, та політичних гасел у межах взаємодії політики і права. *Актуальні проблеми юридичної науки в контексті розвитку громадянського суспільства*: матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2014. С. 37-43.

7. Самбор М. Правова позиція в українській правовій доктрині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2(107). С. 80-84.

ГУДИМ Інга Володимирівна,
доктор філософії в галузі права

ПРАВА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАГОСТРЕННЯ В УКРАЇНІ ВОЄННИХ ДІЙ

Внаслідок введення військ російської федерації на територію України, однакова міра брати участь жінок та чоловіків у політичному, культурному, економічному, соціальному житті України значно ускладнилась. Такі нові виклики життєдіяльності країни загострили можливість врегулювання питання економічного забезпечення внутрішньо переміщених осіб, критично важливих питань надання медичної допомоги, соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб, рівність прав чоловіків та жінок в ухваленні рішень, питань безпеки, психологічної підтримки, трудових відносин.

Внутрішньо переміщені особи – особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни [1].

Загострення збройного конфлікту створило для держави складність у визначенні напрямку дій, адже і досі не сформовано чітко означені проблеми внутрішньо переміщених жінок та чоловіків. Якщо навіть взяти окремі групи жінок, то серед них не буде однозначного усвідомлення, що саме потрібно для життя. Є жінки, які терміново потребують перенавчання та відповідно працевлаштування.

Рандомним вибором огляду статистичних даних центрів зайнятості населення стало зрозуміло, що більше 60 % звернень – звернення жінок. Така взаємодія жінок з державою, на нашу думку, зобов'язує виокремити чіткі потреби жінок у певній сфері праці населення.

Окремої уваги зазнають жінки, які мали свій бізнес на окупованих територіях, оскільки держава підійшла до цього питання доволі прагматично. Зважаючи на гендерні потреби кожної області, врегулювання питання працевлаштування жінок потребує рішучих змін, адже такі зміни будуть корисними і для самих жінок, і для держави.

Дослідження МОМ свідчить, що в цілому по країні лише 40 % ВПО, зокрема 4 % самозайнятих, мають роботу.

Гендерна рівність це завжди про конкретну людину, і співвідношення процентних показників, на нашу думку, не зовсім доречно, проте, 68 % внутрішньо переміщених жінок займалися саме фермерством, що становило основний дохід родини.

Болючим залишається питання отримання компенсації за зруйноване житло, оскільки процедура подачі документів ускладнює не тільки процес їх збору, але і ставить під сумнів можливість отримання такої компенсації за зруйноване житло.

Якщо умовно уявити, що рівні права жінок та чоловіків вирішуються в межах політики, то проблеми внутрішньо переміщених жінок та чоловіків, з урахуванням політичних поглядів держави, мають втілюватися на рівні регіональних планів, які більш доцільно розробляти на підставі аналізу гендерних портретів регіонів України.

Окрім того, соціальна, економічна, трудова та ін. адаптація внутрішньо переміщених жінок та чоловіків була б більш ефективною за наявності єдиної національної програми.

Незважаючи на зусилля волонтерів і законодавче регулювання – закон про переселенців, ратифіковану Україною Конвенцію про права людей з інвалідністю і низку постанов Кабміну, люди з інвалідністю й надалі потребують значної правової допомоги. Їм потрібно підтверджувати статус інвалідності в надзвичайних умовах, механізми якого не розроблені, залишається проблема з проходженням реабілітації, а також відсутність у достатній кількості ліків і житла [2].

Аналізуючи Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, можна побачити, що поза увагою уряду залишається низка нагальних проблем внутрішньо переміщених чоловіків та жінок, де не менш важливим тягарем забезпечення таких потреб є важкість роботи державних органів, обтяжених тягарем війни.

1. Гудвін-Гілл Г. С. Статус біженця в міжнародному праві. 1997. С. 314-315. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Kibativillagers.jpg>https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Taylor_Lebuje_camp,_Uganda.jpg.

2. Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317.

3. Полівчук Д. П. Дисциплінарне провадження в органах внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – Теорія управління; адміністративне право і процес. Харків, 2011. 19 с.

ЛАБЕНСЬКА Лілія Леонідівна,
доцент кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

БІРЮКОВА Даніела Денисівна,
здобувач вищої освіти
Університету митної справи та фінансів

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

З початком ХХІ сторіччя верховенство права закріпилося як один із основних принципів міжнародного правопорядку. Розуміння верховенства права формувалося під впливом діяльності таких провідних міжнародних організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та Європейський Союз. Цей принцип має універсальне значення і розглядається як необхідна умова для забезпечення миру, безпеки, прав людини та сталого розвитку.

Верховенство права в ООН є важливим елементом, про що свідчить його відображення в кількох міжнародних документах, зокрема в Резолюції Генеральної Асамблеї 67/1, що була ухвалена 24 вересня 2012 року [3]. Тут наголошується, що дотримання верховенства права важливе для запобігання конфліктам, захисту прав людини та боротьби з безкарністю. Рада Європи також акцентує увагу на цьому принципі. Згідно зі Статутом Ради Європи 1949 року [4] та Європейською конвенцією про захист прав людини 1950 року [5], верховенство права вважається однією з основних цінностей поряд з демократією та правами людини. Це містить у собі пріоритет закону в усіх сферах, обмеження державної влади за допомогою правових норм, захист прав людини через суд і заборону на свавільні втручання в особисте життя.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) відіграє важливу роль у формуванні розуміння верховенства права. У своїй юриспруденції ЄСПЛ неодноразово визначав, що цей принцип вимагає наявності юридичної визначеності, передбачуваності норм права, заборони свавільного втручання держави у права і свободи людини, доступу кожної особи до справедливого і незалежного суду, а також обов'язковості виконання судових рішень [6]. Отже, ЄСПЛ підкреслює, що формальне існування закону недостатнє – важливим є також його зміст, відповідність принципам справедливості та правової визначеності. Не менш вагоме значення принцип верховенства права має і в системі права Європейського Союзу. Згідно зі статтею 2 Договору про Європейський Союз [4], повага до верховенства права є однією з основних цінностей Союзу. Вимога дотримання верховенства права стосується

як законодавчої та виконавчої влади, так і незалежності судової влади.

У конституційній системі України принцип верховенства права посідає центральне місце і розглядається як основа демократичного устрою держави. Його нормативне закріплення відбулося у 1996 році зі схваленням чинної Конституції України. Згідно зі статтею 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а сама Конституція має найвищу юридичну силу [1]. Особливістю закріплення верховенства права в Конституції України є його інтеграція з ідеями правової держави та пріоритету прав людини. Зокрема, стаття 3 Конституції визначає права і свободи людини та їх гарантії як найвищу соціальну цінність в Україні [1]. Це положення доповнює розуміння верховенства права, адже наголошує, що закони і діяльність державних органів мають бути спрямовані на забезпечення і захист прав людини. Принцип верховенства права в Конституції України не просто написаний для краси, а має реальне значення для всього правового порядку в країні. Його розвиток і впровадження залежать від міжнародного права та європейських стандартів, що допомагає Україні ставати ближчою до демократичних країн.

Концепція верховенства права має велике значення для судової системи. Незалежність суду, обов'язковість його рішень і забезпечення справедливого процесу – це все прояви цього принципу. Адекватне правосуддя допомагає захищати конституційні права і свободи людей. Конституційний Суд України грає важливу роль у цьому. У своєму рішенні від 22 вересня 2005 року, номер 5-рп/2005, Суд вперше зазначив, що верховенство права ставить права і свободи людини вище за державні інтереси, гарантує рівність усіх перед законом і забороняє безпідставне втручання влади в особисте життя [2]. Також Суд підкреслив, що тлумачення верховенства права має враховувати європейські стандарти, які закріплені у практиці Європейського суду з прав людини.

Конституційний лад України ґрунтується на ідеї, що держава є правовою і демократичною. Це означає, що діяльність усіх органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб має здійснюватися виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Верховенство права забезпечує обмеження державної влади правовими нормами, запобігає проявам свавілля і зловживань.

Інтеграція принципу верховенства права в систему конституційного ладу України призвела до зміцнення гарантій прав і свобод людини. Верховенство права вимагає, щоб кожне обмеження прав було законним, обґрунтованим, пропорційним і відповідало вимогам справедливості. Отже, права і свободи особи набули в Україні не декларативного, а реального характеру. Крім того, усі зміни до Конституції мають проходити строго за встановленою процедурою та з урахуванням обмежень, які захищають демократичні принципи. Будь-які спроби оминати верховенство права під час змін у конституційному устрої є недопустимими і суперечать основам

правової держави.

Отже, верховенство права – це не лише теоретична концепція, а реальний механізм, який забезпечує стабільність конституційного ладу, захищає права людей та запобігає узурпації влади в Україні.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про верховенство права: Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2439.
3. Верховенство права на національному та міжнародному рівнях: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 24.09.2012 р. № 67/1. URL : <https://undocs.org/A/RES/67/1>.
4. Statute of the Council of Europe (London, 5.V.1949). *Council of Europe*. URL : <https://rm.coe.int/1680935bd0>.
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950). *Council of Europe*. URL : https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
6. Європейський суд з прав людини. Практика. URL : <https://www.echr.coe.int>.

ЛЕВІН Олег Леонідович,
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УНР: УНІКАЛЬНІ РИСИ ТА ПРОРАХУНКИ

Досягнення Конституції УНР:

1. Піонерська демократія в епоху потрясінь:

Конституція УНР проголосила народовладдя в час, коли Європа балансувала між революціями та імперськими амбіціями. Всенародні збори, обрані через загальне, рівне, пряме і таємне голосування, стали амбітною спробою втілити ідеали справедливого представництва (1 депутат на 100 тис. осіб). Унікальним було закріплення гендерної рівності, що вирізняло УНР серед багатьох країн того часу, де жінки ще боролися за базові права. Відмова від смертної кари та тілесних покарань відображала гуманістичний дух, контрастуючи з репресивними практиками сусідніх режимів.

2. Архітектура влади з українським акцентом:

Документ створив модель розподілу влади, де законодавча (Всенародні збори), виконавча (Рада Народних Міністрів) і судова (Генеральний суд) гілки мали чіткі межі. Ця структура віддзеркалювала прагнення до модерної державності, але з урахуванням козацьких традицій самоврядування. Політична відповідальність уряду перед парламентом була прогресивною ідеєю, що

передбачала контроль народу над виконавчою владою.

3. Символ незламної мрії:

Конституція стала не лише юридичним документом, а й духовним маніфестом української державності. Вона увібрала ідеї Пилипа Орлика та європейських просвітників, ставши дороговказом для наступних поколінь борців за незалежність. Її текст, незважаючи на нереалізованість, кристалізував ідею суверенної України, що надихала навіть у найтемніші часи.

4. Юридична витонченість:

Документ вирізнявся високим рівнем правової культури, синтезуючи світові конституційні традиції з українським досвідом. Свобода слова, совісті, зборів і друку були не просто деклараціями, а спробою побудувати суспільство, де індивідуальність поважається.

Помилки та обмеження Конституції УНР:

1. Розмитість ключових деталей:

Конституція залишала без відповідей низку практичних питань: від визначення державних символів (герб, прапор, гімн) до чіткого окреслення кордонів і принципів власності. Ця недосконалість робила документ вразливим у реаліях війни та економічної нестабільності.

Відсутність механізмів реалізації місцевої влади та судової системи послаблювала її як практичний інструмент державотворення.

2. Ув'язненість у моменті:

Ухвалена в останній день існування Центральної Ради (29 квітня 1918), Конституція була заручницею хаотичних політичних обставин. Її перехідний характер відображав швидкоплинність моменту, а не довгострокову стратегію.

Переворот Павла Скоропадського та наступ більшовицької росії звели нанівець шанси на втілення документа.

3. Відірваність від реальності:

Декларація амбітних демократичних принципів не враховувала брак ресурсів, армії та єдності серед політичних еліт. Внутрішні чвари в УНР і зовнішній тиск зробили парламентську модель утопічною в тих умовах. Відсутність установчих зборів, які мали затвердити Конституцію, підкреслила її теоретичний характер.

4. Недостатня гнучкість:

Документ не передбачав механізмів адаптації до кризових ситуацій, таких як війна чи економічний колапс. Це обмежило його здатність слугувати основою для реального державотворення в умовах 1918 року.

Отже, Конституція УНР 1918 року була сміливим кроком до створення демократичної держави, що поєднувала українські традиції з передовими ідеями часу. Її гуманістичний дух, гендерна рівність і розподіл влади випередили епоху, але брак конкретики, політична турбулентність і зовнішні загрози зробили її лише мрією на папері. Проте цей документ залишився маяком для української державності, надихаючи на боротьбу за свободу та справедливість у майбутньому.

1. Нариси історії української революції 1917-1921 років / ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. К. : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2011. Кн. 1. 390 с.
2. Стецюк Н. Конституція Української Народної Республіки 1918 року: теоретико-правова характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2018. № 960(20). С. 155-161.
3. Конституція України: історія, сучасність, перспективи: матер. круг. столу, присвяченого 25-річчю Конституції України (м. Харків, 23 червня 2021 р.). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 220 с.
4. Озель В. І. Роль та місце конституційних актів Української Центральної Ради в історії українського державотворення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 60-66.

ПИЛИПЕНКО Юрій Пилипович,
приватний нотаріус,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Набуття права власності на нерухоме майно гарантується Конституцією України, зокрема в статті 41 закріплено, що «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом» [1]. Однак реалізація цього права і отримання супутніх благ від його реалізації, наприклад продаж нерухомого майна, здача його в оренду, використання як застави стає можливим виключно після державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, а саме відповідно до процедури закріпленої на рівні законодавства. Базовим законодавчим актом, який регулює процедуру державної реєстрації об'єктів нерухомого майна є Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (2014 року) [2], водночас багато питань реєстраційних процедур урегульовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які іноді по різному регулюються суміжні правові відносини. У зв'язку з цим актуальним дослідницьким завданням є з'ясування стану правового регулювання у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, визначення його вад та обґрунтування окремих шляхів удосконалення.

Аналіз правових засад адміністративної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна дає змогу узагальнити всі нормативні акти, які регламентують цю процедуру в дві групи:

1. Нормативні акти матеріального права, які визначають правовий

статус нерухомого майна, а також суб'єктів адміністративної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, до яких слід віднести:

а) Цивільний кодекс України, який у ст. 181 закріплює поняття нерухомих речей до яких віднесено земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення;

б) Закон України «Про адміністративні послуги», яким в ст. 3 прямо зазначено, що до «адміністративних послуг також прирівнюється надання органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації витягів та виписок із реєстрів, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт»;

в) Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який в розділі 2 «Організаційні основи системи державної реєстрації прав» визначає систему суб'єктів, що надають послуги з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, а в розділі 3 «Державний реєстр прав», визначають правовий статус державного реєстру прав як публічної бази персональних даних.

2. Нормативні акти процедурного та процесуального права, які визначають сутність адміністративної процедури державної реєстрації об'єктів нерухомого майна та процедури захисту прав фізичних та юридичних осіб державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, до яких слід віднести:

а) Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою таких прав;

б) Закон України «Про адміністративну процедуру», яким урегульовано відносини органів публічної влади, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина. Тобто Закон, який визначає загальні засади здійснення адміністративних процедур, і дія якого поширюється на адміністративну процедуру щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно;

в) Кодекс адміністративного судочинства України, яким урегульовано порядок судового вирішення публічно-правових спорів, якими за визначеннями ст. 4 є «спір, у якому хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі

послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг», тобто спір щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, що надають адміністративну послугу щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно [3];

г) Постанова Кабінету Міністрів від 26 жовтня 2011 р. № 1141 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно», який визначає процедуру функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр прав) його невід'ємної архівної складової частини та наповнення Державного реєстру прав відомостями, передбаченими Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4];

д) наказ Міністерства юстиції України від 28 березня 2016 р. № 898 «Про врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29 березня 2016 р. за № 468, яким визначено систему державних органів, що здійснюють реєстрацію речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України та їх компетенцію [5];

е) наказ Міністерства юстиції України від 21 листопада 2016 р. № 3276 «Про затвердження Вимог до оформлення заяв та рішень у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яким затверджено вимоги до оформлення заяв та рішень у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [6].

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

4. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1141. *Офіційний вісник України*. 2011. № 86. Ст. 3145.

5. Про врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України: наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2016 р. № 898. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 1010. С. 137.

6. Про затвердження Вимог до оформлення заяв та рішень у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяження: наказ Міністерства юстиції України від 21.11.2016 р. № 3276. *Офіційний вісник України*. 2016. № 91. Ст. 2986. С. 422.

РАГІМОВ Фаїз Вагіф огли,
доцент кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ПОРІВНЯННЯ

Неспровокована збройна агресія розв'язана проти нашої держави обумовила необхідність запровадження особливого правового режиму воєнного стану. Під час дії такого режиму можуть тимчасово обмежуватись конституційні права і свободи людини та громадянина.

Можливість тимчасових обмежень прав та свобод людини і громадянина передбачена статтею 64 Конституції України від 28.06.1996, згідно з якою в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав та свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 [1].

Згадані вище конституційні положення кореспондуються з частиною другою статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, згідно з якою в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [2].

Проте цікаво відмітити те, що можливість тимчасового обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина не вперше зустрічається у національному законодавстві. У наведеному аспекті варто пригадати Конституцію Української Народної Республіки від 29.04.1918 (далі – Конституція УНР).

Як відмічає Н. Стецюк, Конституція УНР за своєю правовою природою була яскравим взірцем еволюції змісту європейських конституцій початку міжвоєнного періоду, яка містила у собі більшість характерних ознак та властивостей тогочасних європейських конституцій. Вона стала свідченням високого рівня розвитку української політико-правової думки того часу [3].

Так само І. Бойко вказує на те, що Конституція УНР мала надзвичайно важливе значення для подальшого політико-правового розвитку Української Держави. Конституція УНР проголосила Українську Народну Республіку суверенною демократичною парламентською державою з розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Вона запровадила та здійснила правове регулювання зовсім нових для тогочасної української правової системи принципів, зокрема таких як: визнання народу основним

джерелом влади, децентралізації влади, принцип рівності політичних і громадянських прав тощо. Конституція УНР зафіксувала нові для української правової системи інститути, зокрема, інститут адміністративно-територіального поділу, громадянства, депутатської недоторканності тощо [4, с. 75].

Погоджуючись зі схвальними оцінками Основного закону періоду визвольних змагань початку ХХ століття як видатної пам'ятки вітчизняного конституціоналізму, варто повернутися до законодавчого закріплення можливості тимчасового обмеження прав та свобод людини і громадянина в особливий період.

Зауважимо, що урегулюванню таких обмежень присвячено не окрему статтю, а цілий розділ Основного закону. Так, розділ VIII «Про тимчасове припинення громадянських свобод», включає статті 79-83, які детально регламентують порядок дії таких обмежень:

«79. У випадку державної konieczности (підчас війни або внутрішніх заворушень) можуть громадянські свободи бути частю обмежені, частю припинені.

80. Котрі громадянські свободи і в якій мірі мають бути тоді припинені, має означити спеціальний закон, виданий звичайним порядком.

81. Заведення тимчасового припинення громадянських свобод чи їх обмеження, у випадках та межах, передвиджених в параграфі 80 законами, ухвалюють Всенародні Збори.

82. Коли Всенародні Збори не зібрані, може припинити часово громадянські свободи Рада Народніх Міністрів на власну одвічальність, з обов'язком предложити цей свій розпорядок на перше засідання в найближчій сесії Всенародніх Зборів.

83. Припинення громадянських свобод не може тривати довше, як три місяці, і продовження тоді повинні ухвалити Всенародні Збори» [5].

Порівнюючи положення Конституції УНР з чинною Конституцією України можна зробити висновок про наступне:

- 1) обидва закони дозволяють тимчасове обмеження прав та свобод людини і громадянина на визначений строк;
- 2) у Конституції УНР не конкретизовано обмеження яких саме «свобод» може бути запроваджено;
- 3) обидва закони вимагають прийняття спеціального акту на період дії особливого режиму.

Таким чином, Конституція УНР 1918 року сприяла формуванню вітчизняних державно-правових традицій в цілому та конституціоналізму зокрема. Прийняття цього документу стало однією з найбільш визначних подій національної законотворчої діяльності та заклала основи для подальшого конституційної розбудови. Зокрема, це стосується достатньо деталізованої регламентації запровадження державою тимчасових обмежень прав та свобод людини і громадянина в особливий період.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Стецюк Н. Конституція Української Народної Республіки 1918 року: теоретико-правова характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 960(20). С. 155-161.
4. Бойко І. Місце і роль Конституції Української Народної Республіки 1918 р. в історії національного конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 67-76.
5. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 р. Історичний документ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>.

САКСОНОВ Владислав Борисович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Захист прав суб'єктів господарювання та споживачів є невід'ємною складовою функціонування правової держави та ринкової економіки. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та правової трансформації української держави зростає потреба в удосконаленні механізмів такого захисту. Забезпечення балансу між економічними інтересами бізнесу, правами споживачів і регуляторними функціями держави потребує як комплексного законодавчого підходу, так і ефективної правозастосовної практики.

Правовий захист учасників господарських відносин ґрунтується на нормативних засадах, закріплених у Конституції України [1], Цивільному [2], Господарському [3] та Господарському процесуальному кодексі України [4], Кодексі України з процедур банкрутства [5], а також спеціальному законодавстві у сфері регуляторної політики, антимонопольного контролю, ліцензування та державного нагляду. Споживачі товарів, робіт і послуг, які надаються суб'єктами господарювання, захищені Законом України «Про захист прав споживачів» [6], а також іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Особливістю розвитку української правової системи є багатовекторність,

що включає судові, адміністративні та неформальні механізми захисту. Водночас низька ефективність окремих інституцій, повільність судових процедур та недостатня правова обізнаність учасників господарських правовідносин обумовлюють потребу у вдосконаленні як законодавчих, так і організаційних форм захисту прав.

Основні **способи захисту** прав суб'єктів господарювання і споживачів умовно поділяють на **юрисдикційні** та **неюрисдикційні**.

Серед **юрисдикційних способів захисту** виокремлюють *судовий захист, адміністративне оскарження та звернення до спеціалізованих органів*.

Судовий захист є ключовим механізмом, який реалізується через систему загальних, адміністративних та господарських судів. Найпоширенішими є справи про порушення договірних зобов'язань, стягнення заборгованості, визнання недійсності певних правових актів тощо.

Адміністративне оскарження застосовується здебільшого для захисту від неправомірних дій органів державного нагляду та контролю, зокрема податкових, митних, антимонопольних, санітарних та інших.

Звернення до спеціалізованих органів, таких як Антимонопольний комітет України, Держпродспоживслужба, Національна комісія з регулювання енергетики, дозволяє швидко реагувати на порушення прав споживачів і бізнесу в окремих сферах.

Неюрисдикційні способи захисту реалізуються завдяки *самозахисту* прав і законних інтересів, *медіації* та *альтернативному вирішенню спорів*, *зверненню до громадських організацій та об'єднань споживачів*.

Самозахист прав і законних інтересів, відповідно до ст. 55 Конституції України [1], ст. 19 Цивільного кодексу [2] та ст. 20 Господарського кодексу України [3], є можливим у формах, які не суперечать закону, і можуть опосередковуватися оперативно-господарськими санкціями, передбаченими Господарським кодексом України й відповідними договорами.

Медіація та альтернативне вирішення спорів поступово впроваджуються в Україні, хоча законодавче регулювання медіації ще розвивається. Прийняття Закону України «Про медіацію» стало важливим кроком до популяризації альтернативних механізмів вирішення господарських і споживчих спорів.

Звернення до громадських організацій та об'єднань споживачів дозволяє залучити підтримку інституцій громадянського суспільства, зокрема у випадках масових порушень прав споживачів.

Незважаючи на наявні інструменти, на практиці виявляється низка **проблем** у сфері захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, серед яких слід виділити наступні: *недосконалість судової системи* – повільність розгляду справ, високі судові витрати, складність процесуального законодавства; *невиконання, або неналежне виконання судових рішень* – навіть у разі позитивного рішення у спорі суб'єкт господарювання чи споживач стикається з проблемою його реального виконання; *недостатній розвиток інституту медіації* – низький рівень

довіри до цього інструменту, нестача кваліфікованих медіаторів, слабе законодавче закріплення у господарському процесі; *формальний підхід органів контролю* – подеколи скарги підприємців та споживачів залишаються без належної реакції, а перевірки бізнесу носять декларативний або заангажований характер; *низький рівень правової культури* як споживачів, так і підприємців, що призводить до порушень договірної дисципліни, використання недобросовісної конкуренції, ухилення від відповідальності тощо.

У контексті імплементації європейського законодавства, трансформації національної правової системи та розвитку цифрової економіки в Україні, серед перспективних є такі **напрями реформ** у цій сфері: *інституційне зміцнення судової та адміністративної системи*, зокрема через впровадження електронного правосуддя, оптимізацію процесів і підвищення професійного рівня суддів і держслужбовців; *розвиток електронних сервісів захисту прав* – створення онлайн-платформ для подання скарг, автоматичного генерування типових претензій, доступу до шаблонів договорів тощо; *зміцнення інституту колективного захисту прав споживачів* – через механізми групових позовів, які вже функціонують у правових системах ЄС; *підвищення рівня правової освіти та обізнаності* шляхом інтеграції навчальних програм, просвітницьких кампаній та консультацій для малого бізнесу й громадян; *розширення сфери застосування альтернативного вирішення спорів*, зокрема в пілотних галузях (банківські послуги, страхування, телекомунікації, житлово-комунальні послуги тощо).

Захист прав суб'єктів господарювання та споживачів в Україні має розглядатися як комплексне завдання, що потребує інтеграції юридичних, управлінських та інформаційно-комунікаційних рішень. Удосконалення правового середовища, розвиток ефективних механізмів захисту, зменшення адміністративного тиску та стимулювання правосвідомої поведінки всіх учасників господарських відносин є передумовами стабільності та сталого економічного зростання України як правової держави в умовах сучасних викликів.

-
1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к-96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-96-вр>.
 2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
 3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
 4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
 5. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
 6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
 7. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

САМОТУГА Андрій Валерійович,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЯГЛІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ДОСВІД ДЕЯКИХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН ЄС

Війна, яку веде нині Україна за свою Незалежність, є тестом на стійкість її суверенних інституцій та принципів конституціоналізму задля протидії імперським претензіям російського агресора про «безпідставність» чи «безперспективність» українського державного проєкту, що варто, однак, якомога активніше й переконливіше доводити протилежне.

Однією з ознак демократичної ідеї вітчизняного конституціоналізму є продовження в часі державотворчих і правотворчих надбань українського народу, що останнім часом у політико-правовому й історичному дискурсі отримало таке досить своєрідне і ємке найменування, як «тяглість». Хоча в українській мові воно було здавна, але мало вживаним, позначаючи подекуди: громадську повинність; неперервність історичного процесу; незмінність традицій; наступність поколінь, справ тощо і, зрештою, інституційну пам'ять. Останнім часом з'явилися наукові публікації, присвячені, зокрема, тяглості правовим традиціям українського законодавства, а саме конституційним проєктам Григорія Андрузького [2]. Натомість досить поширеним зазначений термін був уже минулого століття у працях науковців – представників української діаспори Америки [5].

Згадана вже тяглість конституційного процесу як творення відповідного законодавства простежується в історії України не лише у авторських проєктах, хоча, на жаль, і не реалізованих (П. Орлик, Г. Андрузький), але й у актах минулих часів, які були чинними на українських землях (Литовські Статути, Магдебурське право), а також у подальших офіційно прийнятих українськими інституціями документах, що фіксували собою відновлення української держави, але в межах певних територій (Конституції УНР 1918 р., конституційних актів ЗУНР 1918-1919 рр., Тимчасової конституції Карпатської України 1939 р.).

Тобто Україна мала цілковиті підстави саме для «відновлення», а не лише «проголошення» своєї незалежності, готуючи і приймаючи відповідні акти. Втім згадка в них про державну тяглість або вкрай мінімальна, або ж надто узагальнена й деперсоніфікована та безпредметна.

Так, у першому документі державовідновлювального значення –

Декларації про державний суверенітет України про тяглість держави майже не йдеться, а лише у вступній частині зазначено про волю і прагнення народу України утвердити свій суверенітет і самоврядування в існуючих на той момент (1990 р.) кордонах [4].

А вже в Акті *проголошення* (тут і далі вид. – авт.) незалежності України від 24 серпня 1991 р. зазначено, що Верховна Рада УРСР урочисто *проголошує* незалежність України, продовжуючи, зокрема тисячолітню традицію державотворення в Україні [1]. Згодом майже так само йдеться у преамбулі прийнятої 28 червня 1996 р. Конституції України: «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, спираючись на багатовікову історію українського державотворення ..., приймає цю Конституцію – Основний Закон України» [6].

Виходячи зі змісту цих обох документів, вважаємо, що відсутність у них посилань на конкретні історичні факти державотворення чи акти правотворення дещо підважує їхнє установче спрямування, як мав би так встановити законодавець (тобто зазначені багатовікові традиції державотворення нічим не були увінчані?). Адже існує беззаперечний доказ, що Україна передовсім у 1917-1921 рр. («Українська Революція», або «Визвольні змагання») хай і не цілком, але так само як і в 1991 р. скористалася «вікном можливостей» на тлі відцентрових подій у метрополії, остаточно заявивши про свій з нею розрив прийняття Четвертого універсалу від 22 січня 1918 р. і проіснувавши почергово як УНР, Українська держава (Другий Гетьманат Скоропадського) та Директорія УНР, що зрештою скінчилося на довгі десятиліття більшовицьким уярмленням України.

У зв'язку з порушеними нами тут питаннями варто звернутися до практики насамперед країн Балтії, які з Україною на межі 1980-90-х рр. перебували майже в однакових стартових умовах (напр., зародження організацій національного відродження) для відновлення своєї незалежності. Варто розпочати екскурс, як вважаємо, із Литви, з якою українські землі історично були пов'язані упродовж кількох століть.

11 березня 1990 р. Верховна Рада (нині – Сейм) Литовської Республіки прийняла Акт про *відновлення* (вид. – авт.) незалежності Литовської держави (лит. – Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, де лит. «atstatymo» – відновлення, реконструкція, відбудова, реставрація). Як зазначають з цього приводу деякі литовські автори, дуже символічно, що найважливіший акт підписали люди різних переконань – саюдисти, комуністи, соціал-демократи, християнські демократи, безпартійні. Незалежність Литви *відновили* не учасники антирадянського повстання 1941 р., не представники антинацистського опору, не дисиденти або емігранти, а особи, які вирости й досягли зрілого віку в радянській Литві. Це свідчить про те, що суспільство зберегло прагнення до свободи й незалежності та у сприятливий момент змогло згуртуватися й *відродити* незалежність країни [3, с. 371].

А вже згодом у прийнятій 25 жовтня 1992 р. на всенародному

референдумі Конституції Литовської Республіки, у її преамбулі зазначено, зокрема, що литовська нація, заснувавши Литовську державу багато століть тому, ґрунтуючи її правові основи на Литовських статутах та Конституціях Литовської Республіки, століттями захищаючи її свободу та незалежність, приймає та проголошує цю Конституцію [7].

У цьому контексті слід зазначити, що всі три балтійські країни майже синхронізували свої потуги у векторі дерадянізації, конституціоналізації та вестернізації, але з деякими відмінностями.

У 1988 р. Верховна Рада (нині – Рійгікогу) Естонії прийняла декларацію про незалежність, стверджуючи суверенітет Естонської Республіки та підкреслюючи верховенство естонських законів над радянськими. Цей документ чітко впливав із презумпції, що Естонська Республіка була безперервним суб'єктом міжнародного права. 20 серпня 1991 р. рішенням Верховної Ради Естонської Республіки, яке можна назвати доконституційним актом, країна була проголошена незалежною на основі безперервності статусу Естонії як суб'єкта міжнародного права та оголошено про відновлення Естонської Республіки, за чим слідував перехідний період, що включав, серед іншого, розробку нової конституції Республіки (Const), яка була прийнята на референдумі 28 червня 1992 р. Це забезпечило правову безперервність Естонської Республіки після півстоліття радянської окупації. Реалізація доктрини Стімсона* Декларацією Веллеса**, де значна частина міжнародної спільноти відмовилася офіційно схвалити радянську анексію, опір окупованих балтійських країн режиму Радянського Союзу (СРСР) та безперервне функціонування їхніх урядів і послів у вигнанні підтвердили юридичне застосування того, що суверенітет ніколи не передавався до СРСР, і що окупація *sui generis* тривала до відновлення у 1991 р. незалежності балтійських держав як суб'єктів міжнародного права. Згідно з преамбулою, цілями Const є зміцнення та розвиток держави, яка ґрунтується на свободі, справедливості та верховенстві права; внутрішньому і зовнішньому мирі, добробуті для нинішнього та майбутніх поколінь; збереженні естонського народу, естонської мови та естонської культури. Державна влада полягає в забезпеченні досягнення цих цілей [8, с. 9, 42-43].

* Запроваджена держсекретарем США Г. Л. Стімсоном доктрина сформулювала політику невизнання територіальних змін, що виникли в результаті воєнних дій Японії в Китаї на початку 1930-х рр. Незважаючи на проактивну позицію Стімсона, президент США Г. Гувер офіційно не схвалив цю доктрину, побоюючись, що вона може спровокувати конфлікт із Японією (URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/stimson-doctrine>).

** 23 липня 1940 р. в. о. держсекретаря США С. Веллес заявив, що США не визнають включення балтійських держав до складу СРСР. Понад 50 країн наслідували цей приклад. Декларація Веллеса визначила політику США та всього Заходу щодо країн Балтії під час тривалої радянської окупації. Вона сприяла продовженню діяльності дипломатичних місій та захищала економічні активи країн Балтії, а також сприяла їхньому поверненню до Європи після закінчення радянської окупації (Revisiting the Welles Declaration / by B. Whitmore (July 24, 2020). URL: <https://cepa.org/article/revisiting-the-welles-declaration/>).

Дещо відмінним від литовського та естонського виявився підхід законодавця Латвії до формування установчих актів відновленої в цей же період держави, яка так само підпала була під радянську окупацію з 1940 р. відповідно до таємного протоколу Пакту Молотова – Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. 4 травня 1990 р. Верховна Рада Латвійської РСР (нині – Сейм Латвії) ухвалила історичну «Декларацію про Відновлення Незалежності Республіки Латвія». «Латиський народ не визнав окупаційних режимів, чинив їм опір і повернув собі свободу, відновивши незалежність держави на основі безперервності держави... засуджує комуністичний і нацистський тоталітарні режими та їхні злочини». Стаття 2 Конституції гласить: «Суверенна влада Латвійської держави належить народу Латвії». Вона давала право «не визнавати змін конституційного ладу, несумісних з Конституцією, та відновлювати незаконно перервану державність Латвії». «Доктрина безперервності Латвійської Республіки, на основі якої було відновлено фактичну державність Латвії, перш за все ґрунтується на бажанні латвійського народу зберегти свою державність і продовжувати існувати як незалежна держава». Таким чином, відновлена де-факто Латвійська Республіка не є новою державою, а міжнародно визнаним продовженням Латвійської держави, яка існувала між війнами. Декларація визначила відновлення *Satversme* (латиськ. – «конституція»), прийнятої 15 лютого 1922 р. Звісно, одразу відновити повну дію *Satversme* було неможливо; тому її дію було частково відновлено та визначено перехідний період. *Satversme* була відновлена в повному обсязі 6 липня 1993 р. Відновлюючи Латвійську державу, було дотримано принцип наступності, тобто, що це та сама держава, яка була проголошена 18 листопада 1918 р. *Satversme* є однією з найстаріших чинних у Європі конституцій [8, с. 156, 192].

Насамкінець у межах цієї публікації слід звернутися до досвіду державної тяглості Польщі – країни, яка також у післявоєнний період була інкорпорована до радянського блоку, хоча й мала формальні ознаки державності. У Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р., у преамбулі зазначено, що «Заради існування та майбутнього нашої Батьківщини, відновивши у 1989 році здатність суверенно та демократично визначати її долю^{***}, ми, Польський Народ – усі громадяни Республіки, ...вдячні нашим предкам за їхню працю, за боротьбу за незалежність, оплачену величезними жертвами, ... черпаючи з найкращих традицій

^{***} На червневих 1989 р. частково вільних парламентських виборах переконливу перемогу здобула опозиційна «Солідарність» на чолі з Л. Валенсою. 29 грудня 1989 р. внесеними поправками до Конституції Польської Народної Республіки відновлено назву держави – Республіка Польща, а також виключено положення про керівну роль Польської об'єднаної робітничої партії (фактично – комуністичної, яка в січні 1990 р. саморозпустилася) та польсько-радянського союзу.

Першої та Другої Республік****, ... встановлюємо Конституцію Республіки Польща як основоположний закон для держави [9].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у розглянутих конституційних актах деяких постсоціалістичних країн чітко простежується позиція як законодавця, так і виборців (коли такі акти приймалися на референдумах) щодо унормування та концептуалізації тяглості держави як ключової підстави відновлення реальної незалежності та подальшого стійкого розвитку на засадах демократії, плюралізму та верховенства права, що уможливило не лише впевнене приєднання цих та інших держав до міжнародних безпекових та політико-економічних об'єднань – НАТО і ЄС, а демонструвати високі показники економічного зростання. Натомість які ж чинники вплинули на порівняно пом'якшене унормування Україною своєї державної тяглості, що визначило деяку кваліть вітчизняного конституціоналізму – політичні компроміси чи інші домовленості – має стати предметом окремої публікації.

1. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 38, ст. 502.
2. Андрусишин Б. І. Тяглість правових традицій українського законодавства (конституційні проекти Георгія Андрузького). *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 100-107.
3. Бумблаускас А., Ейдинтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. Історія Литви кожному / наук. ред. укр. вид. В. Поліщук. Київ : Вид-во ТОВ «Балтія-Друк», 2018. 424 с.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1990, N 31, ст.429.
5. До питання правної тяглості і переємності Українських держав / Т-во Укр-працівників в ЗСА ; ред.: Б. Дзерович та ін. Нью-Йорк : [б. в.], 1976. 11 с.
6. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Constitution of the Republic of Lithuania (Approved by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum on 25 October 1992) (as amended by 20 March 2003, No. IX-1379) : official translation. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpg&documentId=TAIS.211295&category=TAD>.
8. Kerikmäe T., Joamets K., Pleps J. et al. (editors). *The Law of the Baltic States*. Springer International Publishing AG, 2017. 534 p. P. 9, 42-43.
9. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

**** Умовно Першою Республікою вважається Річ Посполита (1569-1795 рр.), що припинила своє існування внаслідок поділів між Австро-Угорською і Російською імперіями та Пруссією; Друга Республіка – 1918-1939 рр., припинивши своє існування після нападу Німеччини та СРСР на початку Другої світової війни.

СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПІДХІД СУБ'ЄКТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАЖЛИВОСТІ ЗДІЙСНЮВАНИХ ДЕРЖАВОЮ ФУНКЦІЙ/ОБОВ'ЯЗКІВ У КОНТЕКСТІ ЇЇ РОЗБУДОВИ ЯК ПРАВОВОЇ

Під час підготовки тез цієї доповіді автор визначив за мету оцінити, наскільки послідовним і актуальним для сьогодення є втілений в Конституції України підхід єдиного органу законодавчої влади до визначення важливості здійснюваних державою функцій/обов'язків у контексті її розбудови як правової.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання автором гносеологічних можливостей діалектичного, системного та герменевтичного методологічного підходів, спеціально-юридичного та формально логічного методів пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора.

Оскільки методологічну функцію виконують не лише методологічні підходи та методи дослідження, але й будь-яке теоретичне знання, використання якого у процесі пізнання дозволяє отримати нові знання, важливе значення в цій розвідці мають засновані на положеннях теорії юридичних колізій приписи національного законодавства, що розкривають зміст терміно-понять «колізія норм права», «протиріччя між нормами права у нормативно-правових актах» «невідповідність між нормами права у нормативно-правових актах».

Відповідні законодавчі дефініції знайшли своє закріплення в ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX.

Згідно з ч. 1 ст. 66 вищезгаданого законодавчого акта «колізія норм права – це протиріччя або невідповідність між нормами права у нормативно-правових актах, що регулюють одні й ті самі суспільні відносини» [2].

Відповідно до ч. 2–3 цієї ж статті «протиріччя між нормами права у нормативно-правових актах – це колізія норм права в нормативно-правових актах рівної юридичної сили», а «невідповідність між нормами права у нормативно-правових актах – це колізія норм права в нормативно-правових актах різної юридичної сили» [2].

Аналіз вищенаведених суджень законодавця свідчить про таке: по-перше, неузгодженість між окремими приписами Конституції України хоча й є техніко-юридичним недоліком (правотворчою помилкою), проте з погляду суб'єкта законотворчості не може розглядатися як колізія норм права; по-друге, між нормами Конституції України, що є правовим актом вищої юридичної сили, і нормами законів та інших нормативно-правових актів можуть виникати невідповідності, які й є суть колізіями норм права у правових актах різної юридичної сили.

Принагідно відзначити, що засади конституційного ладу, як ідеологічне підґрунтя для формування й утвердження конституційного правопорядку в нашій державі, закріплені в Розділі I ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ Конституції України. Відповідно до ч. 2 ст. 3 правового акта вищої юридичної сили «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Здійснюючи доктринальне тлумачення цього конституційного припису, П. Рабінович, зокрема, зауважив: «Оскільки, як відомо, основні напрями діяльності держави є її функціями, то можна зробити висновок, що такий напрям діяльності сучасної України, як утвердження та забезпечення прав і свобод людини, є її головною функцією. Цим визначається відповідна ієрархія, пріоритетність у напрямках діяльності (функціях) держави» [3, с. 24].

Аналіз вищенаведених суджень ученого свідчить про ототожнення П. Рабіновичем терміно-понять «функції держави» й «обов'язки держави», а також про визнання обов'язку держави з утвердження і забезпечення прав і свобод людини головною функцією, пріоритетним напрямом діяльності держави.

Не вступаючи з автором у полеміку щодо фактичного ототожнення ним функцій і обов'язків держави, лише зауважу, що в контексті нашого дослідження важливим є визнання на конституційному рівні пріоритетності саме цього напрямку діяльності держави (чи здійснюваного нею головного юридичного обов'язку).

Як відомо, основоположні ідеї, вміщені в Розділі I Конституції України, знаходять свій розвиток у інших розділах правового акта вищої юридичної сили. У свою чергу, конституційно-правові норми, закріплені в цих розділах Основного закону Української держави і суспільства, мають узгоджуватися між собою, а норми права, об'єктивовані в інших письмових джерелах права, повинні відповідати Конституції України. Відповідна вимога розглядається в теорії права як правило правотворчої (законодавчої) техніки.

Але задамося принаймні таким питанням: чи врахована ця імперативна вимога в тексті Конституції України, а також тексті інших законодавчих актів, ухвалених на підставі правового акта найвищої юридичної сили?

Аналіз Основного закону Української держави і суспільства, а також ухвалених на його основі інших законодавчих актів свідчить про те, що суб'єкт законотворчості не уник правотворчих помилок, результатом яких стали неузгодженості в тексті Конституції України, а також невідповідності між нормами, що позначаються терміно-поняттям «колізії норм права».

На підтвердження цієї тези наведемо такий приклад. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Основного закону Української держави і суспільства «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини» [1].

Аналіз цієї конституційно-правової норми у її системному зв'язку з конституційно-правовим приписом, уміщеним у ч. 2. ст. 3 Конституції України, свідчить про непослідовність суб'єкта конституційної законотворчості у підході до визначення важливості здійснюваних державою функцій/обов'язків у контексті її розбудови як правової. Якщо утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3), то чому захист життя людини як найвищої соціальної цінності (а саме такою вона є у розумінні ч. 1 ст. 3 Конституції України) визначається не як пріоритетний, а як звичайний (ординарний) юридичний обов'язок держави?

Виявлена неузгодженість між вищезгаданими конституційно-правовими приписами на перший погляд хоча й є техніко-юридичним недоліком, проте за певних умов може мати і вкрай негативні соціально-правові наслідки. Підтвердженням цьому слугують події 2014 року, що ввійшли в новітню історію України під назвою «Революції Гідності» та супроводжувалися масовою загибеллю і травмуваннями учасників цих подій.

Сьогодні справедливі нарікання в українському суспільстві викликають і дії окремих представників органів військового управління, які порушують конституційні права громадян під час проведення мобілізаційних заходів. На жаль, доводиться констатувати, що такі заходи іноді призводили і до дуже тяжких наслідків.

Однією з причин девіантної поведінки суб'єктів права, наділених владними повноваженнями, є деформована правосвідомість, що виявляється або ж у недостатній сформованості правових знань про життя людини як найвищу соціальну цінність, або ж незнанні чи відвертому ігноруванні норм Конституції України, які визначають систему правових цінностей, або ж у сформованих настановах, що суперечать принципам права демократичної держави.

Зважаючи на роль Конституції України у формуванні правосвідомості суспільства й окремих його представників, важливо, щоб цей юридичний документ був юридично досконалим як з погляду свого змісту, так і форми.

З метою усунення виявленої невідповідності між конституційно-правовими нормами, закріпленими в ч. 2 ст. 3 та ч. 2 ст. 27 правового акта найвищої юридичної сили, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 27 Конституції України та викласти вміщений у ній припис у такій редакції:

«Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Пріоритетний юридичний обов'язок держави – захищати життя людини».

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
3. Рабінович П. М. Науково-практичний коментар ст. 3 Конституції України. Конституція України: наук.-практ. коментар (2-ге вид., перероб. і доп.). Харків : Право, 2011. С. 19-24.

САКСОНОВ Владислав Борисович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

БОЙКО Анастасія Віталіївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Цифровізація є однією з провідних тенденцій сучасного державного управління, що набуває особливої ваги в умовах євроінтеграційного курсу України та триваючого збройного конфлікту, який актуалізував потребу в оперативному, ефективному й доступному правосудді. У цьому контексті особливе значення має цифрова трансформація виконавчого провадження як завершальної стадії процесу реалізації судових рішень. Саме на цій стадії відбувається фактичне відновлення порушених прав і від її ефективної організації залежить не лише довіра до судової влади, а й дієвість правового механізму загалом.

Особливої актуальності процес цифровізації набув у період повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. За умов воєнного стану цифрові технології стали ключовим інструментом забезпечення безперервної діяльності органів примусового виконання та доступу громадян до правосуддя. Використання електронних сервісів, веб-платформ і мобільних застосунків дало змогу подавати процесуальні документи, контролювати процес виконавчих дій, ініціювати звернення й

скарги дистанційно, без потреби особистої присутності. Такий формат взаємодії не лише зберіг правову доступність для населення в умовах обмежень та загроз, а й сприяв збереженню та захисту даних, мінімізуючи ризики їх втрати через воєнні дії. У складних безпекових обставинах цифрові інструменти стали не просто елементом модернізації, а необхідною умовою для збереження функціонування системи виконавчого провадження в цілому.

На сьогодні цифровізація виконавчого провадження в Україні здійснюється в межах загальної політики держави у сфері електронного урядування та цифрової трансформації публічних сервісів. Ключовим цифровим інструментом є Автоматизована система виконавчого провадження, що забезпечує ведення виконавчих проваджень в електронному вигляді, формування процесуальних документів, облік виконавчих дій та обмін інформацією з іншими реєстрами. Система дозволяє автоматизувати низку рутинних процедур, а також інтегрується з іншими державними реєстрами, зокрема Єдиним реєстром боржників, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Реєстром платників податків тощо [1].

Важливу роль відіграє Єдиний реєстр боржників, доступ до якого надається громадськості через офіційний вебсайт Міністерства юстиції України. Реєстр виконує як інформаційну, так і превентивну функцію, адже публічне внесення до нього даних про боржника часто є стимулом до добровільного виконання рішення суду.

Крім того, важливим напрямом цифровізації є розвиток технологій електронної ідентифікації та електронного підпису, які дедалі активніше застосовуються у виконавчому провадженні. Вони забезпечують надійну верифікацію учасників процесу на різних його етапах і надають юридичної сили електронним документам. Застосування цифрових ідентифікаторів значно спрощує підтвердження особи, знижує ризики підробок або несанкціонованого доступу до інформації та підвищує загальний рівень безпеки й зручності для користувачів. Це дозволяє мінімізувати необхідність фізичної присутності учасників провадження в органах державної влади, що особливо актуально в умовах обмеженої мобільності через безпекову ситуацію та необхідність оптимізації державних витрат [2, с. 205].

Незважаючи на наявні напрацювання, цифровізація виконавчого провадження залишається на стадії становлення. Системи функціонують переважно в ізоляції одна від одної, їх інтеграція потребує вдосконалення, а повноцінне електронне провадження із мінімальним втручанням людини поки що не реалізовано.

Не менш серйозною є проблема технічного характеру. Брак сучасного обладнання, нестабільне функціонування автоматизованих систем, відсутність доступу до якісного інтернет-зв'язку у певних регіонах, особливо в умовах воєнного стану, суттєво гальмують цифрову трансформацію. Інтеграція між різними державними реєстрами, необхідна для повноцінної цифрової взаємодії, часто є фрагментарною або технічно ускладненою.

Окремо варто виокремити кадрові проблеми, зокрема недостатню цифрову грамотність частини працівників органів державної виконавчої служби. Застарілі підходи до організації праці, слабка мотивація до опанування нових цифрових інструментів та нерівномірний рівень кваліфікації серед державних і приватних виконавців знижують загальну ефективність впроваджених рішень.

Також, все ж таки, існують ризики, пов'язані із захистом персональних даних та інформаційною безпекою. В умовах повномасштабної війни інформаційна інфраструктура держави піддається систематичним кіберзагрозам. Витік або несанкціонований доступ до персональних даних учасників виконавчого провадження несе потенційні загрози для прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Законодавчі та технічні гарантії кіберзахисту потребують удосконалення, як і забезпечення належного контролю за безпекою електронних систем [3, с. 337].

Подальший розвиток цифровізації виконавчого провадження в Україні має здійснюватися на засадах системності, міжвідомчої інтеграції, правової визначеності та орієнтації на користувача. У цьому контексті першочерговим завданням є розробка та впровадження комплексної цифрової стратегії у сфері примусового виконання судових рішень, яка повинна включати технічне оновлення, навчання персоналу та гармонізацію нормативно-правової бази.

Важливим кроком у цьому напрямі є ухвалення законопроекту № 9363, який передбачає зміни до ряду законів України, зокрема до Законів «Про виконавче провадження», «Про нотаріат», «Про банки і банківську діяльність», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» тощо. Законопроект було підтримано Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики і рекомендовано до ухвалення в цілому.

Одним із ключових положень законопроекту є розширення функціоналу автоматизованої системи виконавчого провадження. Зокрема, йдеться про поглиблення її інтеграції з державними органами, банками, фінансовими установами та надавачами платіжних послуг, що дозволить значно прискорити обмін інформацією і підвищити оперативність дій виконавця. Законопроект також передбачає взаємодію між Єдиним реєстром боржників та іншими державними реєстрами, що має сприяти ефективнішому контролю за боржниками.

Особливо важливим є закріплення на законодавчому рівні порядку дій у випадку сплати боргу. АСВП, отримавши відповідну інформацію про надходження коштів на рахунок органу ДВС чи приватного виконавця, автоматично формуватиме повідомлення про погашення заборгованості. Це, своєю чергою, стане підставою для виключення боржника з Єдиного реєстру боржників, зняття арешту з коштів або цінних паперів, які існують в електронній формі [4].

Ці законодавчі зміни свідчать про прагнення до формування цілісної цифрової екосистеми виконавчого провадження, яка працюватиме швидко, прозоро та з мінімальним втручанням людини в рутинні процеси.

Водночас залишаються актуальними й інші завдання: забезпечення належного рівня кібербезпеки, вдосконалення процедур електронної ідентифікації (зокрема через інтеграцію з «Дією»), цифрова освіта кадрів та інституційна підтримка нововведень. Реалізація згаданих ініціатив створить передумови для якісно нової моделі виконання рішень у цифрову епоху.

Цифровізація виконавчого провадження в Україні є закономірною відповіддю на потреби часу, зумовлені як загальнодержавною цифровою трансформацією, так і викликами, пов'язаними з воєнним станом. Інтеграція цифрових технологій у сферу примусового виконання рішень не лише сприяє оптимізації процедур і підвищенню оперативності, але й забезпечує реальний доступ до правосуддя в умовах обмеженої мобільності. Подальша ефективність цієї трансформації залежить від повноцінного впровадження законодавчих ініціатив, технічного вдосконалення автоматизованих систем та готовності державних інституцій працювати в цифровому середовищі. Успішна реалізація цих завдань закладе основу для формування сучасної, стійкої та прозорої моделі виконавчого провадження в Україні.

1. Автоматизована система виконавчого провадження. *Міністерство юстиції*. URL : <https://asvpweb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>.

2. Шут К. В. Виконавче провадження у цифрі: майбутні тренди. *Місьцеве самоврядування в Україні та світі: теорія та практика*: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 листопада 2024 р.). Полтава, 2024. С. 203-206.

3. Ковалів М. В., Сидор М. Я. Цифрова трансформація виконавчого провадження: виклики правового регулювання і перспективи застосування штучного інтелекту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 43. С. 333-340.

4. Цифровізація виконавчого провадження: комітет рекомендує прийняти законопроект в цілому. *Юридична практика*. 2025. URL : <https://pravo.ua/tsyfrovizatsiia-vykonavchoho-provadhennia-komitet-rekomenduie-priiniaty-zakonoproiekt-v-tsilomu/>

ФІЛЯНІНА Людмила Анатоліївна,
доцент кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

КАЛАШНИК Анастасія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
Університету митної справи та фінансів

ПОДОЛАННЯ КРАЙНЬОЇ БІДНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР У КОНТЕКСТІ ЦСР – 2030

Сучасне розуміння крайньої бідності суттєво відрізняється від її трактування в минулому, адже якщо раніше це поняття зводилося переважно до нестачі доходів, необхідних для задоволення базових потреб, таких як їжа, одяг і житло, то нині підхід став набагато ширшим.

Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав визначає крайню бідність як глибоку соціальну проблему, що пов'язана з позбавленням можливостей для гідного життя, нестачею ресурсів, можливостей, відсутністю права вибору, доступу до освіти, медицини, участі в політичному житті та реалізації своїх прав, що необхідно для того, щоб мати достатній рівень життя та інші громадянські, культурні, економічні, політичні і соціальні права та можливості [1, с. 6].

Відповідно до звіту Світового банку за 2024 рік, на сьогодні майже 700 мільйонів людей (8,5 % населення світу) живуть у крайній бідності, маючи менше ніж на 2,15 долари на день. Особливо гостро це питання постає в країнах Південної Азії та Центральної Африки, де 50 % населення живе на межі абсолютної бідності [2].

Люди, що живуть у крайній бідності, часто страждають від соціального обмеження, політичного безсилля і соціальної дискримінації. У багатьох випадках це замкнене коло, з якого важко вирватися без цілеспрямованих зусиль з боку урядів, міжнародних організацій, громадянського суспільства та бізнесу.

Досягнення Цілі сталого розвитку щодо ліквідації крайньої бідності до 2030 року передбачає виконання ряду ключових завдань. Одним із головних пріоритетів є повне усунення крайньої бідності, що є критично важливим кроком до створення більш справедливому та інклюзивного суспільства.

Щоб досягти цієї мети, держави, населення яких живе за межею бідності, мають запровадити ефективні системи соціального захисту, які б охоплювали всі верстви населення, зокрема найбільш вразливі групи. Тому важливо не лише забезпечити існування таких систем, а й встановити

мінімальні гарантії підтримки, що дозволять малозахищеним людям мати елементарні засоби для життя. Відповідно розширення доступу до базових послуг, включаючи охорону здоров'я, освіту, житло та соціальну підтримку, є запорукою скорочення бідності. Особлива увага має бути приділена рівному доступу жінок і чоловіків до економічних ресурсів, власності, спадку та фінансових інструментів, зокрема мікрокредитування [3, с. 233-234].

Крім матеріальної підтримки, необхідно підвищити здатність вразливих громад протистояти соціальним, економічним і екологічним загрозам, що включає заходи щодо адаптації до змін клімату, подолання наслідків стихійних лих, а також зменшення соціальної нерівності. Розвиток місцевих громад, впровадження стійких технологій та підтримка малого підприємництва сприяють створенню умов для сталого виходу з бідності.

Після початку повномасштабної війни, Україна зіткнулася з різким погіршенням соціально-економічної ситуації, що істотно вплинуло на рівень добробуту населення. За оцінками Світового банку, частка громадян, які живуть за межею бідності, зросла з довоєнних 5,5 % до понад 24 %. Це означає, що майже кожен четвертий українець не має постійного щоденного доходу для задоволення базових потреб. Відповідно реалізація Цілі ліквідація крайньої бідності в Україні передбачає повну її ліквідацію в усіх проявах та має стратегічне значення для національної політики соціального розвитку. У межах цієї цілі визначено три ключові напрямки, що дозволяють цілісно боротися з проблемою [4].

По-перше, доцільно суттєво скоротити рівень бідності із зосередженням зусиль на подоланні саме її крайніх форм. Це вимагає не тільки ефективного управління ресурсами, а також створення сприятливого економічного середовища, здатного забезпечити рівний доступ громадян до працевлаштування, освіти й базових послуг. По-друге, масштабне охоплення малозабезпечених громадян адресними програмами соціального захисту, сприятиме формуванню переходу від загальних субсидій до більш цільових, персоналізованих рішень. Дані соціальні програми дозволять допомагати саме тим, хто цього найбільше потребує. По-третє, підвищення життєвої стійкості соціально незахищених груп, шляхом доступу до безкоштовної професійної перепідготовки, медичних та психологічних послуг, а також інклюзивної освіти.

Ліквідація крайньої бідності є передумовою сталого розвитку суспільства, що вимагає комплексного підходу на глобальному та національному рівнях. Реалізація цієї цілі до 2030 року потребує скоординованих зусиль усіх суспільних інститутів, держави, бізнесу, громадянського суспільства та міжнародної спільноти.

1. Мотика З. Є. Подолання бідності як чинник глобального економічного зростання: кваліф. роб. за освіт. ступ. «бакалавр». Тернопіль, 2024. 44 с.

2. Скільки людей живуть у бідності або у тотальних злиднях – звіт Світового банку. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/15/novyna/suspilstvo/skilky-lyudej-zhyvut-bidnosti-abo-totalnyx-zlydnyax-zvit-svitovoho-banku>.

3. Фомін П. В. Ліквідація крайньої бідності у досягненні цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя – Львів – Одеса – Ужгород – Харків – Чернівці, 27 жовтня 2023 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 232-235.*

4. Боротьба з бідністю: Ціль сталого розвитку 1 та макроекономічні орієнтири до 2030. URL : <https://blog.liga.net/user/akutsevol/article/38764>.

БАСКО Андрій Валентинович,
докторант Запорізького
національного університету,
доктор філософії в галузі права

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЛАГОУСТРОЮ ТЕРИТОРІЙ

В Україні з моменту повномасштабного військового вторгнення росії на територію України, починаючи з 24 лютого 2022 року і до сьогодні, основним завданням є акумулювання людських, матеріальних в тому числі військових ресурсів для звільнення території України. Водночас не менш стратегічними напрямками публічного адміністрування є реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері благоустрою територій, яка визначена в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1]. Основними проблемами публічного адміністрування у сфері благоустрою населених пунктів є: неналежний стан мережевих комунікацій водо та теплопостачання, неналежний стан утилізації побутових відходів (відсутність комунальних підприємств по переробці відходів як наслідок розширення звалищ, а відповідно збільшення територій землевідведення для їх розміщення та завдання шкоди навколишньому середовищу), незадовільний стан більшості об'єктів благоустрою, в тому числі доріг, провулків, спусків, під'їздів, пішохідних та велосипедних доріжок (особливо в сільській місцевості), потреба у збільшенні кількості облаштованих нових місць поховань, наявність несанкціонованих звалищ будівельних відходів тощо, що вимагає людських, технічних та фінансових ресурсів тощо. Така ситуація в тому числі зумовлена тривалістю воєнних дій на території України, що характеризується: мобілізацією значної частини чоловіків, які були задіяні в роботі комунальних служб, зменшенням фінансування сектору комунального господарства та збільшенням асигнувань на оборону країни, звуженням програм розвитку громад та територій, зменшенням інвестицій в розвиток територій та ін. Всі ці фактори зумовлюють необхідність систематизації сил, засобів, ресурсів та форм діяльності органів місцевого самоврядування

спрямованих на підтримання в належному стані та розвитку сфери благоустрою територій та їх належного адміністративно-правового регулювання в умовах війни.

Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) є одними з основних суб'єктів державної політики у сфері благоустрою територій. Цей напрям діяльності органів місцевого самоврядування як суб'єктів публічного адміністрування у сфері благоустрою територій передбачено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Так, зокрема в ст. 30 «Повноваження в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку» Закону визначено перелік власних та делегованих повноважень ОМС у сфері благоустрою територій. Їх аналіз дає змогу виокремити групи повноважень ОМС в цій сфері:

1) організаційного характеру – організація благоустрою населених пунктів, залучення на договірних засадах з цією метою коштів, трудових і матеріально-технічних ресурсів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також населення; здійснення контролю за станом благоустрою населених пунктів, організації озеленення, охорони зелених насаджень і водойм, створення місць відпочинку громадян; прийняття рішень про організацію громадських вбиралень, стоянок та майданчиків для паркування автомобільного транспорту, здійснення контролю за їх діяльністю відповідно до закону;

2) забезпечувального характеру – організація управління побутовими відходами, відходами будівництва та знесення, знешкодження та захоронення трупів тварин; прийняття рішень про розміщення, обладнання та функціонування майданчиків для паркування транспортних засобів та стоянок таксі на вулицях і дорогах населених пунктів;

3) контрольного характеру – здійснення контролю за дотриманням визначених правилами паркування транспортних засобів вимог щодо розміщення, обладнання та функціонування майданчиків для паркування; впровадження в межах відповідного населеного пункту автоматизованої системи контролю оплати вартості послуг з паркування [2].

Водночас треба визначити, що перелік таких повноважень, а більше завдань ОМС в цій сфері є не повним з огляду на процеси децентралізації, які незважаючи на військові дії і введення воєнного стану продовжуються і цей напрям має бути незмінним з огляду кращої світової практики, передусім країни ЄС спрямовані на здійснення організаційно-правових та екологічних заходів з поліпшення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму та інше, що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля. Однак треба констатувати, що основною проблемою адміністративно-правового регулювання чіткого розподілення повноважень органів публічної

влади в цілому і ОМС зокрема щодо реалізації державної політики у сфері благоустрою територій та й взагалі функціонування цієї сфери є вади законодавчого регулювання сфери благоустрою територій.

Зокрема, основним нормативним актом щодо регулювання правовідносин у сфері благоустрою територій є Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 16 вересня 2005 року № 2807-IV [10], який визначає правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади благоустрою населених пунктів і спрямований на створення умов, сприятливих для життєдіяльності людини. Аналіз цього НПА дає можливість систематизувати повноваження ОМС щодо реалізації державної політики у сфері благоустрою територій, які закріплені в різних його нормах, зокрема:

1) в ст. 10 цього Закону визначено, що до повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить: забезпечення виконання місцевих програм та здійснення заходів з благоустрою населених пунктів; організація забезпечення на території населеного пункту чистоти і порядку, дотримання тиші в громадських місцях організація місць відпочинку для населення; розроблення та реалізація місцевих планів управління відходами та створення системи управління побутовими відходами; здійснення самоврядного контролю за станом благоустрою та утриманням територій населених пунктів, інженерних споруд та об'єктів, підприємств, установ та організацій, майданчиків для паркування транспортних засобів тощо; визначення місць стоянок транспортних засобів та майданчиків для паркування на об'єктах благоустрою та ін.;

2) в ст. 13 Закону визначено, що до об'єктів благоустрою населених пунктів на яких поширюється юрисдикція ОМС належать: території загального користування – парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та інші), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики, пам'ятки культурної та історичної спадщини, майдани, площі, бульвари, проспекти, вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки, пляжі, кладовища, інші території загального користування; прибудинкові території; території будівель та споруд інженерного захисту територій; території підприємств, установ, організацій та закріплені за ними території на умовах договору;

3) в ст. 15 Закону визначено, що «органи місцевого самоврядування можуть утворювати підприємства для утримання об'єктів благоустрою державної та комунальної власності. У разі відсутності таких підприємств органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень визначають на конкурсних засадах відповідно до закону балансоутримувачів таких об'єктів; балансоутримувача, що здійснюватиме утримання і ремонт об'єкта благоустрою, який перебуває у приватній власності, визначає власник такого об'єкта благоустрою» [3].

Водночас треба визнати, що законодавство у сфері благоустрою

територій є сформованим, воно невинно розвивається. На сьогодні ухвалено низку законів, які регламентують окремі напрями цієї сфери в цілому і повноважень ОМС зокрема.

З огляду на вищезазначене треба зробити висновок, що в цілому немає потреби в зміні профільного закону «Про благоустрій населених пунктів», однак є потреба в ухваленні системних змін до законодавчих актів та ухваленні підзаконних актів, які б регулювали різні суспільні відносини, що виникають у сфері благоустрою територій. Зокрема, є потреба чіткого визначення системи об'єктів благоустрою населення та особливостей публічного адміністрування кожного з них в Законі «Про благоустрій населених пунктів», потребують розробки та затвердження на рівні постанови КМУ положення «Про порядок функціонування паркових та пляжних територій», «Про забезпечення функціонування та експлуатації прибудинкових територій», «Про функціонування системи освітлення населених пунктів» тощо [4].

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 83. С. 18.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

3. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 16.09.2005 р. № 2807-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 49. Ст. 517.

4. Баско А. В. Особливості адміністративно-правового регулювання реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері благоустрою територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 445-449. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2024/113.pdf.

САКСОНОВ Владислав Борисович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОТКИДАЧ Руслана Русланівна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ БОРЖНИКА І СТЯГУВАЧА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СТОРІН

Справедливість та ефективність виконавчого провадження є важливими принципами правового регулювання завершальної стадії судового процесу. Реалізація судового рішення – прикінцевий етап захисту порушених прав, однак саме на цій стадії часто виникають конфлікти між правом стягувача на примусове виконання рішення і правом боржника на належний захист від надмірного втручання в його майновий простір. Забезпечення балансу між цими інтересами є однією з ключових проблем виконавчого процесу.

Сучасна правова наука дедалі частіше звертається до питання гарантій захисту прав сторін виконавчого провадження, передбачених як національним законодавством, так і міжнародними стандартами. Незважаючи на наявність формальних механізмів гарантій захисту прав сторін виконавчого провадження, на практиці спостерігаються випадки порушення прав боржника з боку як державних, так і приватних виконавців, що підтверджується зокрема і практикою Європейського суду з прав людини. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі відповідних гарантій, виявленні прогалин у правовому регулюванні та формуванні пропозицій для забезпечення рівноваги інтересів обох сторін виконавчого провадження.

Законодавче закріплення прав боржника у виконавчому провадженні є необхідною умовою забезпечення принципу верховенства права та справедливості виконання судових рішень. Закон України «Про виконавче провадження» визначає боржника як сторону виконавчого провадження, яка має гарантоване право на участь у всіх процесуальних діях, пов'язаних із виконанням рішення. Відповідно до статті 19 Закону, боржник має право заявляти клопотання, надавати пояснення, знайомитися з матеріалами виконавчого провадження, оскаржувати дії виконавця до суду та вживати інших заходів для захисту своїх прав [1].

Крім того, норми Закону України «Про виконавче провадження» передбачають інструменти процесуального впливу на хід провадження. Наприклад, боржник може звернутися до суду із заявою про відстрочку чи розстрочку виконання рішення (ст. 33), вимагати зупинення виконавчих дій чи виконавчого провадження у випадках, визначених законом (ст. 34, 38), або оскаржити незаконну постанову виконавця в адміністративному чи судовому порядку (ст. 74). Окрему увагу в зазначеному законі приділено інформуванню боржника: згідно зі статтею 28, державний чи приватний виконавець зобов'язаний невідкладно надіслати постанову про відкриття виконавчого провадження: «Документи виконавчого провадження доводяться до відома або надсилаються адресатам не пізніше наступного робочого дня з дня їх винесення». Недотримання цього обов'язку порушує право особи на ефективний захист та спричиняє відповідальність виконавця [1].

На міжнародному, зокрема і європейському рівні, захист прав боржника спирається на гарантії, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема в статті 6 (право на справедливий суд), у якій зазначено, що: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...» [2]. У своїй практиці Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть при виконанні судових рішень втручання держави в майнові права особи має бути законним, необхідним і пропорційним, із обов'язковим дотриманням основоположних прав.

Можна навести чимало прикладів судової практики стосовно розглядуваного питання. Одним із них є справа ««Дія 97» проти України», зміст якої полягає у тому, що підприємство «Дія 97» уклало договір застави з іншим підприємством, за яким у разі невиконання зобов'язань останнім, заявник міг вимагати продаж заставленого майна через виконавчий напис нотаріуса. Після вчинення виконавчого напису та відкриття виконавчого провадження, інше підприємство оскаржило ці дії в суді. Суди скасували виконавчий напис і припинили виконавче провадження без належного залучення «Дія 97» до участі в процесі. Європейський суд з прав людини встановив, що Україна порушила пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки заявник не мав можливості бути заслуханим у суді, що розглядав справу, яка безпосередньо впливала на його права та обов'язки [3].

Тому очевидно, що як національні, так і міжнародні норми, встановлюють низку правових гарантій, які мають запобігати порушенням прав боржника у виконавчому провадженні. Водночас ефективність цих гарантій на практиці залежить не лише від змісту норм, а й від механізмів їх реалізації та контролю за дотриманням.

Незважаючи на наявність формалізованих правових гарантій, закріплених у національному та міжнародному законодавстві, реалізація прав

боржника у виконавчому провадженні стикається з численними викликами на практиці. Від нормативного закріплення до реального захисту спостерігається суттєвий розрив, обумовлений як недосконалістю окремих положень законодавства, так і неналежним їх застосуванням з боку виконавців.

Однією з найпоширеніших проблем є порушення принципу належного інформування боржника про відкриття виконавчого провадження. Як слушно зазначає І. Жаботинський, у низці випадків приватні виконавці вручають постанови без дотримання вимог процесуального повідомлення, що позбавляє боржника можливості своєчасно реалізувати свої права [4, с. 288].

Крім того, проблемним питанням також є те, що у чинному законодавстві відсутня окрема норма, яка чітко встановлює перелік прав і обов'язків приватних виконавців. Відповідні положення є розрізненими та нечіткими, через що створюється підґрунтя для можливих маніпуляцій, неоднозначного тлумачення, безпідставних скарг або ж зловживань з боку приватних виконавців [5, с. 13].

Водночас судовий контроль, хоч і передбачений законодавством, не завжди є оперативним та ефективним засобом захисту. Тривалість розгляду скарг на дії виконавців, а також недосконалість системи електронної взаємодії між судами та виконавчими органами, перешкоджають реальному доступу боржника до захисту у розумні строки.

Отже, баланс інтересів полягає не в механічному зрівнюванні прав, а в оцінці їх реального значення в конкретному контексті. Виконавче провадження не є нейтральним простором: стягувач завжди перебуває в позиції сторони, яка вимагає, в той час як боржник – у позиції сторони, що має обов'язок, який часто є обтяжливим. У цьому контексті завдання держави полягає не лише в забезпеченні ефективності виконання судового рішення, а й у контролі за тим, щоб застосовані заходи не набували карального характеру. Саме тому необхідне постійне оцінювання пропорційності: чи не є конкретна виконавча дія надмірною з огляду на обставини справи?

Гарантії захисту прав і законних інтересів боржника та стягувача у виконавчому провадженні є невід'ємною складовою виконавчого провадження та мають реалізовуватись у межах балансу інтересів сторін. Хоча нормативна база України містить ключові механізми такого захисту, на практиці вони часто нівелюються формалізмом застосування, недостатнім контролем за діями виконавців та переважанням інтересу стягувача.

Аналіз національного законодавства і практики ЄСПЛ засвідчує необхідність використання підходу для належної організації виконавчого провадження, заснованого на принципах пропорційності, диференціації заходів впливу та гуманного ставлення до боржника. Виконавче провадження не повинно перетворюватися на засіб тиску чи покарання, а має залишатися процесуальним механізмом, що забезпечує ефективне, але справедливе виконання судових рішень.

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Справа «Дія 97» проти України» (Заява № 19164/04): Рішення Європ. суду з прав людини від 21.10.2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_932#Text.
4. Жаботинський І. В. Методика і тактика адвокатської діяльності у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. № 84(1). С. 284-291.
5. Мороз В. П. Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2021. 32 с.

ФІЛЯНІНА Людмила Анатоліївна,
доцент кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

КУЗНЕЦОВА Соф'я Сергіївна,
здобувач вищої освіти
Університету митної справи та фінансів

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ

Забезпечення процесуальних гарантій прав людини в процесі здійснення провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва, потребує особливої уваги враховуючи перетин норм національного права держави-акредитації, держави-перебування та міжнародно-правових норм. Дослідження процесуальних особливостей у таких справах є важливим для гарантування правового балансу між національною безпекою та міжнародними зобов'язаннями України.

Територія дипломатичних представництв має особливий правовий статус, що зумовлює специфіку здійснення процесуальних дій у межах кримінального провадження. Відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, приміщення представництва є недоторканими, а офіційні представники держави перебування не можуть заходити до них інакше, як за згодою глави представництва. Проведення будь-яких процесуальних дій на території дипломатичного представництва вимагає дотримання міжнародних договорів та згоди представництва, що часто ускладнює розслідування [1].

Практика реалізації кримінального провадження на території дипломатичних представництв демонструє, що основний механізм отримання доказів – це офіційне звернення через дипломатичні канали та Міністерство закордонних справ. Процедура передбачає подання слідчим клопотання про міжнародну правову допомогу, котре розглядається уповноваженим центральним органом і передається компетентному органу іноземної держави.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює особливості застосування дипломатичного імунітету під час кримінального провадження. Зокрема, особи, які користуються дипломатичним імунітетом, можуть бути допитані як свідки лише за їхньою згодою, а їхня відмова не тягне за собою відповідальності. Проникнення до приміщення дипломатичної місії для проведення слідчих дій можливе лише за згодою глави місії або його заступника, при цьому всі процесуальні дії повинні проводитися у присутності прокурора та глави дипломатичної місії [3].

У міжнародній практиці існують прецеденти, коли держави досягали компромісу щодо проведення процесуальних дій на території дипломатичних представництв, особливо у випадках розслідування тяжких злочинів. Такі ситуації вирішуються шляхом безпосередніх переговорів між державами та укладання окремих протоколів щодо порядку проведення конкретних процесуальних дій.

Проблема юрисдикції під час розслідування злочинів, вчинених на території дипломатичних представництв, часто потребує вирішення питання, щодо законодавства якої держави доцільно застосовувати. Зазвичай діє принцип екстериторіальності, згідно з яким представництво вважається частиною території держави-акредитації. Проте цей принцип має певні обмеження, і в деяких випадках можливе застосування законодавства держави-перебування, що потребує додаткових консультацій між зацікавленими сторонами [2].

Однак є винятки з правил. У разі виникнення ситуацій, що загрожують життю чи здоров'ю осіб, які перебувають у дипломатичному представництві, або створюють загрозу громадській безпеці (пожежа, вибух, збройний напад тощо), правоохоронні органи держави-перебування можуть вжити невідкладних заходів без попередньої згоди глави дипломатичного представництва. Однак після реагування на безпосередню загрозу, подальші процесуальні дії мають здійснюватися з дотриманням усіх вимог міжнародного права [4].

Окремої уваги заслуговує питання виконання судових рішень щодо осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Звільнення від кримінальної, адміністративної та цивільної юрисдикції держави перебування обмежує можливості примусового виконання рішень суду. Водночас акредитуюча держава може відмовитися від імунітету свого представника.

Досвід закордонних держав свідчить про різні підходи до врегулювання питань, пов'язаних із здійсненням кримінального провадження на території дипломатичних представництв. В окремих для деталізації регламенту процедуру проведення процесуальних дій та механізму взаємодії компетентних органів держав укладаються двосторонні угоди.

Цифрові технології створюють додаткові правові колізії у питаннях проведення процесуальних дій на території дипломатичних представництв. Електронні докази, серверне обладнання та комп'ютерні мережі дипломатичних представництв є об'єктами підвищеної уваги в контексті кримінальних проваджень, пов'язаних із кіберзлочинністю.

Доступ до електронних даних представництва з боку приймаючої держави розглядається як порушення принципу недоторканності дипломатичної кореспонденції, що своєю чергою ускладнює отримання електронних доказів через стандартні канали міжнародної правової допомоги. Подібна проблематика посилюється з розвитком транскордонної кіберзлочинності, коли серверне обладнання розташоване на території дипломатичного представництва [5].

Отже, надання процесуальних гарантій усім учасникам кримінального провадження є обов'язковою умовою дотримання принципу верховенства права і реалізації ефективного механізму захисту прав людини в усіх юрисдикційних процесах, включно з кримінальними провадженнями на території дипломатичних представництв. Баланс між дипломатичними інтересами, міжнародними зобов'язаннями та правами людини доцільно досягати через чіткі законодавчі механізми, належну правозастосовну практику та ефективне міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу. Порушення такого балансу може призвести до негативних міжнародно-правових наслідків, а саме: вплинути на ефективність виконання функцій дипломатичною службою, знизити довіру до правової системи та підризу іміджу України як держави, що визнає верховенство права. Правова визначеність, дотримання прав людини, повага до людської гідності разом із гарантуванням забезпечення виконання функцій дипломатичною службою повинні залишатися незмінними орієнтирами у діяльності правоохоронних органів у ситуаціях, пов'язаних із дипломатичними представництвами.

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1964. № 18. Ст. 199. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Фалалєєва Л. Г., Мараховський В. В. Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика застосування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 192-202.

4. Huang, H. (2014). On Immunity of State Officials from Foreign Criminal Jurisdiction. *Chinese Journal of International Law*, 13(1), 1-11.

5. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право: підручник. К. : Знання, 2006. 372 с.

СИМОРА Дмитро Сергійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ РОЗРІЗНЕННЯ ТА ПРОПОРЦІЙНОСТІ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Автор ставить перед собою мету визначити основні принципи розрізнення та пропорційності в сучасних збройних конфліктах.

Сучасні збройні конфлікти значно відрізняються від традиційних війн минулого століття. Гібридні загрози, урбанізовані бойові дії, поширення високоточного озброєння та активна інформаційна війна ставлять перед міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП) безпрецедентні виклики. У цьому контексті застосування двох фундаментальних принципів МГП – принципу розрізнення та принципу пропорційності, стає не лише складним завданням, а й критично важливим для захисту цивільного населення та мінімізації страждань [1].

Принцип розрізнення є наріжним каменем МГП, вимагаючи від сторін конфлікту завжди розрізняти комбатантів та цивільних осіб, а також військові об'єкти та цивільні об'єкти. Напади можуть бути спрямовані лише проти законних військових цілей. Однак у сучасних конфліктах ця фундаментальна вимога стикається з серйозними перешкодами.

Бойові дії часто відбуваються у густонаселених містах, де військові об'єкти можуть бути розташовані поблизу цивільних, а комбатанти – діяти серед цивільного населення або навіть використовувати його як «живий щит» [2, с. 54]. Це значно ускладнює ідентифікацію законних цілей. Зростання ролі недержавних збройних акторів, які часто не носять уніформи чи розпізнавальних знаків, ускладнює розрізнення між комбатантами та цивільними особами. Деякі групи навмисно «розчиняються» серед цивільного населення, експлуатуючи захист, що надається МГП. Також поширення дезінформації та пропаганди може спотворити сприйняття сторін конфлікту, впливаючи на рішення щодо ідентифікації цілей та, як наслідок, на застосування принципу розрізнення.

Принцип пропорційності вимагає, щоб очікувана військова перевага від

нападу не була надмірною порівняно з очікуваною випадковою загибеллю цивільних осіб, пораненням цивільних або пошкодженням цивільних об'єктів. Це не означає повну відсутність цивільних втрат, але вимагає зваженої оцінки та прийняття всіх можливих заходів для їх мінімізації. Виклики застосування цього принципу в сучасних конфліктах включають: асиметричний характер конфліктів, «туман війни» та обмежена інформація, складність оцінки «військової переваги», а також психологічний тиск та емоційне навантаження.

Незважаючи на значні виклики, які постають перед застосуванням принципів розрізнення та пропорційності в сучасних збройних конфліктах, існують чіткі перспективи для їх посилення. Це насамперед потребує постійного та глибокого навчання військовослужбовців усіх рівнів основам міжнародного гуманітарного права, адаптованого до реалій гібридних загроз та урбанізованих бойових дій. Технологічний прогрес, зокрема розвиток розвідувальних систем, безпілотних літальних апаратів, штучного інтелекту, значно поліпшують здатність розрізняти цілі та прогнозувати наслідки нападів, тим самим мінімізуючи ризики для цивільного населення. Крім того, ретельне документування та незалежні розслідування випадків порушень МГП є ключовими для притягнення до відповідальності та запобігання майбутнім порушенням. Посилення міжнародної співпраці між державами, організаціями та громадянським суспільством дозволить розробляти та впроваджувати найкращі практики, обмінюватися досвідом та створювати нові інструменти для ефективного застосування МГП [3, с. 96]. Важливо також розробити більш чіткі керівні принципи щодо застосування цих принципів у складних умовах, таких як бойові дії в містах чи протидія недержавним збройним групам. Важливу роль у моніторингу, інформуванні та адвокації відіграють люди та масмедіа, чим сприяють підвищенню обізнаності та спонукають сторони конфлікту до дотримання міжнародного гуманітарного права.

Отже, застосування принципів розрізнення та пропорційності в сучасних збройних конфліктах є надзвичайно складним завданням, що вимагає постійної адаптації та вдосконалення. Виклики, пов'язані з урбанізацією, недержавними акторами та інформаційною війною, вимагають не лише глибокого розуміння МГП, а й готовності до інновацій та міжнародної співпраці. Тільки через комплексний підхід, що поєднує навчання, технологічний прогрес, відповідальність та міжнародну солідарність, можна досягти прогресу в захисті цивільного населення та збереженні людяності в умовах збройних конфліктів.

1. Міжнародне гуманітарне право і конфлікти: основні принципи та сучасні виклики. URL : <https://consultant.net.ua/consultant-article/7358>.

2. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів: навч.-метод. посіб. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 132 с.

3. Ярмачі В. Х. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 95-98.

ТІНІН Дмитро Геннадійович,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ТИМОФЄЄВ Володимир Павлович,
старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ СЕКТОРУ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення прав дитини в діяльності Національної поліції України набуває особливої актуальності в умовах соціальної напруженості, правового режиму воєнного стану та трансформації інституційної моделі охорони дитинства. Важливу роль у цій діяльності виконують поліцейські сектору освітньої безпеки, які реалізують комплекс превентивних, консультативних та моніторингових заходів у межах закладів освіти з метою гарантування прав та безпеки неповнолітніх.

Вважаємо за потрібне зазначити, що цю сферу суспільних відносин врегульовано міжнародними та національними правовими актами, а саме [1, с. 172]:

1. Конвенція ООН про права дитини, 1989 р. (щодо участі дітей у збройних конфліктах).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.).
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р.
4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 2006 р.
5. Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII.
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III.
7. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19 грудня 2017 року № 1044.

До основних напрямів діяльності поліцейських сектору освітньої безпеки відносять:

- виявлення та реагування на факти булінгу (цькування) в закладах освіти;
- моніторинг дотримання прав і свобод учнів у навчальному середовищі;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи серед учнів, педагогів і батьків щодо прав дитини та механізмів їх захисту;
- участь у роботі міжвідомчих комісій з питань запобігання насильству над дітьми;
- сприяння ресоціалізації дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах чи схильні до правопорушень.

Підрозділи Національної поліції України використовують як методи загальної профілактики – роботу з дітьми за місцем їх проживання, в освітніх закладах, займаються пропагандою здорового способу життя, правовим вихованням. Також займаються індивідуальною профілактикою з тими дітьми, які вже вступили в конфлікт із законом, ведуть облік дітей, які вчинили правопорушення, в тому числі з тими, які звільнені з місць позбавлення волі [2, с. 118].

Основними завданнями для поліцейських сектору освітньої безпеки є: усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення вперше та не допустити рецидиву; виявлення та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми. Окрім того, поліцейські займаються організацією надання правової та психологічної допомоги дітям, які постраждали від злочинних дій або стали свідками у кримінальному провадженні [3, с. 63].

Поліцейські, які працюють у цьому секторі, систематично комунікують між освітніми закладами, соціальними службами, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного неповнолітнього, при цьому керуються принципами доброзичливості, недискримінації, поваги до гідності дитини та пріоритетності найкращих інтересів дитини.

Отже, діяльність поліцейських сектору освітньої безпеки є невід’ємним елементом державної політики у сфері захисту прав дитини, що поєднує правоохоронну функцію з превентивно-соціальною. Роль поліцейських у створенні безпечного та правового середовища для дитини в освітніх закладах має важливе значення. Завдяки ефективній діяльності поліцейського сектору освітньої безпеки в подальшому сприятиме формуванню правової культури молодого покоління та запобігатиме дитячій злочинності.

1. Корнієнко М. В., Сухарева А. О. Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – реалізація експериментального проєкту. *Південно-український правничий часопис*. 2024. № 1. С. 172.

2. Кириченко В. М. Дотримання прав дитини у правоохоронній діяльності: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 березня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 117-118.

3. Єр’оміна С., Максимова М. Дотримання прав і свобод дітей працівниками превентивної діяльності. *Актуальні проблеми запобігання та протидії домашньому насильству*. 2022. С. 63.

ШАПОВАЛ Світлана Віталіївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВ У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Автор цієї тези ставить на меті визначити особливості міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю. У зв'язку зі збільшенням кількості спроб злочинців сховатися на території інших країн та уникнути відповідальності постала необхідність перед державами консолідувати свої зусилля для подальшої співпраці у боротьбі проти злочинності, укладати міжнародні договори про видачу осіб, кількість яких з кожним роком зростає. При цьому важливим завданням є забезпечення необхідного балансу між інтересами держав під час вирішення питань видачі і правами осіб, яких видають.

Практика Європейського суду з прав людини у сфері екстрадиції досить вагома, оскільки цей процес передбачає передачу підозрюваного у вчиненні злочину однією державою іншій для судового переслідування або виконання покарання. Екстрадиція може істотно впливати на дотримання прав людини, адже існує ризик порушення прав підозрюваного, зокрема права на справедливий судовий розгляд, на життя та на захист від жорстокого чи нелюдського поводження [1].

Укладання міжнародних договорів з екстрадиції та впровадження міжнародних стандартів можуть сприяти ефективній співпраці України з іншими державами у забезпеченні правосуддя та боротьбі зі злочинністю. Проте, для досягнення цих цілей необхідно підвищити професійний рівень правоохоронних органів і забезпечити належний захист прав людини в процесі екстрадиції. Для ефективного впровадження міжнародних стандартів у цій сфері важливо розробити національну стратегію та створити дієві механізми її реалізації. Крім того, слід забезпечити функціонування сучасної інформаційної бази даних для оперативного виконання екстрадиційних процедур та координації дій з іншими країнами. Окрему увагу треба приділити постійному моніторингу та оцінці ефективності імплементації

міжнародних стандартів, що дасть змогу своєчасно виявляти та вирішувати проблемні питання у цій сфері [2].

Розвиток інституту екстрадиції у напрямку забезпечення захисту прав людини є закономірною тенденцією. Водночас важливо враховувати й інший аспект – необхідність ефективної боротьби зі злочинністю. Захист прав людини не повинен перешкоджати реалізації принципу невідворотності покарання. На цьому акцентує й Європейський суд з прав людини, наголошуючи на важливості досягнення балансу між захистом демократичних інститутів від злочинності як суспільного інтересу та охороною прав особи. Якщо екстрадиція особи неможлива з певних причин, її викрадення є грубим порушенням міжнародного права, зокрема таких його основоположних принципів, як повага до державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держави [3].

У цілому слід визнати, що насильницьке або незаконне викрадення є неприпустимим явищем, яке має бути усунене з міжнародної практики, оскільки становить форму міжнародного злочину. Відповідно до ст. 2 Конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, «арешт, затримання, викрадення або будь-яке інше позбавлення волі, здійснене представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з її дозволу, за її підтримки або за її згоди, із подальшою відмовою визнати цей факт або приховуванням інформації про долю чи місцеперебування особи, що призводить до її залишення без захисту закону», вважається насильницьким зникненням [4].

Отже, лише ефективна співпраця держав у боротьбі зі злочинністю надає можливість видати особу, яка ймовірно причетна до вчинення правопорушення, тим самим дозволить не уникнути покарання за свої діяння. Чинні міжнародні договори та практика Європейського суду з прав людини встановлюють стандарти захисту прав осіб, яких видають іншим державам. Важливим аспектом екстрадиції є дотримання балансу між забезпеченням правосуддя та гарантуванням основоположних прав людини, зокрема захисту від катувань і несправедливого судового переслідування. Важливо, щоб екстрадиційні процеси відповідали міжнародним стандартам та сприяли зміцненню верховенства права та захисту прав людини.

1. Дяченко І. О. Екстрадиція: імплементація норм міжнародного права. 2023. URL : <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59983>.

2. Ільченко С. В., Сенченко С. М. Поняття та принципи екстрадиції у кримінально-процесуальному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 45-53. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/45.pdf>.

3. Соколенко І. С., Головатенко М. Ю. Інститут екстрадиції в міжнародному праві. URL : <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30d44ae7-5ca3-45f8-a8e6-7df8846218ed/content>.

4. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

БОРИСЕНКО Світлана Ігорівна,
викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного
університету

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З-поміж основоположних джерел правової системи України **Конституція України посідає особливе місце в ієрархії національного законодавства**, будучи не тільки як Основний закон держави, а й як концептуальний базис для всього правового простору. З позицій сучасної конституційної доктрини, її значущість обумовлюється виконанням інтегративної функції, що полягає в забезпеченні цілісності правової системи та її узгодженості із загальновизнаними європейськими і міжнародно-правовими стандартами. Як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, Конституція закріплює засади функціонування державної влади, визначає фундаментальні принципи – пріоритет прав людини, верховенство права, принцип поділу влади та зобов’язання держави діяти винятково на основі конституційних положень (ст. 8 Конституції України) [1].

У цьому контексті **доцільно звернутися до праць українських науковців**, які досліджують специфіку взаємодії національного та європейського правопорядків. Один із ключових аспектів гармонізації національного законодавства України з європейськими правовими стандартами висвітлюється у статті В. Невідомого, присвяченій проблематиці взаємозв’язку Конституції України та норм права Європейського Союзу. Автор наголошує, що процес європейської інтеграції передбачає не лише формальне узгодження норм, а й глибоку адаптацію національного конституційного простору до європейських засад. Конституція України, як акт найвищої юридичної сили, повинна не тільки закріплювати фундаментальні цінності, а й створювати дієвий механізм реалізації положень міжнародного права. Аналізуючи досвід європейських країн, автор наголошує, що пріоритет міжнародного права в різних державах має різні форми закріплення, проте незмінною залишається вимога до ефективного правового механізму його імплементації. Особливу увагу приділено ролі Конституційного Суду України у забезпеченні відповідності національного законодавства європейським правовим стандартам. Отже, узгодження Конституції України з правом ЄС розглядається не лише як юридична, а й як політико-правова та культурна трансформація, потрібна для забезпечення єдності правового простору України та Європейського Союзу [2].

На тлі новітніх тенденцій правового розвитку формування національного законодавства має відбуватися у суворій відповідності до конституційних

приписів, які слугують нормативним орієнтиром для діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. З огляду на це, Конституція України виступає не тільки юридичним, а й аксіологічним критерієм конституційності нових нормативно-правових актів, що сприяє адаптації законодавства до *acquis communautaire* – правової системи Європейського Союзу.

У цьому аспекті заслуговує на увагу монографія К. О. Твердохліб **«Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології»**, де авторка здійснює ґрунтовний аналіз основ гармонізації національного права України з європейськими стандартами, акцентуючи на конституційно-правовому вимірі даного процесу. Робота базується на комплексному методологічному підході, що включає аналіз норм Конституції України, угод про асоціацію з ЄС та ключових директив ЄС, а також використовує порівняльно-правовий аналіз із досвідом країн-членів Європейського Союзу. Особлива увага приділена механізмам трансформації конституційних принципів – верховенства права, прав людини та поділу влад – у сфері законодавчого та судового регулювання.

Серед основних здобутків монографії треба відмітити:

1. **Теоретичне обґрунтування конституційної гармонізації** з міжнародно-правовими стандартами в контексті євроінтеграції України.
2. **Практичний аналіз конституційних норм та законодавчих ініціатив** (наприклад, трансформація норм про судову реформу згідно зі стандартами ЄС).
3. **Ідентифікація бар'єрів гармонізації**, серед яких – слабка імплементація норм, недостатнє інституційне забезпечення та обмежений рівень професіоналізму у сфері конституційної культури.

Отже, монографія робить вагомий внесок у розвиток конституційного права в Україні, пропонуючи методологічно збалансовану модель оцінки рівня адаптації українського законодавства до європейських стандартів. У майбутніх дослідженнях доцільно розвивати пропоновані автором практичні рекомендації щодо удосконалення забезпечувальної ролі Конституційного Суду та парламенту в процесі правового реформування [3].

Окремої уваги, на думку дослідників, заслуговує діяльність Конституційного Суду України, який виконує функцію інституційного гаранта дотримання верховенства Основного закону. Завдяки здійсненню конституційного контролю, цей орган сприяє забезпеченню стабільності національного правопорядку та запобіганню нормотворчому свавіллю.

У нинішніх обставинах європейської інтеграції України особливого значення набуває діяльність Конституційного Суду як ключового інституту, що гарантує відповідність міжнародно-правових зобов'язань з Основним законом. Як аргументовано наголошує Н. Камінська, у контексті функціонування правової системи України постає потреба в системному конституційному нормоконтролі не лише стосовно чинних міжнародних договорів, а й тих, що ще не набрали обов'язкової чинності. Аналіз європейської практики (Литви,

Чехії, Болгарії, Молдови та ін.) демонструє, що попередній і наступний контроль міжнародних договорів за критерієм конституційності є сталим інструментом гарантування правового суверенітету. Подібні функції покладено й на Конституційний Суд України згідно зі ст. 151-2 Конституції України та ст. 7 Закону «Про Конституційний Суд України» (2017), що дозволяє забезпечити своєчасну гармонізацію національного законодавства з європейськими правовими стандартами.

Авторка також наголошує на **необхідності модернізації правової позиції КСУ**, зокрема перегляду Висновку щодо Римського статуту (2001), який в умовах сучасного міжнародного співтовариства втратив актуальність. Отже, Конституційний Суд виконує функцію не лише формального нормоконтролю, а й гаранта **послідовної правової євроінтеграції Україн** [4].

Отож у контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, Конституція відіграє не тільки роль джерела права, але й є стратегічним нормативним напрямом, спрямованим на реформування законодавства, забезпечення прав людини, конституційної стабільності та інтеграцію до європейського правового простору.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Невідомий В. Українська Конституція у світлі проблеми гармонізації національного та європейського права. *Вісник*. 2023. № 1(64). С. 63-74.

3. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології: монографія. Харків : Право, 2015. 224 с.

4. Камінська Н. В. Роль Конституційного Суду України у гармонізації національного законодавства з міжнародними договорами. *Правова позиція*. 2023. № 2. С. 37-41. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kaminska_n_rol_ksu_u_garmonizaciyi_nacionalnogo_zakonodavstva_z_mizhnarodnymy_dogovoramy_2023.pdf.

КАРПЕНКО Григорій Валерійович,
аспірант
Класичного приватного університету

Науковий керівник:
ПОКАТАЄВ Павло Сергійович,
перший проректор
Класичного приватного університету,
доктор наук з державного управління,
доктор юридичних наук, професор

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ І ДОБРОБУТУ ОСОБИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ЦІННІСТЬ

Конституція держави визначає умови досягнення стратегічних цілей і встановлює фундаментальні засади життєдіяльності всього суспільства. Тобто у ній *apriori* представлено технологію досягнення добробуту і гідного життя як для окремої особи, так і для всього суспільства. Звідси видається неможливим розуміння Основного закону країни поза усвідомленням тієї соціальної ролі та потенціалу держави, що забезпечують підвищення якості життя населення і досягнення добробуту.

Конституція за своєю природою являє собою не лише політичний (декларативний) або правовий (юридичний) акт країни, а й багато в чому соціально-світоглядний, ціннісно-практичний, де будь-яка особистість і громадянин можуть використати Конституцію як «дорожню карту» досягнення соціального добробуту та щастя, що підвищує її легітимність і демократичність. У правових державах право покликане бути інструментом гарантії стандарту соціальних благ (практик) з оцінювання рівня та якості життя громадян. Звідси справжнім джерелом природних прав є не тільки сама біологічна природа людини, а й соціальні умови життя, створювані державою, пріоритетні цінності та моральні принципи, вироблені суспільством. Створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини, не є суто особистою справою самої людини та її батьків, а зводиться в ранг загальнодержавної політики. У разі, якщо людина з тих чи інших не залежних від неї причин не може забезпечити себе матеріально, стає соціально незахищеною, держава безоплатно надає їй необхідну допомогу і підтримку [1].

Загальноприйнятим у міжнародній соціально-правовій практиці методом оцінювання соціального добробуту є таке поняття, як «якість життя», яке являє собою комплексну характеристику чинників і умов існування особистості та суспільства, а також оцінку цих чинників самою особою з позиції задоволення своїх інтересів і потреб. У зарубіжній

літературі «якість життя» представлена у міжнародній аббревіатурі QOL (Quality of Life). Якість життя стає тією соціальною метою політики держави, розвитку окремої особистості та суспільства і світового співтовариства загалом, що забезпечують щастя і комфорт життя. Не випадково у деяких державах було засновано міністерства щастя, основним завданням яких стає вивчення та розроблення соціальної політики у створенні комфортного існування громадян. Ще зовсім недавно єдиною країною, де було створено Міністерство щастя, вважався Бутан [2]. Тепер подібні державні інститути заснували в Індії, ОАЕ та інших країнах.

Окремі дослідники вважають, що якість життя зачіпає усі аспекти життя людини: забезпеченість матеріальними благами, їжа, одяг, житло, безпека, доступність медичної допомоги, можливості для здобуття освіти та розвитку здібностей, стан природного середовища, соціальні відносини в суспільстві, включно зі свободами вираження поглядів і впливом громадян на політичні рішення; інші наголошують на тому, що якість життя засвідчує певний рівень розвитку та ступінь задоволення комплексу високорозвинених потреб та інтересів людей. Об'єктивні складові якості життя – рівень життя, рівень зайнятості, розвиток сфери послуг, соціальне забезпечення та гарантії; суб'єктивні – відображають емоційне ставлення особистості, ступінь задоволеності щодо різних сфер життя: задоволеність роботою, умовами життя, відчуття комфортності, стабільності та упевненості в завтрашньому дні. Отже, у науковому дискурсі немає однозначного тлумачення цієї категорії, разом з тим учені однастайні у тому, що «якість життя» і технологія досягнення добробуту не можуть бути досягнуті без відображення та гарантування за допомогою законодавства і Конституції.

Безумовно, закріплені на конституційному рівні соціально-економічні права як вищі ціннісні орієнтири зобов'язують державу всебічно піклуватися про своїх громадян. Водночас ці обов'язки зумовлені вибором духовно-ціннісних орієнтирів суспільства, що закріплюються в засадах конституційного ладу країни і надалі розкриваються в поточному галузевому законодавстві. Відповідно добробут громадян, їхня якість життя гарантується за рахунок забезпечення державою продовольчої безпеки, більшої доступності комфортного житла, високоякісних і безпечних товарів і послуг, сучасної освіти та охорони здоров'я, спортивних споруд, створення високоефективних робочих місць, а також сприятливих умов для підвищення соціальної мобільності, якості праці, її гідної оплати, підтримки соціально значущої трудової зайнятості і забезпечення доступу до соціальних послуг.

У зв'язку з цим усі органи державної влади та органи місцевого самоврядування у взаємодії з інститутами громадянського суспільства: удосконалюють захист прав і свобод людини через розвиток законодавства, судової та правоохоронної систем; сприяють зростанню добробуту громадян, зниженню диференціації населення за рівнем доходів, скороченню бідності, зокрема через розвиток пенсійної системи, соціальну підтримку окремих категорій громадян, удосконалення системи соціальної підтримки громадян.

Отже, соціальна держава і її цінності, що закріплені в Конституції, є основою для благополучного і гідного життя кожної особистості. Ступінь і рівень гуманності суспільства характеризуються гідною якістю життя і закріпленою в Основному законі технологією досягнення добробуту. Інакше кажучи, реалізація права людини на гідне життя і досягнення добробуту неможлива без створення умов, закріплених як стандарт у вищому правовому документі держави – Конституції, а також у поточному законодавстві.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 46. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Бутан – єдина країна з Міністерством Щастя. *Український дощ*. 2020. URL : https://ukrain.com/butan_-_kraina_z_ministerstvom_shhastya.html.

АНТОЩУК Сніжана Анатоліївна,
здобувач
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙЦІХОВСЬКИЙ Андрій Васильович,
професор кафедри конституційного і
міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ВЗАЄМОДІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У контексті збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації проти України, проблема правового захисту цивільного населення набуває особливого значення як у внутрішньодержавному, так і в міжнародно-правовому вимірі. Реалії воєнного стану актуалізують необхідність комплексного аналізу ефективності механізмів захисту основоположних прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України [1], у поєднанні з нормами міжнародного гуманітарного права, які регламентують поведінку з цивільними особами під час збройного конфлікту. На стику цих двох правових систем – конституційного та міжнародного гуманітарного права – виникають складні юридичні виклики, пов'язані з узгодженням нормативних

положень, забезпеченням реального доступу до правового захисту та дотриманням міжнародно-правових зобов'язань держави. Отже, дослідження проблем взаємодії конституційного та міжнародного гуманітарного права в аспекті захисту цивільного населення є ключовим для формування ефективної правозахисної політики в умовах збройної агресії.

Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку (ст. 3), а також закріплює перелік прав, які можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією (ст. 64) [1]. Водночас положення Конституції України [1] та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 р. [2] передбачають можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав з метою забезпечення національної безпеки, оборони та захисту населення. Проте такі обмеження не повинні суперечити міжнародним стандартам захисту прав людини (Загальній декларації прав людини 1948 р. [3], Міжнародному пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [4], Міжнародному пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [5] та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [6]), а також принципам міжнародного гуманітарного права [7, с. 297-298; 8, с. 332-333].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи до них, встановлює спеціальні гарантії для цивільного населення в умовах збройного конфлікту, включаючи принципи розрізнення, пропорційності та заборони нападів на цивільних осіб. Згідно з цими нормами, цивільне населення не повинно бути об'єктом військових атак, а держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для його захисту. Зокрема, забороняються акти насильства або погрози насильством з метою тероризування цивільного населення [7, с. 313, 315-318, 327-328].

Однак реалії сучасної війни засвідчують порушення зазначених норм: обстріли цивільних об'єктів, атаки на інфраструктуру, депортація мирних мешканців з тимчасово окупованих територій, використання цивільного населення як «живого щита» тощо [9, с. 2-3]. У зв'язку з цим особливої уваги набуває проблема ефективного поєднання національних конституційних механізмів захисту з міжнародно-правовими стандартами, зокрема у сфері юрисдикційної відповідальності за порушення гуманітарного права.

Однією з ключових проблем у сфері правового захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту є недостатній рівень гармонізації норм національного законодавства України з міжнародним гуманітарним правом. Незважаючи на те, що Конституція України [1] містить чіткі положення щодо пріоритетності прав і свобод людини, а також норми, що дозволяють їх тимчасове обмеження під час воєнного стану, у практичній площині реалізація цих гарантій часто залишається декларативною. Механізми правового захисту, закріплені у спеціальних законах, мають фрагментарний характер, що ускладнює забезпечення єдиної, узгодженої системи захисту цивільного населення, особливо в умовах масштабної збройної агресії.

Проблема поглиблюється у зв'язку з нечітким правовим статусом окремих категорій осіб – зокрема тих, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, стали внутрішньо переміщеними особами або були насильно переміщені до держави-окупанта. Відсутність єдиних правових стандартів для таких осіб породжує правову невизначеність, унеможливорює рівний доступ до національних механізмів захисту прав і створює умови для системних порушень, включно з втратою документів, відсутність доступу до правосуддя чи адміністративних процедур.

Окрему увагу треба звернути на те, що внаслідок воєнних дій та окупації окремих територій значна частина населення опинилася в умовах, коли фізичний доступ до органів судової влади або правозахисних інституцій є обмеженим або взагалі неможливим. Це позбавляє тисячі громадян можливості реалізувати базові права – на життя, безпеку, правовий захист, власність тощо. У таких умовах держава зобов'язана створити альтернативні або мобільні механізми звернення, включаючи дистанційні канали подання скарг, залучення омбудсмена, посилення правових сервісів для внутрішньо переміщених осіб.

В умовах сучасних викликів особливої актуальності набуває питання гармонізації конституційного права з міжнародним гуманітарним правом, що покликане забезпечувати мінімальні стандарти захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Водночас на практиці ця взаємодія стикається з низкою проблем: відсутністю ефективного правозастосовного механізму, недостатнім розумінням норм міжнародного гуманітарного права серед національних правозастосовних органів та слабким інституційним забезпеченням імплементації відповідних норм у національне законодавство.

У таких реаліях надзвичайно важливою є активна участь України у міжнародних правозахисних механізмах, зокрема у розгляді справ Європейським судом з прав людини та в юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Саме ці міжнародні інституції можуть створити додаткові механізми притягнення до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та посилити тиск на державу-агресора для дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Проблематика захисту цивільного населення у контексті взаємодії конституційного та міжнародного гуманітарного права охоплює не лише питання юридичних колізій або співвідношення між правовими джерелами, а й значною мірою стосується ефективності впровадження цих норм у реальних умовах воєнного конфлікту. Це вимагає не лише правової уніфікації, а й створення сталих механізмів моніторингу, запобігання та реагування на масові порушення прав людини, що є спільною відповідальністю як держави, так і всієї міжнародної спільноти.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

3. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. Права людини у міжнародному праві: підручник. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
8. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : ХНУВС, 2020. 544 с.
9. Voitsikhovskiyi, A., Gudz, T., Honcharuk, O., & Filipiska, N. (2024). Humanitarian crisis in Ukraine as a result of Russia's armed aggression: national and global consequences. *Journal of Legal Ethical and Regulatory Issues*, 6(27), 1-15. URL : <https://www.abacademies.org/articles/humanitarian-crisis-in-ukraine-as-a-result-of-russias-armed-aggression-national-and-global-consequences-17242.html>.

КОСЯЧЕНКО Євгеній Олександрович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та права людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИПИСИ ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Становлення України як демократичної, соціальної та правової держави передбачає не лише вдосконалення інституційного складника держави, але й відповідну трансформацію суспільних відносин для забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. У цьому контексті особливого значення набуває Конституція України, що відіграє роль не лише джерела конституційного права, але й є ідеологічною основою для формування гендерної політики в Україні.

Частина 2 статті 24 Основного закону Української держави і суспільства закріплює правову норму, згідно з якою громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Цією ж статтею передбачена пряма заборона привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі тощо [1]. Вказаний конституційний припис є основою для формування та реалізації державної гендерної політики, що передбачає цілісну систему заходів з усунення гендерної нерівності в різних сферах суспільного життя.

Конституційні приписи, що торкаються гендерної рівності, виконують одразу декілька функцій. По-перше, нормативно-правову, оскільки закладають основи законодавчого регулювання цього напрямку суспільної політики. По-друге, ідеологічну, адже відтворюють державну позицію, що спирається на визнання гідності людини, правову рівність та недискримінацію як базові цінності українського конституціоналізму. По-третє, інтегративну, оскільки положення Конституції узгоджуються із міжнародно-правовими зобов'язаннями України, передбаченими Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Декларацією та Платформою дій Пекінської конференції 1995 року, а також актами Європейського Союзу, зокрема Директивою 2006/54/ЄС, яка закріплює принцип рівності можливостей і рівного ставлення чоловіків і жінок у сфері зайнятості [2-3].

На основі конституційних положень було ухвалено низку спеціальних законодавчих актів, які деталізують державну політику у сфері забезпечення гендерної рівності. До таких джерел об'єктивного права, зокрема, належать закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», і «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4-5]. Ці законодавчі акти стали логічним продовженням вищезгаданих конституційних вимог і забезпечили створення нормативно-організаційного механізму реалізації гендерної політики на практиці.

Принагідно відзначити, що конституційні приписи несуть у собі не лише інформаційне, але й ціннісно-орієнтаційне навантаження. Як складник правової свідомості суспільства і кожного окремого індивіда, вони спонукають до виявлення правової активності громадян і, як відомо, є показником високого рівня їх правової культури. Саме конституційна формула рівності задає рамки для нормативного наповнення поняття «гендерна рівність» та визначає легітимність дій держави у сфері антидискримінаційної політики.

Отже, конституційно-правові норми виступають правовим підґрунтям, ідеологічною матрицею, на якій ґрунтується сучасна модель державної гендерної політики в Україні. В умовах визначеного Конституцією України євроінтеграційного курсу, а також сучасних викликів, пов'язаних, зокрема, із збройною агресією російської федерації проти України, значення конституційного забезпечення гендерної рівності лише зростає, стаючи частиною ширшої парадигми захисту прав людини та демократичних принципів як основою конституції.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ від 18.12.1979 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
3. Директива 2006/54/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 05.07.2006 р. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=68315.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

ГІРКАЛО Данійл Кирилович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та права людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту є однією з найважливіших та найбільш актуальних тем в умовах збройних конфліктів. Діти, як найбільш вразлива частина населення, часто стають жертвами насильства, порушення їхніх прав та втрачають своє здоров'я, майно і, найгірше, життя через збройні конфлікти. Відповідно до міжнародних стандартів захист прав дітей під час збройних конфліктів є обов'язковим для всіх сторін, що беруть участь у війні, а також для міжнародних організацій, урядів та громадянського суспільства.

Загалом захист прав дітей під час війни охоплює кілька основних аспектів. По-перше, це забезпечення їхнього права на життя та фізичну безпеку, оскільки порушення цього права є одним із найпоширеніших у зоні конфлікту. За даними ООН, щороку в збройних конфліктах гинуть або отримують поранення тисячі дітей, стають жертвами обстрілів, мін,

повітряних ударів і навіть жертвами насильства з боку озброєних груп. На жаль, наявні численні випадки, коли діти використовуються в якості солдатів, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права [1, с. 8].

По-друге, важливим є забезпечення доступу до освіти. В умовах війни заклади освіти стають об'єктами обстрілів або захоплення, що робить неможливим здобуття освіти для дітей. Однак, згідно з Конвенцією ООН про права дитини, кожна дитина має право на освіту, відповідно держави повинні забезпечувати безпеку освітніх закладів і надавати доступ до освіти навіть в умовах збройного конфлікту. Водночас важливо створювати безпечні умови для навчання, що дозволяє дітям не лише здобувати знання, але й отримувати психологічну підтримку та відновлення після пережитого травматичного досвіду [2, с. 4].

Не менш важливим аспектом є право дітей на медичну допомогу. В умовах війни доступ до медичних послуг стає обмеженим, що загрожує здоров'ю дітей. Згідно з міжнародним правом, сторони конфлікту повинні забезпечувати доступ до медичних послуг для всіх осіб, включаючи дітей, а також дбати про санітарні умови, які є критично важливими для запобігання епідеміям та іншим захворюванням.

Також не менш важливим є захист дітей від насильства та експлуатації. В умовах збройних конфліктів діти часто стають жертвами сексуального насильства, рабства, торгівлі людьми та інших форм експлуатації. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини, зобов'язують держави вжити заходів для запобігання таким злочинам та забезпечення притулку для дітей, які стали жертвами насильства [3, с. 46].

Зі свого боку, міжнародні організації – Організація Об'єднаних Націй, ЮНІСЕФ, активно працюють для захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів, зокрема здійснюють моніторинг порушень прав дітей, надають гуманітарну допомогу, організовують програми для відновлення та реабілітації постраждалих дітей. Важливу роль у захисті прав людини відіграють правозахисні організації, які документують випадки порушень і вимагають від держав та міжнародних організацій вжиття заходів для запобігання подальшим порушенням [2, с. 5].

Отже, незважаючи на значні зусилля міжнародної спільноти, проблема захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів залишається надзвичайно серйозною. Для ефективного захисту прав дітей необхідне міжнародно-правове регулювання, активна участь громадських організацій, а також свідомість кожного індивіда, що тільки разом ми можемо забезпечити майбутнє без війни для наступних поколінь.

1. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. *Веб-сайт Музею дитинства під час війни*. 2023. URL : <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

2. Женевський заклик. Захист дітей в умовах збройного конфлікту. 2023. URL : https://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2023/09/05_GC_Protection_of_children_PRINT.pdf.

3. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 437-440. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284828>.

ЛАВЕЦЬКИЙ Денис,
здобувач вищої освіти,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та права людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі ОБСЄ) є найбільшою регіональною організацією у сфері безпеки, що об'єднує 57 держав-учасниць. ОБСЄ відіграє важливу роль у забезпеченні миру, стабільності та захисту прав людини в Європі та сусідніх регіонах. Головними завданнями ОБСЄ є моніторинг виконання зобов'язань у сфері прав людини, підтримка демократичних інститутів і захист прав національних меншин.

ОБСЄ функціонує на основі трьох основних вимірів: політико-військового, економіко-довкільного та людського. Саме людський вимір передбачає забезпечення прав і свобод людини, підтримку верховенства права, демократії та розвитку громадянського суспільства [1].

До ключових органів, що займаються питаннями прав людини, належать Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ), Верховний комісар ОБСЄ з прав національних меншин та Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. БДІПЛ, наприклад, проводить моніторинг виборів і забезпечує підтримку в захисті прав людини через навчальні програми та дослідження [2].

Захист прав людини в рамках ОБСЄ здійснюється через моніторингові місії, звіти, рекомендації та участь у діалозі між урядами держав-учасниць. Важливим механізмом є Варшавська декларація, ухвалена у 1991 році, яка визначає основні зобов'язання ОБСЄ щодо захисту прав людини [3]. У Декларації акцентовано увагу на необхідності дотримання основних прав і свобод, включаючи свободу вираження поглядів, свободу об'єднань, права на освіту та забезпечення рівності перед законом.

Особливу увагу ОБСЄ приділяє захисту національних меншин, які можуть страждати від дискримінації та соціальної маргіналізації. Верховний комісар ОБСЄ з прав національних меншин здійснює спостереження за

дотриманням прав меншин і забезпечує участь таких груп у суспільному житті, сприяючи запобіганню конфліктів [4].

Україна як член ОБСЄ має зобов'язання з впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство. Основу правового захисту прав людини в Україні складає Конституція України, яка гарантує основні права та свободи. Діяльність національних органів з дотримання прав людини узгоджується з рекомендаціями ОБСЄ, що сприяє демократичним реформам у країні [5].

Крім того, Україна співпрацює з ОБСЄ в реалізації спостережних місій та моніторингу дотримання прав людини у приближених зони бойових дій територіях, фіксуючи порушення та підтримуючи мирний діалог [6].

Ефективність діяльності ОБСЄ у сфері захисту прав людини значною мірою залежить від політичної волі держав-учасниць. ОБСЄ має обмежені повноваження щодо застосування санкцій, що інколи знижує її здатність реагувати на систематичні порушення. Проте завдяки своїм моніторинговим і просвітницьким заходам ОБСЄ робить вагомий внесок щодо забезпечення прав людини в регіоні.

Спеціальні представники ОБСЄ надають країнам-учасникам рекомендації з удосконалення правового поля та запровадження заходів для захисту вразливих груп. Наприклад, Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ підтримує медіа в умовах утисків, захищає права журналістів та підтримує свободу слова.

Отже, ОБСЄ відіграє значну роль у підтримці та захисті прав людини у регіоні Європи, а також у сусідніх країнах. Основні механізми, такі як моніторинг, рекомендації та підтримка правозахисних ініціатив, сприяють підвищенню стандартів у галузі прав людини. Співпраця ОБСЄ з Україною допомагає забезпечити захист прав людини на національному рівні, що сприяє узгодженню українського законодавства з міжнародними стандартами.

1. 1997 Warsaw declaration. *Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE*. URL : <https://www.osce.org/pa/37930>.

2. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. *Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE*. URL : <https://www.osce.org/odihr#:~:text=ODIHR%20observes%20elections,%20reviews%20legislation,promote%20and%20monitor%20human%20rights>.

3. Who we are. *Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE*. URL : <https://www.osce.org/hcnm/107876#:~:text=The%20High%20Commissioner%20on%20National,or%20within%20the%20OSCE%20region>.

4. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Human Rights Watch's Role in Conflict and Crisis. *Human Rights Watch*. URL : <https://www.hrw.org/news/2023/12/22/human-rights-watchs-role-conflict-and-crisis>.

МАКАРОВ Данило Денисович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та права людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

НОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Автор визначив за мету окреслити нові підходи до захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів із використанням цифрових технологій. Збройні конфлікти, на жаль, залишаються трагічною реальністю сучасного світу. Окрім людських жертв та руйнувань інфраструктури, вони несуть значну загрозу для культурної спадщини людства – безцінних пам'яток історії, мистецтва та науки, що є свідченням нашої спільної ідентичності. Міжнародне право традиційно приділяє увагу захисту культурних цінностей під час війни, проте нові виклики, пов'язані з інтенсивністю конфліктів та цілеспрямованим знищенням культурних об'єктів, вимагають переосмислення існуючих підходів. Поняття культурної спадщини зокрема охоплює питання збереження історичної пам'яті та формування національної ідентичності й території [1, с. 4].

У міжнародному праві вже протягом тривалого часу звертають увагу на важливості захищати культурні цінності у період збройних конфліктів. Основні міжнародні договори та принципи, що регулюють цю сферу, включають і Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року є основним міжнародним інструментом, що встановлює зобов'язання держав щодо захисту культурних цінностей від руйнування, пограбування та інших ворожих актів під час збройних конфліктів, а її два Протоколи (1954 та 1999 роки) розширюють сферу її дії та встановлюють додаткові механізми захисту. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них також містять положення щодо захисту культурних об'єктів, які не є військовими цілями. Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року створює загальну рамку для визнання та захисту культурних цінностей, що є

важливим контекстом для їхнього захисту під час конфліктів [2, с. 35]. Аналіз вищевказаних міжнародно-правових інструментів показує наявність правової бази для захисту культурної спадщини, проте ефективність її застосування в умовах сучасних конфліктів часто є недостатньою. Нові форми ведення війни, включаючи навмисне знищення культурних об'єктів як частину військової стратегії, вимагають пошуку додаткових механізмів захисту.

Цифрові технології пропонують широкий спектр інструментів, які можуть суттєво посилити захист культурної спадщини на різних етапах збройного конфлікту: створення високоточних цифрових копій культурних об'єктів у форматі 3D-моделей, фотограмметрії та лазерного сканування дозволяє зберегти детальну інформацію про їхній стан до конфлікту, що може бути використано для документування руйнувань, планування реставраційних робіт та навіть віртуальної реконструкції втрачених об'єктів; використання супутникових знімків та інших технологій дистанційного зондування дозволяє здійснювати моніторинг стану культурних об'єктів у зонах конфлікту, виявляти ознаки руйнувань та документувати їх у реальному часі; інтеграція даних про культурні об'єкти в Системі географічної інформації дозволяє створювати інтерактивні карти, що відображають їхнє розташування, стан та рівень ризику, корисні для планування заходів захисту та реагування на надзвичайні ситуації [3, с. 160]. Обов'язково залучення громадськості до документування та моніторингу стану культурної спадщини за допомогою мобільних додатків та онлайн-платформ через краудсорсинг та громадянську журналістику може забезпечити оперативне отримання інформації з місць конфлікту, а також використання технології блокчейн та децентралізованих систем зберігання даних може забезпечити надійне та незмінне зберігання цифрової документації культурної спадщини, захищаючи її від втрати або фальсифікації.

Ефективне використання потенціалу цифрових технологій для захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів вимагає їхньої інтеграції в існуючу систему міжнародного права та розробки нових правових норм і механізмів. Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, можуть розробити практичні протоколи та рекомендації щодо безпечного та ефективного використання цифрових технологій для документування, моніторингу та захисту культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. А також, необхідно заохочувати обмін досвідом, технологіями та найкращими практиками між державами та міжнародними організаціями у сфері використання цифрових технологій для захисту культурної спадщини.

Отже, захист культурної спадщини під час збройних конфліктів є нагальною потребою сучасного міжнародного права. Цифрові технології пропонують нові, потужні інструменти для посилення цього захисту на різних етапах конфлікту. Інтеграція цих технологій в існуючу міжнародно-правову базу шляхом розширення визначень, встановлення нових обов'язків та сприяння міжнародному співробітництву є ключовим завданням.

1. Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю. Культурна спадщина та національна безпека: аналіт. доп. К. : НІСД, 2023. 58 с.
2. Коваль Д. Становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у зв'язку з збройним конфліктом: від Віденського конгресу 1815 р. до Гаазьких конвенцій 1899 р. *Митна справа*. 2011. № 1(73). С. 35-42.
3. Тюрменко І., Рогожа М., Божук Л. Соціально-етичні основи збереження цифрової спадщини в Україні: монографія. К. : Талком, 2017. 172 с.

**ОБОЯНЦЕВ Станіслав Сергійович,
ТАНЧЕНЕЦЬ Ілля Валерійович –**
*здобувачі вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
ДЕРЕВ'ЯНКО Крістіна Віталіївна,
*старший викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У ПІДРОЗДІЛАХ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У сучасних умовах гібридної війни, що триває на території України внаслідок повномасштабного вторгнення з боку російської федерації, питання забезпечення громадської безпеки та контролю за дотриманням законодавства набуває особливого значення. Патрульна поліція, як один із ключових суб'єктів у системі забезпечення правопорядку, змушена оперативно адаптуватися до нових викликів, які виникають у процесі виконання службових завдань. Одним із перспективних інструментів підвищення ефективності правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану стало використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА).

Безпілотники, які раніше здебільшого застосовувалися у військовій сфері, сьогодні дедалі активніше впроваджуються в цивільний сектор – зокрема у сферу діяльності органів правопорядку. Застосування БпЛА підрозділами патрульної поліції дозволяє оперативно моніторити дорожню обстановку, здійснювати візуальний контроль за ділянками з підвищеною

аварійністю, фіксувати правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, а також забезпечувати реагування на надзвичайні ситуації у важкодоступних або небезпечних районах. Разом із тим, широке впровадження безпілотних технологій супроводжується низкою нормативних, технічних та організаційних проблем, що істотно впливають на ефективність їхнього застосування. Зокрема, йдеться про відсутність належного правового регулювання, недосконалість процедурного забезпечення, а також обмеженість технічних і фінансових ресурсів, доступних для підрозділів патрульної поліції в умовах дії воєнного стану.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей застосування БпЛА саме в діяльності патрульної поліції – з огляду як на правові, так і на практичні аспекти. Такий аналіз дозволить окреслити шляхи підвищення ефективності використання безпілотних технологій з урахуванням національного та міжнародного досвіду, а також сприятиме вдосконаленню механізмів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні в період збройного конфлікту.

У період дії воєнного стану в Україні, зумовленого збройною агресією російської федерації, транспортна система держави продовжує функціонувати в умовах підвищених безпекових ризиків та інфраструктурних викликів. Водночас упродовж останніх років спостерігається стійке зростання кількості транспортних засобів і загальної інтенсивності дорожнього руху, що об'єктивно підтверджується статистичними даними, наданими Державною службою України з безпеки на транспорті [5, с. 57]. Тож за інформацією, актуалізованою станом на 2025 рік, автотранспортний парк України налічує понад 10,8 мільйона одиниць, у тому числі приблизно 7,5 мільйона легкових автомобілів, понад 2 мільйони вантажних транспортних засобів, понад 300 тисяч автобусів та близько 1,1 мільйона мототранспортних одиниць [2].

Зростання транспортного навантаження на дорожню інфраструктуру супроводжується пропорційним підвищенням аварійності. За офіційною статистикою Міністерства внутрішніх справ України, у 2024 році на автомобільних дорогах було зафіксовано понад 165 тисяч дорожньо-транспортних пригод, що на 10 % більше порівняно з 2023 роком. Унаслідок зазначених подій травмовано понад 32 тисячі осіб, з яких 2,7 тисячі загинули [3]. За оцінками Світового банку, щорічні економічні втрати України внаслідок ДТП сягають 5 мільярдів доларів США, що становить значне соціально-економічне навантаження на державу в умовах збройного конфлікту [4].

Ураховуючи зазначене, на державному рівні зберігається нагальна потреба у впровадженні ефективних технологічних рішень у діяльність підрозділів патрульної поліції з метою підвищення ефективності контролю за дорожнім рухом, виявлення правопорушень та запобігання дорожньо-транспортним пригодам із тяжкими наслідками. Одним із таких рішень є використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА), що потребує відповідного нормативно-правового забезпечення та належного адміністративного впровадження. У Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року також наголошується на низці факторів, які обмежують

ефективність забезпечення безпеки на дорогах, зокрема в контексті застосування сучасних засобів нагляду, таких як БпЛА.

1. Низький рівень нормативно-правового та адміністративно-організаційного забезпечення щодо використання БпЛА у діяльності патрульної поліції проявляється у відсутності чітко визначених норм, що регламентують їх застосування у межах транспортної інфраструктури. Особливої уваги потребує розробка правового механізму, який би визначав правила та межі використання БпЛА під час патрулювання, контролю за дотриманням правил дорожнього руху та фіксації правопорушень [7, с. 90]. Водночас актуальним залишається питання інтеграції безпілотних систем у загальну структуру моніторингу дорожньої ситуації та налагодження міжвідомчої взаємодії між Національною поліцією та іншими суб'єктами управління транспортною безпекою [1].

2. Недостатній рівень технічного забезпечення патрульної поліції сучасними засобами нагляду, зокрема БпЛА, істотно обмежує можливості оперативного реагування на правопорушення, фіксації ДТП у важкодоступних або небезпечних зонах, а також здійснення постійного моніторингу аварійно-небезпечних ділянок. Застосування БпЛА дає змогу частково компенсувати недоліки існуючої інфраструктури, однак для цього необхідне масштабне оновлення матеріально-технічної бази, впровадження автоматизованих систем управління польотами та інтеграція дронів у загальну систему реагування [6, с. 36].

3. Обмежене розуміння переваг застосування БпЛА в патрульній діяльності, а також низький рівень підготовки персоналу до роботи з такими технологіями залишається викликом. Недостатня обізнаність патрульних поліцейських із технічними характеристиками дронів, правилами безпечної експлуатації та правовими аспектами їх використання створює ризики неефективного або неправомірного застосування БпЛА. Водночас важливим залишається проведення професійного навчання та правопросвітницької роботи серед поліцейських щодо нових технологій у сфері публічної безпеки [5, с. 57].

Отже, з урахуванням зростання інтенсивності дорожнього руху в умовах воєнного стану та відповідних загроз для життя і здоров'я громадян, особливої актуальності набуває вдосконалення підходів до забезпечення публічної безпеки та порядку, зокрема в діяльності підрозділів патрульної поліції. Одним із пріоритетних напрямів такої модернізації є активне впровадження інноваційних технічних засобів, серед яких чільне місце посідають безпілотні літальні апарати. Їх використання дає змогу значно розширити функціональні можливості патрульних підрозділів у сфері дистанційного нагляду, оперативного реагування, виявлення адміністративних правопорушень та забезпечення моніторингу дорожньо-транспортної ситуації в режимі реального часу.

Безпілотні авіаційні комплекси дозволяють ефективно контролювати аварійно-небезпечні ділянки, фіксувати порушення правил дорожнього руху,

здійснювати нагляд за місцями масового скупчення транспорту, а також виконувати завдання в умовах, коли встановлення стаціонарних засобів відеофіксації є недоцільним або технічно неможливим. В умовах воєнного стану, коли традиційні методи патрулювання часто є недостатньо ефективними або ризикованими, застосування БпЛА набуває стратегічного значення для підрозділів патрульної поліції. Це сприяє не лише підвищенню загального рівня безпеки на дорогах, але й забезпеченню ефективнішої реалізації правоохоронних функцій у складних оперативних обставинах.

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.

2. Державна служба України з безпеки на транспорті. Статистична інформація щодо обліку транспортних засобів в Україні станом на 2025 рік. URL : <https://dsbt.gov.ua>.

3. Міністерство внутрішніх справ України. Аналітичний звіт щодо дорожньо-транспортних пригод за 2023-2024 роки. URL : <https://mvs.gov.ua>.

4. Світовий банк. Аналітична доповідь про економічні наслідки дорожньо-транспортних пригод в Україні. Київ, 2022. 45 с. URL : <https://www.worldbank.org>.

5. Гнатенко С. В. Забезпечення безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 54-58.

6. Ковальчук І. П. Інформаційні технології в управлінні дорожнім рухом: міжнародний досвід та українські реалії. *Транспортне право України*. 2023. № 2. С. 31-37.

7. Шевчук М. О. Правові аспекти застосування безпілотних авіаційних систем у сфері безпеки дорожнього руху. *Форум права*. 2023. № 4. С. 85-91.

МІРОШНИЧЕНКО

Кристина Володимирівна,

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ДЕРЕВ'ЯНКО Крістіна Віталіївна,

старший викладач кафедри

адміністративного права і процесу

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РЕАГУВАННЯ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ТИПОВИХ СИТУАЦІЯХ

З організаційно-управлінської позиції діяльність груп реагування патрульної поліції (ГРПП) у типових ситуаціях потребує чіткого нормативного регламентування, уніфікованих алгоритмів дій та функціональної готовності

особового складу до ефективного реагування на правопорушення та події. Відповідно до вимог Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357, наряди ГРПП формуються для цілодобового несення служби в межах визначеної зони оперативного реагування [1].

Типові ситуації, у межах яких здійснюється реагування, охоплюють насамперед порушення громадського порядку, виявлення підозрілих осіб чи предметів, факти домашнього насильства, дорожньо-транспортні пригоди без потерпілих, порушення правил дорожнього руху, дрібне хуліганство, а також спроби самопошкодження або суїцидальної поведінки. У таких випадках оперативність прибуття на місце події, дотримання послідовності дій, правомірність застосування заходів примусу та правильне документування мають критичне значення для ефективності поліцейського втручання.

Організація діяльності нарядів ГРПП передбачає обов'язкову координацію з черговими частинами, безперервне спостереження за оперативною обстановкою через системи відеонагляду, використання мобільних терміналів та засобів зв'язку. Важливим організаційним аспектом є закріплення за кожним нарядом певного адміністративного сектору (зони патрулювання), що дозволяє скоротити час реагування та забезпечити постійну присутність поліції на місцях найбільш імовірного виникнення типових інцидентів [2, с. 124].

З метою підтримання належного функціонального стану системи патрулювання в умовах ускладненої оперативної обстановки необхідно дотримуватись принципів ротації особового складу, рівномірного розподілу навантаження, а також реалізації заходів службової та тактичної підготовки. До типових організаційних заходів також належить оперативне коригування маршрутів патрулювання відповідно до змін у криміногенній ситуації, вжиття заходів щодо швидкого підкріплення екіпажів у разі виникнення багатоскладних подій, а також забезпечення постійного зворотного зв'язку з населенням.

Зміст типових ситуацій, на які повинна реагувати патрульна поліція, вимагає уніфікованої тактики дій. Зокрема, в кожному випадку поліцейські мають діяти за встановленим протоколом, який охоплює етапи візуального оцінювання ситуації, визначення ступеня загрози, забезпечення безпеки учасників події та самих поліцейських, правову кваліфікацію події, ухвалення рішення про затримання, притягнення до відповідальності або надання допомоги.

Організація діяльності ГРПП у таких умовах потребує систематичного навчання, у тому числі тренувань із моделювання типових інцидентів (дебрифінг-сценарії, тактичні навчання), розвитку комунікативних навичок та вмінь ефективного вирішення конфліктів. Значну роль відіграє налагодження командної взаємодії в межах екіпажів, формування навичок швидкої оцінки ситуації та прийняття правомірного рішення відповідно до чинного законодавства.

Крім того, важливою складовою організаційного процесу є контроль за якістю та результативністю реагування, що реалізується через оцінювання часу прибуття, кількості розкритих правопорушень, обґрунтованості застосованих заходів примусу, а також кількості звернень громадян із позитивною або негативною оцінкою дій поліцейських [3, с. 231].

Отже, організація діяльності груп реагування патрульної поліції у типових ситуаціях ґрунтується на принципах оперативності, правової визначеності, комунікаційної відкритості, функціональної гнучкості та постійної професійної підготовки. Забезпечення ефективного функціонування цієї системи є запорукою громадської безпеки, стабільності правопорядку та зміцнення довіри населення до поліції як інституції.

1. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27.04.2020 р. № 357. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0462-20#Text>.

2. Сягровець В. А., Хуторянський О. В., Гузенко Є. В. Тактика дій працівників національної поліції України в особливих умовах: практ. посібник. К. : НАВС, 2021. 138 с.

3. Олійник О. І., Ващенко О. В. Організація діяльності патрульної поліції в Україні: теоретико-правові засади: монографія. Харків : Право, 2020. 256 с.

АНТОНОВА Софія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЙ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙ

Конституція є основним законом держави, що закріплює фундаментальні принципи організації влади, права і свободи громадян, а також визначає правові межі взаємодії між державою та суспільством. Вона постає як результат суспільного консенсусу, але цей консенсус майже ніколи не

досягається без гострих соціальних, політичних або економічних потрясінь. У більшості випадків саме революції, глибокі трансформаційні процеси, кризи легітимності та переломні історичні події виступають тими каталізаторами, що породжують нові конституційні моделі або докорінно змінюють чинні. Революції є не лише зламом старого порядку, але й актом творення нового – як у правовому, так і в політичному сенсі. Через руйнацію існуючої влади, структур чи ідеологій вони створюють простір для переосмислення основ державності й суспільного устрою.

Історія доводить, що саме під час революцій відбувається конституційне самовизначення народів. Яскравим прикладом є Велика французька революція кінця XVIII століття, яка поклала край абсолютній монархії, дала світові концепти громадянства, народного суверенітету, невід'ємних прав людини й започаткувала ідею писаної Конституції як акта загальнонаціонального значення. Саме в цьому періоді виникла нова політична філософія, що базується на природному праві, рівності, законності й розподілі влад. Ці засади стали наріжним каменем конституційних процесів по всій Європі та в Америці [1]. Подібним чином, Конституція США 1787 року стала результатом Війни за незалежність та глибокої трансформації колоніального правопорядку. Вона не просто замінила англійське право в новій державі – вона створила новий тип державного утворення, у якому народ визнається джерелом влади, а права й свободи мають вищу юридичну силу над політичною волею.

Конституційні акти революційного періоду часто стають першим виявом національного самоствердження. Це простежується і в більш пізніх прикладах – після розпаду імперій, у постколоніальних країнах, під час деколонізації Африки та Азії. Держави, які звільнилися від колоніального підпорядкування, створювали власні конституції як символ суверенітету, часто запозичуючи зовнішні моделі, але адаптуючи їх під власні цінності, культурні традиції й історичний досвід. Така ситуація мала місце в Індії, яка після здобуття незалежності у 1947 році створила одну з найоб'ємніших і найдеталізованіших конституцій світу. Її текст об'єднав елементи британської правової традиції, соціалістичні принципи рівності та національні інституційні особливості. Таким чином, конституція стала продуктом трансформаційного досвіду, а не лише правового проєктування [2].

Не менш суттєвим є вплив революцій на форму правління. У країнах, де внаслідок революції було повалено монархії або авторитарні режими, перевагу отримували республіканські моделі. Наприклад, після краху комуністичних режимів у Центральній-Східній Європі наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, держави, що раніше входили до соціалістичного табору, створили нові конституції, які закріпили принципи політичного плюралізму, ринкової економіки, поділу влад і верховенства права. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина – всі вони стали лабораторіями постреволюційного конституційного будівництва, де провідну роль відігравали не лише юристи,

а й громадянське суспільство, політичні дисиденти та нова інтелігенція. Водночас у цих процесах відчутно зросла роль міжнародних організацій, зокрема Ради Європи, яка через Венеційську комісію та Європейський суд з прав людини задавала стандарти демократичного конституціоналізму.

Трансформаційні процеси часто супроводжуються напруженим пошуком балансу між стабільністю та реформуванням. Конституція як акт довготривалого значення має, з одного боку, бути гнучкою до змін, а з іншого – виступати гарантом стабільності та правового порядку. В умовах революції цей баланс майже завжди порушується. У період глибоких суспільних зрушень конституції або втрачають свою силу, або істотно переглядаються – часто з ініціативи нових владних еліт. Така ситуація була в Україні під час революцій 2004 і 2014 років, коли конституційна модель держави змінювалась у відповідь на суспільний запит на демократизацію, зниження концентрації влади в руках президента, посилення парламентського контролю [3, с. 145].

Під час революцій зростає роль народу як джерела установчої влади. Це підтверджується теорією конституційного патріотизму, яка ґрунтується на ідеї, що саме активна участь громадян у творенні основного закону робить його легітимним і життєздатним. Революція 2011 року в Тунісі, яка стала відправною точкою для «арабської весни», привела до створення нової конституції за участі широкого спектра політичних та громадських акторів. Такий підхід забезпечив відносний успіх цього документу в порівнянні з сусідніми країнами, де революційні зміни обернулися хаосом або поверненням до автократії.

Конституція – це не лише юридичний текст, а й політичний акт, який фіксує результати боротьби за владу, ідеї та цінності, що перемогли. Її зміст часто віддзеркалює травми, сподівання та прагнення суспільства, що пережило катастрофу або перелом. У цьому контексті особливу роль відіграють перехідні положення, які фіксують юридичне визнання революційних змін, гарантують неповернення до попереднього режиму та встановлюють механізми очищення влади. Так, Конституція Південної Африки 1996 року не лише закріпила принципи рівності, але й стала символом подолання апартеїду – авторитарної та дискримінаційної політики, що тривала десятиліттями [4, с. 25]. Її текст містить не тільки правові норми, а й морально-історичний контекст, у якому формується національна ідентичність.

Таким чином, революції та трансформаційні процеси – це не просто контекст, у якому виникають конституції. Вони є безпосереднім джерелом їхньої появи, змісту та структури. Через насильницьке або мирне переосмислення основ державності революції закладають нові основи політичної легітимності, змінюють джерела суверенітету, створюють нові рамки для прав і свобод. Конституції, народжені в таких умовах, зазвичай мають глибший символічний сенс, аніж ті, що ухвалюються в періоди стабільності. Вони вміщують у собі не лише норми, а й досвід колективної

боротьби, пам'ять про репресії або перемоги, надії на краще майбутнє. І хоча не всі революції завершуються успіхом, і не всі трансформації призводять до стабільної демократії, їхній вплив на формування конституцій є незаперечним і надзвичайно глибоким. Конституції, які народжуються з революцій, – це завжди більше, ніж текст: це історія, закарбована в праві.

1. Харитонova О. І., Макаренко Г. В. Рецепції права – парадигма циклічності. *Актуальні проблеми держави та права*. URL : <http://www.apdp.in.ua/v31/03.pdf>.
2. Копитков В. Е. Циклічність як сучасна парадигма осягнення правової реальності. URL : https://kur.edu.ua/doc/chasopis/chasopis_2019_4.pdf#page=57.
3. Ставченко С. В. Інструментальна роль теорії конституційних циклів у дослідженні політичної кризи. *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*. 2011. № 21. С. 145-150.
4. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С. 25-34.

БАЛЮК Гліб Вадимович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ВОЄННИЙ СТАН І ПРАВА ЛЮДИНИ: БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА КОНСТИТУЦІЙНИМИ ГАРАНТІЯМИ

Воєнний стан, як особливий правовий режим, запроваджується в Україні у випадках збройної агресії чи безпосередньої загрози нападу, а також у разі небезпеки державній незалежності або територіальній цілісності країни. Його введення врегульоване законодавством та має на меті мобілізацію ресурсів і потенціалу держави для захисту національної безпеки. Водночас впровадження воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. Це зумовлює необхідність ретельного балансу між потребами безпеки та дотриманням демократичних цінностей, що є викликом у правозастосовній практиці.

Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи громадян. Водночас існує чіткий перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних умов. Серед них – право на життя, заборона катувань і жорстокого поводження, свобода думки, совісті та релігії, а також право на захист від дискримінації [1]. Ці положення повністю відповідають міжнародним стандартам, зокрема Європейській конвенції з прав людини. Стаття 15 цієї Конвенції дозволяє державам відступати від деяких зобов'язань в умовах надзвичайного стану, однак лише в межах, необхідних для забезпечення життєздатності нації.

На практиці запровадження воєнного стану супроводжується низкою проблем у сфері забезпечення прав і свобод громадян. Одним із ключових обмежень є свобода пересування: комендантська година, обмеження виїзду за межі регіонів або в'їзду на певні території. Такі заходи, хоча й мають на меті забезпечення безпеки, нерідко викликають труднощі для громадян у доступі до місць роботи, навчання або медичних закладів. Окрему проблему становить обмеження свободи вираження поглядів. Держава вдається до тимчасової цензури в засобах масової інформації, заборони на поширення певної інформації, блокування інформаційних ресурсів, що, з одного боку, сприяє запобіганню дезінформації, але з іншого – може призвести до надмірного контролю за громадською думкою [2, с. 79].

Право на справедливий суд також опиняється під загрозою. У зв'язку з активними бойовими діями або тимчасовою окупацією територій ускладнюється робота судових органів, знижується доступ до правової допомоги. Мають місце випадки затримань без належного судового розгляду або затягування судових процедур.

Не менш важливим аспектом є порушення соціально-економічних прав. Воєнні дії впливають на роботу закладів освіти, охорони здоров'я, призводять до скорочення соціальних гарантій, затримок у виплатах, втрати житла або джерел доходу. Найбільш вразливими у цих умовах залишаються внутрішньо переміщені особи, діти, люди з інвалідністю та особи похилого віку. Для забезпечення дотримання прав і свобод в умовах воєнного стану важливо реалізовувати низку механізмів. Насамперед обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними. Принцип пропорційності означає, що втручання у права людини повинно бути мінімально необхідним для досягнення цілей безпеки [3, с. 25].

Гарантії судового захисту не повинні втрачатися навіть в умовах надзвичайної ситуації. Держава має забезпечити безперешкодний доступ громадян до незалежного суду, адвокатської допомоги та засобів правового захисту. Важливим елементом є міжнародний моніторинг. Співпраця з міжнародними інституціями – такими як ООН, ОБСЄ, Рада Європи – сприяє дотриманню державою міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, а також забезпечує міжнародний нагляд за законністю обмежень. Необхідним є

також інформування громадськості про умови дії воєнного стану, підстави обмеження прав, а також доступні механізми їхнього захисту. Прозорість дій держави та її органів сприяє формуванню довіри до влади навіть у кризових обставинах [4, с. 150].

Отже, воєнний стан, незважаючи на свою виняткову природу, не має стати підставою для системного порушення прав людини. Держава зобов'язана не лише реагувати на зовнішні загрози, але й забезпечувати дотримання своїх конституційних та міжнародних зобов'язань щодо захисту основоположних прав і свобод. Успішна реалізація балансу між національною безпекою та правами людини можлива лише за умов ефективного законодавчого регулювання, функціонування судового захисту, міжнародного контролю та прозорості владних рішень.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кобзар О. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2023. С. 79-86.

3. Коверзнев В. О. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. *Economics and Law*. 2022. С. 25-30.

4. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. С. 150-155.

БУБИР Дмитро Валерійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: ШЛЯХИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В умовах триваючої збройної агресії проти України та інших збройних конфліктів у світі особливої актуальності набуває питання захисту прав військовополонених та притягнення до відповідальності держав і окремих осіб за їх порушення. Міжнародне гуманітарне право встановлює чіткі

стандарту поводження з військовополоненими, проте механізми забезпечення відповідальності за їх недотримання потребують постійного вдосконалення.

Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, яка є основним міжнародно-правовим документом у цій сфері, військовополонені мають право на гуманне поводження, повагу до їхньої особи та честі, належне медичне обслуговування, харчування та інші базові потреби. Стаття 129 Конвенції зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для розшуку та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили або віддали накази про вчинення серйозних порушень Конвенції [1].

Сучасна система міжнародної кримінальної юстиції передбачає кілька механізмів притягнення до відповідальності за порушення прав військовополонених. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, включаючи серйозні порушення Женевських конвенцій. Однак ефективність МКС обмежується принципом тотального ігнорування поточної ситуації в світі та неучастю у Римському статуті деяких держав, які беруть участь у збройних конфліктах.

За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, під час збройних конфліктів останнього десятиліття було зафіксовано численні випадки порушення прав військовополонених, включаючи катування, жорстоке поводження, позасудові страти та обмеження доступу Міжнародного комітету Червоного Хреста [2]. В умовах збройної агресії проти України, згідно з наданими звітами міжнародних організацій, також фіксуються системні порушення прав українських військовополонених, що потребує невідкладної реакції міжнародного співтовариства.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року у статті 90 передбачає створення Міжнародної комісії з встановлення фактів, яка може розслідувати заяви про серйозні порушення Женевських конвенцій [3]. Проте, цей механізм залишається недостатньо ефективним через необхідність згоди відповідних держав на проведення розслідування.

Отже, міжнародно-правова відповідальність за порушення прав військовополонених реалізується через систему взаємопов'язаних механізмів, які включають міжнародні суди та трибунали, національні суди, що застосовують принцип універсальної юрисдикції, а також міжнародні організації, що здійснюють моніторинг дотримання прав військовополонених. В умовах збройної агресії особливого значення набуває посилення ефективності цих механізмів, вдосконалення нормативно-правової бази та забезпечення невідворотності покарання за порушення прав військовополонених.

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2023. URL : <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04-OHCHR-36th-periodic-report-ukraine-en.pdf>.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується

захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL : <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>.

ГАПОЛОВА Еліна Юріївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ДОГОВОРУ ТА ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Конституція України виконує фундаментальну роль як Основний закон держави, що має найвищу юридичну силу. Вона є не лише нормативно-правовим актом, але й соціальним договором між державою і народом, який визначає засади суспільного співжиття, форми державного правління, межі влади та гарантії прав і свобод людини. Як соціальний договір, Конституція встановлює базис консенсусу між різними соціальними групами, інститутами влади та громадянами, забезпечуючи політичну, правову та соціальну стабільність.

Однією з головних функцій Конституції як соціального договору є інтегративна функція, що полягає в об'єднанні суспільства навколо спільних цінностей – свободи, гідності, законності, демократії, верховенства права. Вона формує єдине правове поле, в межах якого реалізуються інтереси як індивіда, так і держави. Конституція також виконує легітимаційну функцію, надаючи правову підставу існуванню та діяльності органів державної влади, легітимізуючи порядок ухвалення рішень і делегування повноважень.

У контексті правової системи України Конституція виступає її основою, оскільки закріплює принципи та засади, на яких ґрунтується все національне законодавство. Відповідно до статті 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а сама Конституція має найвищу юридичну силу. Це означає, що всі закони, підзаконні акти,

нормативні документи та рішення державних органів мають відповідати її положенням, а будь-яке відхилення підлягає конституційному контролю [1].

Правозахисна функція Конституції реалізується через закріплення основоположних прав і свобод людини та громадянина, а також через встановлення механізмів їхнього забезпечення і захисту. Конституція гарантує рівність усіх перед законом, недопущення дискримінації, право на справедливий суд, свободу слова, совісті, мирних зібрань та багато інших прав. Вона також визначає, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а їхній захист є обов'язком держави [4, с. 155].

Крім того, Конституція виконує установчу функцію, оскільки визначає основи державного устрою, форму правління, адміністративно-територіальний устрій, систему органів державної влади та місцевого самоврядування. Вона встановлює принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, що є основоположним для функціонування правової держави. У цьому контексті Конституція слугує базовим інструментом формування політичної системи та демократичного врядування [2, с. 98].

Не менш важливою є програмна функція, яка виявляється у визначенні стратегічного курсу розвитку держави. Конституція встановлює основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики, зокрема закріплює прагнення до інтеграції в європейський правовий простір, забезпечення екологічної безпеки, соціальної справедливості та добробуту народу. Вона є своєрідною програмою майбутнього розвитку держави, орієнтиром для законотворчої та виконавчої діяльності [3, с. 6].

Отже, Конституція України як соціальний договір та основа правової системи виконує багатофункціональну роль – об'єднує суспільство, легітимізує владу, гарантує права людини, визначає структуру держави та спрямовує розвиток країни. Її стабільність та дотримання є запорукою верховенства права, демократичного ладу та суспільної злагоди. Перспективи подальших наукових досліджень у сфері аналізу функцій Конституції України як соціального договору та основи правової системи залишаються надзвичайно актуальними з огляду на сучасні суспільно-політичні виклики. Зокрема, подальшого осмислення потребують питання трансформації соціального договору в умовах воєнного стану, адаптації конституційних норм до нових реалій суспільного життя, а також вивчення впливу євроінтеграційних процесів на розвиток конституційного права. Окремим напрямом майбутніх досліджень може стати вивчення ефективності механізмів реалізації та захисту конституційних прав і свобод громадян, зокрема в контексті діяльності органів конституційної юрисдикції, а також аналіз практики застосування конституційних положень судами загальної юрисдикції. Це дозволить оцінити, наскільки на практиці Конституція виконує свої функції, зокрема правозахисну та інтегративну, і виявити прогалини у правозастосовній практиці.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Берч В. В. Особливості здійснення конституційного контролю за внесенням змін до Конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 98-101.
3. Гацуля О. М. Особливості запровадження конституційних змін у контексті реформування системи публічного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. С. 6-11.
4. Борисов О. Особливості правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України, зумовлені Конституцією України. *Інформація і право*. 2021. С. 155-161.

ГОЛОБОРОДЬКО Діана Владиславівна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та права людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, є основним нормативно-правовим актом, який визначає засади державного суверенітету, територіальної цілісності та політико-правової єдності Української держави. У сучасних умовах, особливо з урахуванням збройної агресії проти України, роль Конституції у формуванні національного механізму захисту державності набуває першочергового значення.

У статті 1 Конституції Україна проголошується суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Ця норма не лише окреслює політичну модель держави, а й закладає фундамент для формування цілісної системи правових засобів, спрямованих на забезпечення її незалежності. Стаття 2 чітко закріплює територіальну цілісність держави, зазначаючи, що територія України є цілісною і недоторканною [1]. Опираючись на це можемо зауважити, що Конституція містить принципово важливі юридичні положення, що виключають будь-які спроби розділення, відокремлення чи порушення цілісності території України.

Особливе значення у цьому контексті має також стаття 17 Конституції України, відповідно до якої захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу. У цій нормі відображено загальнонаціональний характер завдань із захисту державності та підкреслено провідну роль державних інституцій у забезпеченні безпеки. Відповідальність за оборону України покладена на Збройні Сили України, що свідчить про конституційне визнання їх як ключового інструмента реалізації політики національної безпеки [2, с. 20].

У контексті положень статей 17 та 65 Конституції України громадяни, які беруть участь у захисті Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності, здійснюють діяльність, що має конституційно важливе значення. Враховуючи це, держава зобов'язана забезпечити таким особам, а також членам їхніх сімей, спеціальний правовий статус і надати підвищені соціальні гарантії. Ці гарантії мають бути реалізовані як у період проходження військової служби, так і після її завершення, що прямо відповідає вимогам частини п'ятої статті 17 Основного закону України [3].

Крім зазначених положень, важливо звернути увагу на взаємозв'язок Конституції України з іншими елементами правової системи, що забезпечують реалізацію конституційних принципів захисту суверенітету і територіальної цілісності. Зокрема, на підставі норм Основного Закону формується нормативно-правова база для діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки, оборони, державного управління у надзвичайних умовах, а також для функціонування спеціалізованих інституцій – Ради національної безпеки і оборони України, Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, тощо.

Конституція України також виступає основою для законотворчої діяльності, спрямованої на удосконалення правового механізму протидії зовнішнім загрозам. Зокрема, на її положеннях базуються такі законодавчі акти, як закони України «Про основи національного спротиву», «Про національну безпеку України», «Про оборону України» тощо, які конкретизують функціональні повноваження органів державної влади та визначають алгоритми їхньої взаємодії у кризових ситуаціях.

У цьому контексті слід наголосити на системній ролі Конституційного Суду України, який є гарантом верховенства Конституції та здійснює конституційний контроль за відповідністю законів та інших нормативно-правових актів основоположним принципам державності. Його діяльність забезпечує стабільність конституційного ладу, унеможливорює прийняття рішень, що суперечать ідеї територіальної цілісності та суверенітету держави, а також формує практику тлумачення норм Основного закону в умовах воєнного стану та національної небезпеки.

Крім того, важливим елементом конституційного забезпечення державного суверенітету є закріплення принципу народного суверенітету, відповідно до якого носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ

(стаття 5 Конституції). Цей принцип лежить в основі демократичного устрою держави та створює правові передумови для об'єднання суспільства навколо спільної мети – збереження національної єдності та територіальної цілісності. З огляду на це, реалізація народовладдя набуває особливої ваги у періоди зовнішніх загроз, коли від консолідації громадянського суспільства залежить ефективність протидії агресору [4].

Отже, Конституція України відіграє ключову роль у формуванні національного механізму захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Вона закладає фундаментальні принципи державності, визначає політико-правові орієнтири у сфері безпеки, оборони та народовладдя. Положення статей 1, 2, 5, 17, 65 Конституції формують не лише юридичну основу національного спротиву, але й забезпечують легітимність діяльності органів державної влади, Збройних Сил України та громадян у боротьбі за незалежність. Конституція України також є джерелом правової ініціативи для ухвалення стратегічних законів у сфері національної безпеки. Її стабільність і верховенство гарантуються діяльністю Конституційного Суду, що забезпечує цілісність правового простору в умовах воєнного стану. Отже, Основний закон України є не лише символом державного суверенітету, а й практичним інструментом його захисту.

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Гончаренко А. А., Бігун В. М. Особливі повноваження служби безпеки України як конституційно визначеного суб'єкта забезпечення державної безпеки. *Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 2023. С. 19-22. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_suverenitetu_terytorialnoyi_cilisnosti_i_nacionalnoyi_bezpeky_yak_spilna_sprava_derzhavy_ta_ukrayinskogo_narodu_ch.1.pdf.

3. Захист Вітчизни. *Конституційний Суд України*. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/451-zahyst-vitchyzny>.

4. Конституційний лад та його закріплення в Конституції України: мультимед. навч. посібник. К. : НАВС. URL : https://arm.navs.edu.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil3.html.

ГУБА Назарій Олександрович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
БОНЯК Валентина Олексіївна,
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала процес формування власної правової системи, що заснована на засадах верховенства права, демократії та пріоритетності прав людини. Одним із ключових напрямів державної політики стало законодавче закріплення прав дитини як окремої категорії прав людини. 27 лютого 1991 року Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини [1], яка стала не лише міжнародно-правовим зобов'язанням та частиною національного законодавства, але й вагомим поштовхом до внутрішнього реформування сфери охорони дитинства. Ця подія заклала фундамент для подальшої адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав дитини, що має істотне значення з історико-правового погляду.

Після інтеграції положень вказаної Конвенції до національного законодавства активізувалася діяльність державних органів, орієнтована на забезпечення належного рівня захисту дітей. Результатом стало утворення Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, а також прийняття й модернізація відповідних нормативно-правових актів. Особливо значущим етапом стало ухвалення 26 квітня 2001 року суб'єктом законотворчості Закону України «Про охорону дитинства», в якому закріплено визнання охорони дитинства одним із пріоритетів державної політики, що охоплює права на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток дитини [2].

У наступні роки Уряд України послідовно ініціював заходи, які зміцнювали систему гарантій прав дітей. Так, починаючи з 2005 року, відбулося суттєве збільшення державної допомоги при народженні дитини (у 11 разів); 2006 рік було оголошено роком захисту прав дитини, а у 2008 рік – роком підтримки національного усиновлення та альтернативних форм сімейного виховання для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Крім того, 8 квітня 2008 року було схвалено «Концепцію реформування кримінальної юстиції України», яка визначила завдання створення спеціалізованої системи правосуддя у справах неповнолітніх (ювенальної юстиції) [3], а у березні 2009 року Верховна Рада України затвердила загальнодержавну програму «Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права дитини», що передбачала широке коло заходів, спрямованих на захист прав дітей, їх гармонійний розвиток та вдосконалення відповідної нормативної бази [4].

Отже, стратегічна орієнтація України на європейські цінності відображалася зокрема і в контексті прав дитини. 16 січня 2009 року була ратифікована Європейська конвенція «Про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом» [5].

Наступні законодавчі зміни стосувалися зміцнення рівноправності обох батьків у питаннях виховання та утримання дітей, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі. При цьому, як зазначалося в цих нормативно-правових актах, розірвання шлюбу або окреме проживання батьків не змінює обсяг їхніх прав і обов'язків щодо дитини, а обидва з батьків зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Із 7 січня 2018 року в Україні почав діяти Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6], який став важливим кроком у побудові системи комплексного реагування на домашнє насильство. Цей нормативний акт містить нові терміни, правові підходи та, зокрема, передбачає кримінальну відповідальність за прояви насильства в сім'ї, включно і щодо дитини.

Одним з останніх важливих елементів правового захисту дітей стали зміни, спрямовані на вдосконалення механізмів забезпечення аліментних зобов'язань. Зокрема, з 28 серпня 2018 року діє Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» (від 03.07.2018 № 2475-VIII), який посилює гарантії матеріального забезпечення дитини [7].

Цей послідовний розвиток законодавства та інституційної бази підкреслює непохитну відданість України принципам захисту прав дитини та їхньому всебічному розвитку.

Вітчизняна вчена Н. М. Опольська у своєму дослідженні про права права дитини в Україні виділяє такі етапи становлення та розвитку цих прав дитини у нашій незалежній державі. Перший етап: період з 1991 р. по 2014 р., який почався з ратифікації Конвенції ООН про права дитини (1991 р.). Цей період ознаменувався активним удосконаленням національного законодавства та інтенсивною діяльністю у сфері захисту прав дитини. Ключовою особливістю стало визнання дитини повноцінним суб'єктом прав і свобод, що призвело до помітних змін у галузі охорони дитинства. Другий етап – період після 2014 року до 2019 р., який, на думку вченої, вирізняється

подвійним впливом: з одного боку він характеризується значними порушеннями прав дитини у зв'язку з розгортанням збройного конфлікту на сході України, що на жаль відкинуло державу на десятиліття назад у забезпеченні прав дітей, а з іншого боку – прагненням до гармонізації захисту законодавства у сфері прав дитини зі стандартам ЄС [8, с. 69-76].

На нашу думку, окрім запропонованих вченою Н. Опольською, двох етапів становлення та розвитку прав дитини у період незалежності України, можна виокремити третій етап – з 24 лютого 2022 р. (з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію держави – дотепер). Цей етап супроводжується глибокою кризою у сфері реалізації прав дитини (збройна агресія з боку рф, що призводить до чисельних смертей дітей, їх каліцтв; збільшення кількості дітей–сиріт; масові випадки порушення прав дитини на тимчасово окупованих територіях; розлучення сімей і втрата дітьми батьківського піклування; отримання дітьми психологічних травм; відсутність у багатьох із них доступу до якісної освіти та медичної допомоги стали ознаками повсякденного життя тисяч українських дітей).

Водночас ми сповнені віри і впевненості у тому, що найближчим часом ми з вами будемо говорити про новий, четвертий етап становлення та розвитку прав дитини в нашій державі, пов'язаний з перемогою нашої держави, стабільним миром та подальшою гармонізацією законодавства у сфері захисту дитини до законодавства Європейського Союзу.

1. Конвенція про права дитини : ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1989 р. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Т. 142. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

3. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

4. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/453-2018-п>.

5. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS № 85): міжнародний договір, ратифікований 14.01.2009 р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text.

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35. (зі змін., внес. згідно із Законом № 4073-IX від 19.12.2024 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання. Документ № 2475-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#Text>.

8. Опольська Н. М. Права дитини в Україні: монографія (2-е вид., перероб. та доп.). Вінниця : ВНАУ, 2019. 289 с.

ГУМЕННИК Ілля Романович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЗАХИСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

З моменту проголошення незалежності Україна закріпила у Конституції 1996 року фундаментальні засади державного суверенітету, територіальної цілісності, демократії та верховенства права. Стаття 1 Конституції України прямо визначає, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, а стаття 2 гарантує, що її територія в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканою [1]. В умовах зовнішньої збройної агресії ці положення набувають особливої актуальності, адже саме на конституційному рівні держава має визначати і реалізовувати засоби захисту власної незалежності та територіальної єдності.

Конституційні норми утворюють юридичну основу для функціонування всіх інституцій державної влади, особливо в умовах воєнного стану. Так, відповідно до ст. 106 Конституції, Президент України є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності, що надає йому особливий статус у системі органів влади, зокрема під час здійснення оборонної політики держави. Стаття 17 визначає оборону України як одну з найважливіших функцій держави та справу всього українського народу, що конституційно закріплює єдність суспільства перед загрозами [1].

В умовах зовнішньої агресії, починаючи з 2014 року та особливо після 2022 року, питання дії Конституції та її норм стало критичним як з правової, так і з політичної точок зору. Конституційний механізм введення воєнного стану, передбачений у ст. 106 та ст. 85, дозволяє забезпечити правову основу для мобілізації всіх ресурсів держави для відсічі агресії. Зокрема, воєнний стан в Україні вводиться Указом Президента України, затвердженням Верховною Радою України, що забезпечує баланс виконавчої та законодавчої гілок влади [2, с. 14].

Крім того, конституційні норми визначають основи взаємодії з міжнародними організаціями в питаннях захисту державного суверенітету. Так, відповідно до статті 18, Україна дотримується принципів і норм міжнародного права, що дозволяє апелювати до міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, а також залучати допомогу партнерів у сфері безпеки [3].

Важливим конституційним орієнтиром є також норми, що забезпечують збереження територіальної цілісності через недопущення сепаратизму та зміни меж території. Стаття 73 передбачає, що питання про зміну території України вирішується виключно Всеукраїнським референдумом, що є запобіжником від спроб анексії частини територій за результатами нелегітимних «референдумів», як це відбулося в АР Крим у 2014 році [1].

Крім нормативного рівня, Конституція України також виконує символічну та інтегративну функцію, виступаючи джерелом національної ідентичності, навколо якої консолідується суспільство в період кризи. Саме відданість конституційним цінностям дозволила зберегти державну цілісність навіть у періоди найглибших викликів – збройного тиску, інформаційної війни та політичної нестабільності [4, с. 35].

Однак війна також висвітлила низку викликів у конституційному полі. Зокрема, потребує вдосконалення механізм забезпечення дії Конституції в умовах надзвичайної ситуації, а також необхідно посилити гарантії незалежності судової влади, яка є арбітром у справах, пов'язаних із порушенням територіальної цілісності. У перспективі доцільно розглянути можливість чіткого конституційного визначення засобів інформаційної безпеки, кіберзахисту, а також форм взаємодії з міжнародними військово-політичними блоками на рівні Основного закону [5, с. 41].

Отже, конституційні норми відіграють ключову роль у забезпеченні державного суверенітету та територіальної цілісності України. Вони не лише формують юридичну базу для реагування на загрози, а й слугують ідеологічним підґрунтям для єдності нації в боротьбі за власну державність. Утвердження цінностей конституціоналізму, навіть в умовах війни, є запорукою успішного демократичного майбутнього України.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Шемшученко Ю. С. Конституційні засади воєнного стану в Україні. *Юридична енциклопедія*. 2023. № 6. С. 13-17.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків : Право, 2022. С. 305-311.

4. Погорілко В. Ф. Конституційна ідентичність і виклики воєнного часу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. № 1. С. 33-38. URL : <https://visnyk.napn.gov.ua/article/view/309987>.

5. Козюбра М. І. Конституціоналізм в умовах воєнного стану: перспективи оновлення Основного Закону. *Український часопис конституційного права*. 2024. № 2. С. 39-44.

ДЗЮБА Нікіта Олександрович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович, доцент
кафедри теорії та історії держави та
права, конституційного права та прав
людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Конституція України є Основним законом держави і суспільства, який має найвищу юридичну силу та визначає засади функціонування суспільства, державного устрою, правового регулювання, системи органів влади, а також основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина. Вона є не лише політико-правовим документом, але й фундаментом усієї національної правової системи. Саме Конституція формує підґрунтя для створення і функціонування всієї системи національного права, регламентує діяльність органів державної влади, визначає фундаментальні принципи правового регулювання, забезпечує стабільність і послідовність у процесі правотворчості.

Ухвалена 28 червня 1996 року, Конституція України стала результатом тривалого конституційного процесу та політичного компромісу між Верховною Радою України та Президентом України. Вона є основним джерелом об'єктивного права, а її норми мають пряму дію. Це означає, що положення Конституції можуть бути безпосередньо застосовані в правовідносинах, навіть без їх конкретизації в інших законах. Конституційні норми визначають правові параметри діяльності державних інститутів, межі державного втручання в особисте життя людини, а також гарантії захисту прав і свобод громадян [2, с. 36].

Конституції України, як джерелу об'єктивного права, що має найвищу юридичну силу, повинні відповідати інші нормативно-правові акти, а саме: закони, укази, постанови, інструкції й ін. У разі протиріч між нормами Конституції та іншими нормативно-правовими актами, діє норма Конституції. Таким чином, Конституція України виконує функцію правового фільтра, що унеможливорює прийняття законів чи інших правових актів, які суперечать її приписам [3, с. 87].

Важливо також розуміти, що Конституція – це не лише юридичний акт, але й соціальний договір між державою та її громадянами. Вона відображає баланс інтересів різних соціальних груп, визначає механізми взаємодії влади та суспільства. Її легітимність базується на волевиявленні представників Українського народу, що ухвалили цей юридичний документ. Конституція – це форма політичного компромісу, досягнутого в певний історичний момент, що мав стабілізуючий вплив на політичну систему суспільства. Її роль як Основного Закону набуває особливого значення в умовах трансформації суспільства, коли правова система переживає оновлення чи реформування.

Особливе місце Конституції України в національній правовій системі визначається, передусім тим, що вона слугує основою для формування всіх галузей національного права. Кожна галузь: чи то кримінальне, чи то цивільне, чи то адміністративне, чи то трудове, чи то екологічне, чи ін., має ґрунтуватися на положеннях Конституції, не суперечити їй, конкретизуючи та розвиваючи її приписи. Наприклад, конституційні положення щодо права на працю, свободи підприємництва чи захисту навколишнього середовища деталізуються в законах, що регулюють відповідні суспільні відносини [3, с. 56].

Конституція України закріпила засаду верховенства права, що означає пріоритет прав і свобод людини, їх гарантування та захист. Цей принцип є стрижневим для всієї правової системи, оскільки надає їй гуманістичного спрямування. У контексті національної правової системи Конституція виступає не тільки формальною основою, але й орієнтиром змістовного наповнення джерел права, що є результатами правотворчої діяльності.

У сфері здійснення правосуддя Конституція також відіграє важливу роль, адже її положення закріплюють засади судоустрою та судочинства в Україні. Конституційний Суд України наділений повноваженнями перевіряти конституційність законів та інших правових актів органів державної влади, перелік яких визначений у п. 1 ч. 1 ст. 150 Основного закону Української держави і суспільства. Отже, Конституція стає не лише орієнтиром, а й мірилом правомірності всієї правозастосовної практики. Якщо правовий акт суперечить Конституції, він визнається неконституційним і втрачає чинність. Це забезпечує стабільність правової системи, захищає права людини, запобігає зловживанню владою та проявам правового нігілізму [1, с. 76].

У цьому контексті важливо зазначити роль Конституційного Суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Його діяльність спрямована на забезпечення верховенства Конституції, захист прав і свобод людини, а також правової визначеності в суспільстві. Суд надає обов'язкові для виконання офіційні роз'яснення змісту норм Конституції, що має надзвичайно важливе значення для однакового та правильного застосування норм права суб'єктами управлінських правовідносин.

Конституційний контроль є інструментом стабільності та розвитку правової системи, адже дозволяє вчасно виявити й усунути суперечності між

актами різного рівня [5].

Конституція України, як складник правової системи, також має важливе значення в утвердженні і забезпеченні прав людини. Її норми гарантують широкий спектр особистих, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. При цьому вона передбачає механізми їх реалізації та захисту не лише на національному, але й наднаціональному рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Це означає, що Конституція відкриває національну правову систему до інтеграції з міжнародною, сприяє дотриманню міжнародних стандартів у сфері прав людини, демократії та верховенства права [4, с. 16].

У процесі євроінтеграції України роль Конституції набуває ще більшої ваги. Вона є правовою основою для гармонізації національного законодавства з джерелами права Європейського Союзу, закріплюючи європейський вибір як стратегічний напрямок розвитку держави. Зокрема, зміни до Конституції України, ухвалені в 2019 році, закріпили незворотність курсу на членство в ЄС та НАТО [1]. Це свідчить про її стратегічне призначення – забезпечення реалізації внутрішньої та зовнішньої державної політики.

У контексті реформування правової системи України Конституція слугує не лише відправною точкою, але й орієнтиром для модернізації інститутів влади, адміністративно-територіального устрою, системи правосуддя, правоохоронних органів. Реформа децентралізації, судова, антикорупційна, освітня та інші реформи розгортаються в межах конституційного поля, що забезпечує легітимність і передбачуваність трансформацій [4, с. 25].

Водночас Конституція України має відповідати викликам часу. У зв'язку з цим виникає необхідність у її періодичному оновленні, хоча це має відбуватися в межах стабільності та з дотриманням визначеної процедури. Зміни до Конституції не повинні носити ситуативного чи політично заангажованого характеру, оскільки це підриває її авторитет і правову стабільність. Проте розумне оновлення Основного Закону держави і суспільства дозволяє адаптувати правову систему до нових умов, наприклад, умов воєнного стану, цифрової трансформації, екологічної кризи тощо.

Конституція також відіграє важливу роль у правовій освіті та формуванні правової культури громадян. Знання конституційних норм є важливим складником правосвідомості, що у свою чергу забезпечує ефективне функціонування демократії. Громадяни, обізнані з конституційними правами і механізмами їх реалізації, здатні активно захищати свої інтереси, брати участь у державному управлінні, сприяти розбудові громадянського суспільства.

Конституція формує не лише юридичну, але й моральну основу суспільства, адже її положення сприяють утвердженню справедливості, толерантності, рівності, відповідальності [4, с. 84].

У зв'язку з війною, яка триває в Україні з 2014 року, та особливо з повномасштабним вторгненням окупаційних військ держави-агресора у 2022 році значення Конституції як джерела національної єдності та правової визначеності значно зросло. В таких екстраординарних умовах Конституція залишається опорою для державності, інституційної стійкості та правового порядку. Вона визначає умови та підстави введення в Україні правового режиму воєнного стану, забезпечує безперервність влади, гарантує права військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, цивільного населення. Конституційні норми у такий час мають особливе значення для збереження цілісності держави, стримування надмірного втручання влади та запобігання зловживанням [3, с. 76].

Отже, Конституція України як складник національної правової системи є не лише основою національного законодавства нашої держави, але й об'єднуючим чинником для всього її правового механізму. Вона виконує низку важливих функцій – юридичну, політичну, економічну, ідеологічну й ін. Її вплив виявляється у різних сферах юридичної діяльності: в правотворчості, правозастосуванні, в реалізації прав людини, в діяльності органів публічної влади, в міжнародних відносинах. Усі зміни в державному устрої, політиці, економіці чи суспільстві повинні оцінюватися «крізь призму» їх відповідності Конституції. Саме тому роль Основного закону Української держави і суспільства в національній правовій системі є визначальною, а її вивчення, тлумачення та реалізація конституційно-правових норм є необхідною умовою розбудови правової держави, утвердження соціальної справедливості та поступального прогресивного розвитку.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 331 с.

3. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посібник. К. : Атіка, 2009. 607 с.

4. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник. К. : Ліра-К, 2012. 575 с.

5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

ЗАРДОВ Ростислав Рустамович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
САКСОНОВ Владислав Борисович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНІ ЮРИДИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності в Україні є ключовим елементом у процесі забезпечення сталої системи економічних відносин і дотримання та належного виконання приписів правових норм суб'єктами господарювання. Найбільш ефективним і докладно регламентованим на нормативно-правовому рівні є судовий захист прав учасників господарських відносин. Справедливе судове вирішення господарських спорів сприяє формуванню оптимального бізнес-клімату та забезпечує рівні можливості для учасників ринкових відносин.

Нормативно-правова база судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в нашій державі формується на основі Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського та Господарського процесуального кодексів України, Кодексу України з процедур банкрутства та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання, пов'язані з вирішенням спорів у сфері господарської діяльності.

Згідно з положеннями статті 55 Конституції України кожному гарантується право на захист своїх прав у суді [1], включно із суб'єктами господарювання та споживачів. Ця норма відбиває основний принцип, який закріплює право на судове оскарження дій або рішень, що порушують права та законні інтереси учасників господарських відносин.

Діяльність господарського суду щодо розгляду і вирішення спорів, які віднесені до його юрисдикції, здійснюється у встановленій законом процесуальній формі, що надає сторонам спору певні правові гарантії правильного його вирішення, забезпечує рівність процесуальних прав та обов'язків сторін, а також зобов'язує господарський суд розглядати і вирішувати спори у суворій відповідності до норм господарського процесуального

права. Суд повинен застосовувати норми матеріального та процесуального права належним чином, встановлювати обставини, які мають значення для вирішення справи, і виносити законні та обґрунтовані рішення [2, с. 41].

У контексті зазначеного передусім слід взяти до уваги норми Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України, який є основним спеціальним нормативно-правовим актом, що встановлює процедуру розгляду господарських спорів. Зокрема, у ст. 12 ГПК України визначено перелік справ, що підлягають розгляду в господарських судах, включаючи спори між юридичними особами та фізичними особами-підприємцями з приводу виконання договірних зобов'язань, визнання угод недійсними, стягнення заборгованості тощо [3].

Важливими є і норми Цивільного кодексу (ЦК) України. У ст. 16 цього закону зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду для захисту свого майнового або особистого немайнового права та інтересу. В ЦК України регламентуються також загальні положення про зобов'язання і договори, що часто є основою господарських спорів [4]. Крім того є спеціальні законодавчі акти, такі як Кодекс України з процедур банкрутства, що регулює процедури банкрутства і ліквідації суб'єктів господарювання [5].

Господарські спори можуть мати різні форми залежно від суті конфлікту та юридичного статусу сторін, які беруть участь у процесі. Основні види господарських спорів включають:

а) договірні спори, які виникають у разі невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань між сторонами. Такі спори є найбільш поширеними в практиці господарських судів і часто стосуються питань оплати, постачання товарів або надання послуг;

б) корпоративні спори, що охоплюють конфлікти між акціонерами або учасниками господарських товариств, питання управління корпоративними правами, розподіл прибутку, право на участь у загальних зборах акціонерів, які регулюються статтями 20-25 Господарського процесуального кодексу України;

в) спори щодо банкрутства та неплатоспроможності, які регулюються Кодексом України з процедур банкрутства, що встановлює умови та порядок визнання суб'єкта господарювання банкрутом, а також ліквідаційні процедури;

г) антимонопольні спори, що стосуються порушень законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема зловживання монопольним становищем або недобросовісної конкуренції та інші.

Зважаючи на різноманітний характер господарських спорів, стаття 20 Господарського кодексу України передбачає перелік різних способів захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів [6], серед яких: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, якщо такі акти суперечать законодавству або порушують права та законні інтереси суб'єктів господарювання чи споживачів; визнання

недійсними господарських угод на підставах, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання тощо [7]. Подібні положення містить і стаття 16 Цивільного кодексу України [4].

Зрештою треба зазначити, що судовий захист прав суб'єктів господарювання в Україні є невід'ємною складовою, важливим фактором забезпечення стабільності системи економічних відносин і належного виконання та дотримання правових норм у сфері господарювання. Нормативно-правова база, що охоплює Конституцію України, Господарський процесуальний кодекс та інші законодавчі акти, формує необхідні правові підстави для реалізації цього захисту. Важливими аспектами цієї системи є забезпечення прав суб'єктів господарювання на оскарження дій, які порушують їх законні інтереси, а також чітка регламентація процесуальних норм, що гарантують рівність сторін і змагальність судового процесу у господарських спорах. Різноманітність форм господарських спорів, таких як договірні, корпоративні, спори про банкрутство та антимонопольні спори, свідчить про потребу адаптації судового захисту до специфіки кожного випадку. У статті 20 Господарського кодексу України, закріплено широкий спектр способів захисту прав суб'єктів господарювання, що дозволяє забезпечити ефективний захист їх інтересів.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к 96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-96-%D0%B2%D0%BF>.

2. Толстих А. Особливості судового захисту прав суб'єктів господарювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81). С. 40-44. URL : <https://ljd.dnuvs.ukr.edu.ua/index.php/ljd/article/view/98/88>.

3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Похиленко І. С. Способи судового захисту суб'єктів господарювання. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. № 1. С. 162-167. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/42266/1/%D0%9F%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

ЗЕЛЕНСЬКА Марина Володимирівна,
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
*професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор*

ЗАГАЛЬНІ ЮРИДИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Беззаперечно встановлено, що кримінальне право України є важливою складовою частиною загальносвітової спадщини, яка формувалася протягом тисячоліть у межах українського суспільства та його інтелектуальної еліти. Цей процес відбувався через усталення традицій, звичаїв, правових норм і законів, спрямованих на ефективне врегулювання та захист правовідносин на територіях, де функціонували українські державні утворення. Український народ, маючи власні джерела кримінального права, постійно розвивав і вдосконалював цю правову галузь, легітимно включаючи до неї найкращі правові ідеї, окремі норми й закони з інших правових систем – як історичних, так і сучасних – інших народів, держав і міжнародних структур.

Черговий імпульс для розвитку національного кримінального права українське суспільство отримало внаслідок ухвалення ключових правових документів: Декларації про державний суверенітет України [1], Постанови Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» та відповідного Акту з такою ж назвою, а також Закону України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» [2]. Ці акти разом із Конституцією України з початку 1990-х років стали основою всієї правової системи новітньої Української держави, включно з кримінальним правом і законодавством у цій сфері.

Перед тим у державі об'єктивно виникла необхідність у нагальному реформуванні законодавства. Щодо цього 12 вересня 1991 року Верховна Рада ухвалила Постанову «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР» [3], в якій зазначалося, що до ухвалення національного законодавства можуть застосовуватись акти СРСР у частині,

яка не суперечить Конституції та законам України. Ця постанова спиралася на принцип, висловлений ще Українською Центральною Радою 25 листопада 1917 року, щодо можливості обмеженого використання деяких правових актів, що своєю чергою підтверджує збереження спадкоємності історичної державотворчої пам'яті українського народу.

Треба наголосити, що процес реформування конституційного устрою України на початку 1990-х років виявився складним і тривалим. Це було зумовлено розбіжностями у поглядах політичних сил та їхніх лідерів щодо моделі, функціонального наповнення і форми майбутньої української держави. Розробка проєкту Конституції України здійснювалася відповідно до Концепції, схваленої Верховною Радою 19 червня 1991 року. Згодом постала потреба прискорити конституційний процес, внаслідок чого його реалізація відбувалася у двох паралельних напрямках: перший – передбачав внесення змін і доповнень до Конституції УРСР 1978 року, другий – одночасно забезпечував підготовку та погодження проєкту нової Конституції України, створеного з урахуванням актуальних цивілізаційних орієнтирів. Такий підхід дав змогу забезпечити безперервність конституційного регулювання суспільних відносин і послідовність у формуванні новітньої національної правової системи.

Найбільш масштабні зміни, що вносилися до чинного на той момент радянського законодавства, полягали у вилученні з текстів Конституції та законів УРСР термінології, характерної для політико-правової системи радянського режиму, та заміні її новими положеннями. Згідно з цими нововведеннями, Україна офіційно проголошувалася «незалежною демократичною правовою державою», на території якої вже діяли її власні закони, що мали найвищу юридичну силу.

Аналогічний підхід застосовувався й до реформування кримінального законодавства УРСР і колишнього СРСР, яке ще продовжувало діяти на території України. Насамперед із правового поля було вилучено застарілі норми із прорадянським змістом, положення, що обмежували політичні та економічні свободи, а також ті, що втратили свою актуальність або правову доцільність у нових умовах. У період 1991–1994 років державна діяльність у цьому напрямі виявилася настільки результативною, що сприяла створенню належних умов для ефективного виконання функціональних обов'язків суддями, працівниками правоохоронних і правозахисних органів.

28 червня 1996 року Верховна Рада України ухвалила Конституцію України. Робота над новою редакцією Кримінального кодексу України розпочалася 26 березня 1992 року і завершилася 5 квітня 2001 року ухваленням відповідного закону.

Ухваленням чинної Конституції України Верховна Рада вперше на законодавчому рівні проголосила, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями. У зв'язку з цим права і свободи людини, а також їх гарантії визначено як

основний зміст і орієнтир діяльності держави, яка несе відповідальність перед людиною за їх забезпечення. З метою реалізації цього зобов'язання в Основному законі було закріплено систему ключових конституційних принципів, серед яких одним із основних є принцип верховенства права.

Згідно з цим принципом, норми Конституції України мають пряму дію, а права і свободи, зафіксовані в ній, підлягають захисту в судовому порядку безпосередньо на основі конституційних положень. Уперше на рівні Основного закону було встановлено, що громадянин не може бути позбавлений права на громадянство чи права на його зміну. Крім того, заборонено висилати громадянина України за межі держави, навіть у якості покарання. Водночас значна частина прав, таких як право на життя, здоров'я, гідність, особисту недоторканність, недоторканність житла та інші, отримали кримінально-правовий захист. Такий самий підхід застосовується і до виконання окремих обов'язків людини, зокрема у сфері недопущення насильства або експлуатації дітей, ухилення від сплати податків і зборів, а також ухилення від обов'язку захищати Батьківщину, її незалежність і територіальну цілісність.

Варто відмітити, що перша цілісна кодифікація національного кримінального законодавства базувалася не лише на класичних зразках кримінально-правових норм і інститутів, а й на правових принципах, що формувалися протягом століть у межах законотворчої, правозастосовної та правозахисної діяльності. Саме завдяки такому підходу законодавця вдалося забезпечити високу якість нової редакції Кримінального кодексу України та його ефективне застосування.

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою УРСР 16.07.1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

2. Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.

3. Постанову про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства СРСР. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 621.

ЙОЛКІН Данило Євгенійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Конституційна реформа судової влади є одним з найбільш актуальних питань сучасного державотворення України, адже від ефективності функціонування судової системи залежить забезпечення верховенства права, захист конституційних прав і свобод громадян та загальний рівень довіри суспільства до державних інституцій.

Реформування судової влади в Україні розпочалося ще в 2016 році і продовжується дотепер, що зумовлено необхідністю підвищення незалежності суддів, забезпечення їх неупередженості та професійності, а також створення дієвих механізмів відповідальності за порушення суддівської присяги.

Під час підготовки тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити сучасний стан конституційної реформи судової влади в Україні, виявити основні проблеми й окреслити перспективи подальшого розвитку судової системи нашої держави.

Для досягнення визначеної мети було використано ґносеологічної можливості таких методів пізнання: діалектичного, герменевтичного, спеціально-юридичного та формально-логічного.

Відповідно до статті 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, при цьому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [1].

Ця стаття Основного закону Української держави і суспільства фактично закріплює монополію судів на здійснення правосуддя, що є важливою гарантією незалежності судової влади. Конституційні зміни 2016 року, передбачені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», суттєво трансформували систему судоустрою.

Зокрема, стаття 125 Конституції України встановила трирівневу систему: місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою України [2]. Це рішення було спрямоване на підвищення ефективності національної системи правосуддя, а також створення умов для незалежності суддів.

А. Городоненко у своєму дослідженні, присвяченому Вищій раді правосуддя, зазначає таке: «Створення Вищої ради правосуддя як органу суддівського врядування стало кроком до забезпечення незалежності судової влади від політичного впливу, проте питання про оптимальність її складу та повноважень залишається дискусійним» [3, с. 78].

Дійсно, стаття 131 Конституції України визначає Вищу раду правосуддя як орган суддівського врядування, що забезпечує незалежність судової влади [1]. На особливу увагу заслуговує питання добору суддів. Згідно зі статтею 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя у порядку, встановленому законом [1].

Цю процедуру детально регламентує Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який встановлює вимоги до кандидатів на посаду судді та процедуру їх конкурсного відбору [4].

С. Різник виділяє важливість незалежності суддів, про що свідчить така його думка: «Водночас важливо розуміти, що в контексті гарантій правосуддя, для завчасного запобігання можливим посяганням на судову владу, не існує більш дієвого правового засобу, ніж справедливий конституційний контроль, первинна сутність якого якраз і полягає у втіленні в реальне життя зазначених конституційних принципів і цінностей. Зокрема, розглядаючи порушене тут питання, важливо приділити увагу і процедурним нюансам проблеми. Адже саме на прикладі прийняття вказаного закону існує низка очевидних суперечностей в частині дотримання власне процесуальних приписів Конституції. Необхідне поєднання вказаних двох підходів дозволить всебічно розглянути цю складну і особливу проблему» [5, с. 5].

Створення Вищого антикорупційного суду як спеціалізованого суду у системі судоустрою України стало важливим кроком у боротьбі з топ-корупцією. Відповідно до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», цей орган правосуддя розглядає справи про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення [6].

Торкаючись питання змін у судовій системі України, зауважимо, що конституційна реформа судової влади в Україні є складним і багатоаспектним процесом, який демонструє не лише значні досягнення, але й серйозні виклики на шляху до створення ефективної та незалежної судової системи. Створення трирівневої системи судоустрою, формування Вищої ради правосуддя та «запуск» Вищого антикорупційного суду стали важливими кроками на шляху демократизації української судової системи. Проте основні проблеми забезпечення реальної незалежності суддів, підвищення ефективності судочинства та відновлення довіри громадян залишаються актуальними й дотепер.

Для подальшого успішного проведення реформ у сфері судоустрою і судочинства необхідно зосередити увагу на вдосконаленні системи добору суддів через запровадження обов'язкового стажування та цифрових платформ оцінювання, посиленні фінансової незалежності судів шляхом гарантування належного рівня бюджетного фінансування, створенні інституту судових адміністраторів для розвантаження суддів від організаційних функцій, запровадженні системи ротації суддів для запобігання корупційним зв'язкам та розширенні повноважень громадських наглядових рад як механізму громадського контролю, що в сукупності має забезпечити утвердження верховенства права та підвищення довіри суспільства до судової влади як основи правової держави.

На закінчення розгляду цього питання зауважимо, що конституційна реформа судової влади – це системний процес трансформації конституційно-правових засад організації та функціонування судової системи, спрямований на забезпечення незалежності, неупередженості, ефективності правосуддя через удосконалення судоустрою, процедур добору суддів, механізмів їх відповідальності та гарантій незалежності з метою утвердження верховенства права та підвищення довіри суспільства до судової влади.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

3. Городоненко А. Загальні засади конституційної модернізації судової системи як об'єктивного суспільно-правового процесу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1(13). С. 73-79.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

5. Різник С. Про незалежність судової влади в Україні: конституційні виклики сьогодення. *Український часопис конституційного права*. 2019. № 3. С. 3-15.

6. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>.

КАЛАШНИКОВ Ярослав В'ячеславович,
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
*професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ ВИМІРАХ

Конституція України є фундаментальним нормативно-правовим актом, який визначає основи державного устрою, регламентує принципи організації державної влади, а також закріплює права і свободи громадян. Цей документ виступає головним джерелом законодавства, на базі якого будуються всі інші нормативні акти країни. Історія Конституції України відображає довгий і складний процес становлення української державності, починаючи з перших правових норм, які виникали ще в давньоруську добу, і завершуючись сучасним демократичним устроєм. Конституційні ідеї в Україні розвивалися на фоні численних історичних змін, державних утворень і суспільних трансформацій, що зумовлювало постійне удосконалення правового фундаменту [3, с. 51].

Перші кроки у створенні правових основ на українських землях належать до часів Київської Русі, де діяв звичаєвий правовий порядок, а князівські укази слугували своєрідним прототипом нормативних актів. Важливим історичним надбанням стала Конституція Пилипа Орлика 1710 року документ, який можна вважати першим прообразом конституційного ладу в Україні. Цей акт не лише визначав права і обов'язки гетьмана та козацької старшини, але й регламентував політичні відносини між Україною та московією, закладаючи основи федеративних принципів і поділу влади [8].

У період національно-визвольних змагань 1917-1921 років українські парламентарі намагалися сформувати власну правову систему незалежної держави. У 1918 році було ухвалено Конституцію Української Народної Республіки, яка стала першим офіційним документом, що закріплював основи української державності, політичні права та свободи громадян. Проте через внутрішню політичну нестабільність, а також зовнішню військову

агресію, цей нормативний акт не отримав повної юридичної реалізації. Незважаючи на це, Конституція УНР залишила важливий спадок у правовій історії України, ставши символом боротьби за незалежність і суверенітет [5, с. 73].

Після закінчення Другої світової війни Україна, як складова частина СРСР, отримала нову Конституцію 1978 року. Цей документ формально визнавав основи радянської державності, однак на практиці відображав політичну систему тоталітарного режиму. Конституція Української РСР закріплювала панування Комуністичної партії як єдиної політичної сили, а права та свободи громадян були суттєво обмежені, що не відповідало демократичним стандартам і міжнародним нормам [2, с. 216].

Новий етап у правовому розвитку України розпочався з ухваленням Конституції 28 червня 1996 року, яка стала базисом для формування правової, демократичної та соціальної держави. Цей документ чітко зафіксував принципи поділу влади, верховенства права, гарантії прав і свобод людини та громадянина, а також визначив Україну як суверенну і незалежну державу з єдиним громадянством і територіальною цілісністю. Ухвалення Конституції 1996 року стало результатом комплексного процесу, що охоплював численні політичні консультації, експертні обговорення та пошук компромісів між різними гілками влади та політичними силами, що забезпечило легітимність і стабільність Основного закону [6, с. 20].

З часу ухвалення Конституції України у 1996 році до неї неодноразово вносилися зміни і доповнення, спрямовані на удосконалення законодавчої бази відповідно до викликів часу. Зокрема, зміни 2004 року корегували виборчу систему та повноваження окремих органів влади, а у 2016 році були внесені новації, що торкалися реформування судової гілки влади та підвищення відповідальності органів правосуддя. Останні зміни, що відбулися у 2019 році, стосувалися питання недоторканності народних депутатів і мали на меті підвищити прозорість та підзвітність законодавчої влади [1, с. 133].

У 2004 році в українську Конституцію були внесені суттєві зміни, які торкнулися виборчої системи та розподілу повноважень між органами державної влади. Ці нововведення були спрямовані на посилення ролі парламенту та забезпечення більш ефективного балансу між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади. Зміни 2016 року зосередили увагу на реформуванні системи правосуддя, зокрема покращенні незалежності судів, підвищенні стандартів правосуддя та запровадженні механізмів протидії корупції в судовій системі. У 2019 році було прийнято чергові правки, що скасували недоторканність народних депутатів, що стало важливим кроком на шляху підвищення відповідальності законодавчої влади та зміцнення принципу рівності перед законом [7, с. 13].

Конституція України має найвищий рівень юридичної сили у вітчизняній системі права, будучи фундаментом усіх нормативно-правових актів. Водночас вона інтегрується з міжнародним правом, оскільки міжнародні

договори, ратифіковані Верховною Радою, мають пріоритет над внутрішнім законодавством і є обов'язковими для виконання на території України. Це означає, що Конституція є не лише внутрішнім правовим документом, а є й посередником у взаємодії українського законодавства з міжнародними зобов'язаннями, забезпечуючи тим самим правову узгодженість і сприяючи впровадженню європейських стандартів у національне право.

Визначальна роль Конституції України полягає в тому, що вона створює основу для функціонування правової держави, де верховенство закону стоїть вище за будь-які інші владні інституції. Конституція забезпечує чіткий розподіл влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками, встановлюючи механізми взаємного контролю та відповідальності. Крім того, вона гарантує фундаментальні права і свободи громадян, визначає юридичні рамки їхнього захисту, що сприяє формуванню стабільного демократичного суспільства [3, с. 55].

Конституційні положення відображають і стратегічний зовнішньополітичний курс України, що передбачає євроінтеграцію і євроатлантичну інтеграцію як пріоритетні напрями державної політики. Закріплення цього курсу в Основному законі виділяє прагнення країни наблизити свої правові норми до стандартів Європейського Союзу та НАТО, що сприяє зміцненню правової системи, підвищенню рівня життя громадян і забезпеченню надійного захисту прав людини.

В умовах воєнного конфлікту та зовнішньої агресії, зокрема у зв'язку з російською військовою інтервенцією, Конституція України залишається непохитною основою правопорядку і національної безпеки. Вона визначає юридичні механізми для введення надзвичайного та воєнного стану, регламентує права і обов'язки громадян під час дії таких режимів, а також закладає основи для організації ефективної державної оборони.

Щодо подальшого розвитку Основного закону, то передбачаються можливі зміни, що мають врахувати сучасні виклики і нові реалії українського суспільства. Серед перспективних напрямів – подальше вдосконалення механізмів захисту прав і свобод людини, розвиток процесів децентралізації влади з метою підвищення ефективності місцевого самоврядування, а також реформування судової системи задля зміцнення її незалежності і довіри громадян [6, с. 21].

Отже, Конституція України в історичному та сучасному вимірах постає як фундаментальний правовий акт, що відображає еволюцію державності, політичної системи та суспільних цінностей. Від моменту її ухвалення у 1996 році й до сьогодні вона не лише закріпила засади суверенітету, демократії та правової держави, а й адаптується до нових викликів – від реформування правосуддя і децентралізації до забезпечення національної безпеки в умовах війни. Вона поєднує в собі національні традиції та європейські орієнтири, забезпечуючи інтеграцію України в міжнародну правову систему.

1. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз. Харків : Право, 2018. 384 с.
2. Гришук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти: монографія (2-е вид., доопр. і доп.). К. : Ваіте, 2020. 530 с.
3. Камінська Н. В. Меритократія як конституційна цінність і ключова засада реформування публічної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 4. С. 51-61.
4. Ковальчук В. Б. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115-127.
5. Колісник В. Конституція, її історичний вимір та сучасні виклики і загрози на тлі історичних паралелей. *Конституція і конституційні зміни в Україні: матер. конф., присвяч. пам'яті Віктора Мусіяки*. К. : Заповіт, 2020. С. 70-81.
6. Косович В. В. Конституційні основи соціальної держави. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 18-22.
7. Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2(24). С. 9-26.
8. Чухліб Т. В. Пакти та Конституції законів і вольностей Войська Запорозького 1710. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Pakty_i_Konstytutsiia_prav_i_volnostej_Vijska_Zaporozkoh_o_1710.

КОЖЕМЯКА Руслан Сергійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ

Розвиток конституціоналізму на українських землях починається у XVII – XVIII століттях, коли формувалися перші державно-правові акти, спрямовані на обмеження абсолютної влади монархів і утвердження прав козацького стану. Ці тенденції виникли в умовах боротьби козацької старшини та шляхти проти домінування метрополій – Речі Посполитої,

московії та Османської імперії. Головною метою було збереження автономії та самоврядування Гетьманщини в межах зовнішньополітичних союзів. Уже в цей період з'являються ознаки протоконституційного мислення, що ґрунтувалося на ідеях обмеження влади, виборності органів управління та нормативного закріплення суспільного ладу. Отже, початковий український конституціоналізм мав переважно договірний, а не парламентський характер.

Провідну роль у розвитку конституціоналізму відігравали гетьманські договори – так звані «статті», що уклалися з московською державою, Польщею або іншими державами. До них належали, зокрема, Березневі статті Богдана Хмельницького (1654), Глухівські статті Дем'яна Многогрішного (1669), Коломацькі статті Івана Мазепи (1687) та інші. Вони регулювали взаємовідносини між Українською державою та іноземними монархіями, фіксували певні гарантії автономії Гетьманщини. Хоча вони не були конституціями в класичному розумінні, ці документи мали ознаки нормативних актів із конституційним змістом. Їхнє значення полягає у прагненні до юридичного оформлення форм правління та суспільно-політичного устрою [1, с. 160].

Важливою віхою в історії українського конституціоналізму стала Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Документ, відомий також як «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького», став першим спробою чітко оформити правову модель майбутньої української держави. Конституція передбачала незалежність України, верховенство православної віри, союз зі Швецією та принцип поділу влади. Вперше в історії козацької державності було задекларовано ідею парламентської республіки з виборністю органів влади. Незважаючи на те, що документ не був реалізований, його символічне та ідейне значення важко переоцінити [2, с. 10].

Подальший розвиток ідей конституціоналізму виявився у діяльності українських інтелектуалів XIX століття. Серед них особливе місце посідають проекти Конституцій, розроблені членами Кирило-Мефодіївського братства, зокрема Г. Андрузьким та М. Драгомановим. Їхні праці пропонували бачення України як федеративної республіки у складі демократично реформованої імперії або як самостійної держави. Ці проекти не набули правового статусу, однак вони заклали теоретичне підґрунтя для майбутніх форм державного будівництва. Ідеї прав і свобод людини, народовладдя та децентралізації стали частиною української політичної думки.

У період революцій 1917-1920 років національний український конституціоналізм набув реальних форм. Центральною подією стало ухвалення Конституції Української Народної Республіки 1918 року, яка юридично оформила державність України. Документ проголошував УНР суверенною парламентською республікою, в якій влада належала народові, а принципи управління ґрунтувалися на розподілі влади. Конституція УНР стала першим в історії України актом, що містив усі класичні ознаки сучасного Основного закону. Її ухвалення засвідчило зрілість української правової традиції та прагнення до європейської моделі державності [3, с. 99].

Незважаючи на наявність потужного ідеологічного підґрунтя, реалізація цих ідей була ускладнена через політичну нестабільність, воєнні дії та втрату незалежності. Протягом радянського періоду (1919-1990) в Україні діяли чотири радянські конституції, які формально проголошували демократичні принципи, але фактично закріплювали авторитарну систему управління. Незважаючи на наявність юридичних норм про права людини та народовладдя, радянський конституціоналізм мав декларативний характер і не забезпечував реальних механізмів обмеження державної влади. Конституційний розвиток в цей період був підпорядкований ідеології КПРС та централізованій структурі СРСР.

Справжнє відродження українського конституціоналізму почалося в період національного піднесення кінця 1980-х – початку 1990-х років. Проголошення незалежності України в 1991 році стало результатом тривалого історичного процесу формування правової свідомості та державної традиції. В цей час конституційний процес активізувався: почалися розробки нового Основного закону, в якому мали бути закріплені принципи демократії, прав людини та верховенства права. Конституція України 1996 року стала логічним завершенням цього етапу й однією з найважливіших подій у правовій історії країни [4, с. 45].

Отже, становлення українського конституціоналізму відбувалося в умовах боротьби за автономію, свободу та правову державність. Від гетьманських статей і Конституції Орлика до Конституції УНР і сучасної Конституції України – цей процес засвідчує сталість прагнення українського народу до справедливого суспільного ладу, заснованого на праві. Історія українського конституціоналізму є свідченням багатовікової правової еволюції та невпинного прагнення до самостійності й законності.

1. Назар Ю. С., Павлисько М. Ю. Зародження та розвиток конституціоналізму в Україні. 2020. С. 158-162.

2. Озель В. І. Еволюція українського конституціоналізму XVIII–XIX ст. як основа національного державотворчого процесу. *Dictum factum*. 2024. № 1(15). С. 5-11.

3. Каніщев Г. Ю. Права людини і конституція в українських конституційних проектах (середина XIX – початок XX ст.). 2022. С. 99.

4. Крусян А. Р. Проблеми сучасного конституціоналізму. 2021. С. 42-50.

КРАСІЛЬНИКОВ Валерій Павлович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ (за матеріалами ЗМІ)

Ситуація тимчасової окупації територій України створює безпрецедентні виклики для реалізації та забезпечення прав дітей. Ці права гарантовані як Конституцією України, так і низкою міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною. Зокрема, діти, які проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим, фактично позбавлені можливості повноцінно реалізувати свої основоположні права на освіту, охорону здоров'я, свободу думки, совісті та віросповідання, а також право на безпеку і захист від насильства. Така ситуація прямо суперечить ключовим положенням Конвенції ООН про права дитини, зокрема, ст. 2, 6, 28 та 38 [1].

Майже щоденно фіксуються численні факти системних порушень прав дітей з боку окупаційних адміністрацій. Зокрема, ЗМІ повідомляють про насильницьке вивезення українських дітей до держави-окупанта, встановлення опікунства над ними російськими громадянами без згоди України та біологічних батьків, що в міжнародному праві кваліфікується як злочин – депортація, заборонений ст. 49 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та Статутом Міжнародного кримінального суду [2].

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, особливої актуальності набуває питання дотримання прав дітей на тимчасово окупованих територіях, де спостерігаються численні випадки порушень міжнародного гуманітарного права. Ю. Завгородня з цього приводу зазначає, що питання забезпечення прав людини та прав дитини набуло особливої актуальності для Української держави [3, с. 29]. Дійсно, окупаційна влада системно порушує базові права дитини, гарантовані Конституцією України та міжнародними документами, зокрема, право на освіту, свободу світогляду, свободу пересування, фізичну та психічну

недоторканність.

Особливо неприпустимими є випадки насильницької депортації дітей з окупованих територій, що прямо суперечить ст. 49-50 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Як слушно наголошує Ю. Завгородня: «Органи публічної влади зобов'язані вживати посилені заходи з охорони дитинства, виконання позитивних та негативних зобов'язань з реалізації прав дитини, навіть у надзвичайних обставинах, зокрема – під час воєнного стану» [3, с. 30].

Особливої уваги потребує питання примусової русифікації освітнього процесу. Представники окупаційної влади системно нав'язують викладання російською мовою, змінюють освітні програми шляхом виключення таких освітніх компонентів, як українська мова, історія України, національна культура, що стверджують національну ідентичність. Це прямо суперечить ст. 53 Конституції України, яка гарантує право кожного на освіту, а також ст. 29 Закону України «Про освіту», що забороняє ідеологічне нав'язування в освітньому процесі [4].

Крім того, засоби масової інформації фіксують випадки залучення дітей до збройного конфлікту або їхньої мілітаризації, а це суперечить ст. 38 Конвенції ООН про права дитини й є воєнним злочином за міжнародним гуманітарним правом [1].

Також особливу увагу треба приділити недопущенню вторинної віктимізації дітей після їх евакуації або повернення. Професійна реабілітація, правовий супровід, психологічна допомога та забезпечення неперервності освітнього процесу – це ключові завдання, що повинні виконуватися державними органами у взаємодії з міжнародними партнерами. Успішне вирішення цих завдань сприятиме як індивідуальній ресоціалізації неповнолітніх, так і збереженню єдності українського суспільства [1].

Крім того, в контексті триваючих міжнародних розслідувань злочинів проти українських дітей, критично важливим є належне правове забезпечення участі неповнолітніх потерпілих у судових процедурах. Це вимагає реалізації принципів дружнього до дитини правосуддя, що передбачає запобігання повторній травматизації та гарантування доступу до кваліфікованої адвокатської допомоги. Ці аспекти повною мірою відображені у п. 27 Загальних коментарів Комітету ООН з прав дитини № 12 (2009) щодо права дитини бути заслуханою [7].

У контексті міжнародного реагування слід відзначити неодноразові заяви ЮНІСЕФ, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а також Європейського Союзу, що відображають грубі порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях. Водночас ефективна імплементація національного законодавства в умовах окупації є обмеженою. У зв'язку з цим виникає потреба в розробці спеціальних механізмів правового реагування, таких як реєстр викрадених дітей, інструменти притягнення до юридичної відповідальності виконавців та організаторів злочинів проти дітей, а також розширення юрисдикції національних судів для заочного розгляду справ щодо злочинів на тимчасово окупованих

територіях [6].

У правозастосовній практиці особливої уваги набуває необхідність системного узгодження кримінально-правової, адміністративної та міжнародно-правової відповідальності за злочини проти дітей. Ключовим аспектом є уникнення дублювання норм адміністративного права у сфері захисту прав дітей та чітке розмежування між адміністративною та кримінальною юрисдикцією стосовно таких діянь, як викрадення, депортація, примусова паспортизація та насильницька ідеологізація [5].

Отже, в умовах тимчасової окупації держава Україна повинна формувати багаторівневу стратегію правового захисту дітей, що включає інформаційно-пропагандистський, нормативно-правовий, процесуальний та міжнародний компоненти.

Захист прав дітей на тимчасово окупованих територіях – це не лише гуманітарна потреба, але й юридичний обов'язок держави, закріплений на конституційному рівні. Ефективність дій України у цій сфері має стати не лише індикатором виконання міжнародних зобов'язань, а й маркером правової зрілості нації у часи війни. Забезпечення обліку злочинів, фіксація доказів, підтримка постраждалих родин, притягнення винних до юридичної відповідальності, а також повернення дітей під свою юрисдикцію є пріоритетними завданнями для української влади, що забезпечують досягнення стратегічної мети збереження національної ідентичності та захисту фундаментальних прав дітей.

1. Комітет ООН з прав дитини. Конвенція про права дитини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Публікація. Цивільне право. Особлива частина: навч. посібник. Харків : Право, 2023. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/321a8a44-7f21-4248-aafe4373be49cb1b>.

3. Завгородня Ю. С. Конституційно-правовий вимір прав дитини в умовах воєнного стану. *Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану*: матер. Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 червня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 29-31. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10313/1/4.pdf>.

4. Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: матер. наук.-практ. круг. столу (м. Київ, 10 грудня 2024 р.). Київ, 2024.

5. Конвенція про права дитини. Загальний коментар № 14(2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL : <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.

7. Висновок Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо реєстру викрадених дітей. URL : https://ombudsman.gov.ua/news_details/

8. Попович О. В. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник. Чернівці, 2022. 319 с. URL : https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Kryminalne-pravo-Ukrayiny.-Osoblyva-chastyna-2022.pdf.

КУКЛІС Володимир Євгенович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович, доцент
кафедри теорії та історії держави та
права, конституційного права та прав
людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ ГРОМАДЯН

Під час підготовки тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити роль Конституції України у правовому вихованні громадян, розкрити значення конституційних норм у формуванні правової свідомості громадян та активної громадянської позиції.

Для досягнення визначеної мети використано філософсько-світоглядний, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання, а саме: діалектичний, функціональний, спеціально-юридичний, формально-логічний.

Конституція України відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні правової свідомості та правової культури громадян. Вона не лише закріплює засади конституційного ладу, але й виступає інструментом правового виховання, сприяючи формуванню усвідомленої відповідальності за дотримання законів та підтримання правопорядку в суспільстві.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах сучасних викликів, що постали перед Українською державою. Збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала проблему національної безпеки та засвідчила винятково важливу роль Конституції України у забезпеченні суверенітету та територіальної цілісності нашої держави [1, с. 35]. Перебіг війни з агресором показав, що ефективно протистояти зовнішній загрозі здатна лише та держава, яка сформуvala засади правової державності і яка у своїй праведній боротьбі спирається на міцну соціально-економічну основу у вигляді розвиненого громадянського суспільства [2, с. 69]. Це свідчить не лише про політичне, але й глибоке виховне значення Конституції як фундаменту правового становлення особистості, правосвідомості громадян, їх громадянської відповідальності, що є необхідними для зміцнення конституційного ладу і розвитку демократичного суспільства.

Конституція України виступає джерелом формування правової

свідомості громадян, слугуючи не лише нормативним документом, але й символом правового порядку, гарантій прав і свобод людини, та суспільного договору між владою і громадянами. Вона встановлює основи державного устрою, закріплює правовий статус особи, а також визначає механізми взаємодії між громадянином і державою [3, с. 15].

Роль Конституції у правовому вихованні громадян є надзвичайно важливою, оскільки зміст Основного закону, що являє собою сукупність правових ідей, становить основу правової свідомості кожного громадянина.

Змістовна характеристика конституційно-правової культури особи об'єднує три групи елементів: ідеологічні правові уявлення про Конституцію; позитивні правові відчуття, до яких належить морально-критичне осмислення правового акта найвищої юридичної сили; а також соціально-правова активність громадян, їх правомірна поведінка. Показником високого рівня правової культури громадянина є його правомірна поведінка [4, с. 35]. Конституція України регулює найважливіші суспільні відносини, визначає засади державного ладу, правовий статус людини і громадянина, встановлює характер взаємовідносин громадянин між собою та державою [3, с. 16].

Правова культура громадянина, як і правова культура суспільства в цілому, відображає ступінь і рівень правового розвитку, що має забезпечувати соціально бажану поведінку кожного громадянина та знижувати кількість противників конституційного правопорядку. Повага до Конституції України виявляється на двох рівнях: психологічному й ідеологічному. Основою поваги є відчуття задоволеності конституційними нормами, віра в справедливість їх вимог. Важливим чинником, що визначає ставлення до Конституції, є рівень життя громадян. Ідеологічна повага характеризується наявністю усвідомлених, систематизованих знань про конституційні реалії, розуміння сутності Конституції, її соціальної цінності та регулятивної функції.

Недоліком багатьох конституцій, зокрема й Конституції України, є декларативність влади народу без конкретних механізмів реалізації цієї влади та впливу громадян на діяльність державних органів. Конституція України проголошує народ «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади», яка здійснюється через органи державної влади та місцевого самоврядування (стаття 5), однак не конкретизує механізми відкликання депутатів чи впливу на них. У Конституції Української РСР це питання було визначено більш чітко: народ здійснював владу через представницькі органи, які він обирав і міг відкликати у разі втрати довіри. Зміни у виборчому законодавстві України призвели до обмеження прав громадян, передбачених Конституцією, позбавляючи їх реальної можливості відкликати народних депутатів.

Правова культура є одним із видів суспільної культури разом із естетичною, трудовою, політичною та моральною. Вона включає загальнолюдські цінності, права і свободи, що відповідають рівню розвитку суспільства і гарантовані Основним законом України. Рівень правової культури людини, як правило, відповідає рівню політичної культури.

На жаль, деякі представники влади демонструють недостатній рівень

поваги до Конституції та законодавства України, що створює передумови для конфліктів і правопорушень, а також є виявом деформації правосвідомості, зокрема серед високопосадовців. Така деформована правосвідомість може бути навіть більшою загрозою для стабільності, оскільки сприяє поширенню корупції й інших порушень законності. Практика Конституційного Суду.

України свідчить про наявність невисокого рівня правової культури суспільства; значна частина громадян недостатньо обізнана зі змістом Конституції, зі своїми правами й обов'язками, а конституційні права часто порушуються державними органами. Це підтверджується великою кількістю конституційних звернень від громадян та суб'єктів права. Окрім того, спостерігається неналежне виконання рішень Конституційного Суду України органом законодавчої та органами виконавчої влади, що вказує на потребу в більш чітких законодавчих механізмах відповідальності за нехтування вимогами закону.

У цьому контексті важливою є подальша робота з удосконалення національного законодавства України з метою забезпечення дієвих механізмів реалізації народовладдя, зокрема через процедури проведення обов'язкових референдумів, які є однією з основних форм демократії.

Принагідно зауважити, що в процесі побудови демократичної правової держави Україна має враховувати світовий досвід із формування правової культури окремих суспільств. Яскравим прикладом є Японія, де нормативно-правові акти змінюються нечасто, а найважливіші з них відкрито розміщені у публічному просторі, що свідчить про прозорість і доступність правової інформації. Верховний Суд Японії, наділений повноваженнями конституційного контролю, протягом 25 років визнав неконституційним лише один закон, і це не викликало суспільного несприйняття цього рішення, що є відображенням високого рівня правової культури японського суспільства [5, с. 54]. Натомість, в нашій державі, на жаль, деякі представники української влади публічно проявляють неповагу до Конституційного Суду України, що свідчить про існування проблем із формуванням правової культури на національному рівні.

Приклад Японії ілюструє, наскільки високий рівень правової культури і поваги до Конституції сприяє стабільності та довірі до судової системи, що є одним із важливих чинників розвитку демократичного суспільства. Водночас українські реалії свідчать про певні виклики, пов'язані з формуванням правової культури суспільства, що потребують системного підходу й активного використання конституційних механізмів. Саме тому роль Конституції в процесі правового виховання громадян набуває особливої ваги як інструменту формування правосвідомості та дисципліни.

Отже, Конституція України є фундаментальним інструментом правового виховання, що закладає основи правосвідомості, правової культури та громадянської відповідальності. Незважаючи на її важливу роль, виховний потенціал Основного закону реалізується не повною мірою через низку

системних проблем: декларативність окремих норм, які регулюють відносини народовладдя; недостатній рівень правової культури суспільства, а також представників влади, та, як наслідок, неповага до конституційних інституцій.

Для зміцнення конституційного ладу та підвищення обороноздатності держави в умовах сучасних викликів необхідно посилювати дієвість конституційних механізмів, зокрема прямої демократії, та цілеспрямовано працювати над підвищенням у суспільстві поваги до Конституції, перетворюючи її на реальну основу правомірної поведінки та суспільної злагоди.

1. Serdiuk, I. (2022). The Constitution of Ukraine as the most important legal guarantee of sovereignty and territorial integrity of the nation. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Special Issue 1*, 35-40.

2. Сердюк І. Засади конституційного ладу України в контексті нової реальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спец. вип. № 2(127). С. 69-74.

3. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. К. : Юрінком Інтер, 2005. С. 22.

4. Білий П. Правова держава і правова культура: взаємозв'язок та результативність. *Право України*. 1997. № 12. С. 76.

5. Головін В. Спогади про Японію. Конституційно-правова культура як елемент правової культури громадянина. Київ, 2019. С. 169.

МАЛЬОВАНІЙ Тимур Євгенович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Права та свободи людини і громадянина визначаються основоположною частиною Конституції України. Треба вказати, що майже весь цей нормативно-правовий акт присвячений інституту прав та свобод людини і громадянина, що свідчить про те, що в українському суспільстві цьому приділяється особлива увага. Щодо вирішення певних питань та актуальних проблем щодо

визначених в ній прав Україна ставиться дуже серйозно та виносить їх завжди на перше місце. Зі свого боку, введення правового режиму воєнного стану в Україні надало можливість обмежувати права людей у окремих випадках, які пов'язані із реаліями сьогодення.

Насамперед доцільним є зазначити, що відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України» [1]. Тобто запровадження воєнного стану в Україні значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють їх реалізацію.

Зазначимо, що в Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент [2, с. 3]. До названого треба вказати на зміст ст. 64 Конституції України, яка передбачає: «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51-63 цієї Конституції» [3]. Доцільно вказати, що всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку та передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки тією мірою, якою це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає відповідний стан. Необґрунтоване обмеження прав людини в умовах воєнного стану – тягне за собою відповідальність, яка передбачається нормами чинного національного законодавства.

Стосовно досліджуваної теми, доцільно вказати, що гідність людини, беззаперечно, є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану. Абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, і, як постійно наголошує у своїй практиці Європейський суд з прав людини – «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на

універсальному та регіональному рівнях. Крім того, застосування катувань і жорстоке поводження повністю нівелюють принцип людської гідності. Саме тому їх використання є абсолютною заборонаю на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли йдеться про війну [4, с. 56].

Однак в умовах сучасності хоч країна-агресор, як і Україна, ратифікувала міжнародно-правові акти, однак російські військовослужбовці не дотримуються їх змісту та грубо порушують встановлені в них норми, зокрема ті, що стосуються права особи на гідність, життя, свободу та особисту недоторканність. Зауважимо, що територія України кожного дня зазнає ракетних обстрілів, снаряди влучають житлові приміщення, навчальні заклади, лікарні тощо, застосовуються боєприпаси, які заборонені та належать до видів зброї відповідно до положень Женевської конвенції, які не можна використовувати не тільки до цивільного населення, а взагалі, а також здійснюється катування населення України. Крім того, непоодинокими є випадки поганого поводження з військовополоненими з боку російської федерації та вчинення інших воєнних злочинів, відповідальність за які передбачена не тільки законодавством України, а також і міжнародними нормативно-правовими актами.

Отже, можна зробити висновок, що в умовах дії правового режиму воєнного стану конституційні права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені, однак не всі, а тільки ті, що передбачаються змістом Конституції України. Також було встановлено, що в умовах сучасності наявними є проблеми реалізації та захисту прав та свобод людини, які безпосередньо пов'язані з вчиненням воєнних злочинів російськими військовослужбовцями.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/389-19?msclid=6a734fd2c26b11eca2fe813c09b6bd82#Text>.

2. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матер. наук. семінару. 2022. 315 с.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Гавриленко О. І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану: матер. Регіон. наук.-практ. конф. Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 55-57.

МЕДВІДЬ Кирило Всеволодович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА РІЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність та важливість дослідження проблеми захисту прав особи в умовах дії особливих правових режимів Європейським судом з прав людини зумовлені низкою чинників. По-перше, поширення таких режимів, як-от воєнний стан, надзвичайний стан чи антитерористичні операції, в сучасній міжнародній практиці та національному законодавстві різних держав, зокрема України, створює потенційні загрози для фундаментальних прав і свобод людини. Обмеження, що вводяться в рамках цих режимів, часто виходять за межі допустимого, порушуючи міжнародні стандарти прав людини. По-друге, роль Європейського суду з прав людини (далі – Суд) як ключового міжнародного механізму захисту прав особи набуває особливого значення саме в таких складних умовах, коли національні системи правосуддя можуть бути перевантажені або обмежені у своїй ефективності.

Прецедентна практика Суду, що формується у відповідь на виклики, пов'язані з дією особливих правових режимів, є незамінним джерелом тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та застосування її положень до конкретних ситуацій, що дозволяє виявляти межі допустимих обмежень і забезпечувати належний рівень захисту прав людини. Отже, аналіз підходів Європейського суду з прав людини до оцінки правомірності втручання у права особи в умовах особливих правових режимів є не лише теоретично значущим, а й має важливе практичне значення для розробки національного законодавства, правозастосовної практики та підвищення рівня обізнаності громадян щодо їхніх прав у надзвичайних ситуаціях.

Варто зауважити, що теоретичні основи дослідження захисту прав особи базуються на низці фундаментальних концепцій та принципів міжнародного та національного права. Ключовим є концепт **обмеження прав людини**, який визнає, що навіть абсолютні права можуть бути піддані

певним обмеженням у виняткових обставинах, проте такі обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та відповідати принципу законності. Ця концепція тісно пов'язана з принципом **пропорційності**, що вимагає, аби будь-яке втручання в права людини було необхідним у демократичному суспільстві, переслідувало легітимну мету та було співрозмірним цій меті.

Важливим аспектом є диференціація прав на ті, що **можуть бути обмежені (відступні права)**, та ті, що **не підлягають обмеженню (невідступні права)** навіть в умовах особливих правових режимів. До невідступних прав, як правило, належать право на життя (з певними винятками), заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборона рабства та примусової праці, принцип *nulla poena sine lege* (немає покарання без закону) тощо. Цей поділ є наріжним каменем у доктрині прав людини в умовах кризи та відображений у статті 15 Конвенції, яка регулює можливість відступів від зобов'язань під час війни чи іншої надзвичайної ситуації [1].

Ще однією теоретичною засадою є розуміння **особливих правових режимів** як тимчасових та виняткових станів, що вводяться державою для подолання загроз. Ці режими, чи то воєнний чи надзвичайний стан, характеризуються перерозподілом повноважень між органами державної влади, наявністю спеціальних процедур введення та припинення, а також, що є ключовим для цього дослідження, можливістю тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод. Проте навіть у таких умовах держава не звільняється від обов'язку дотримуватися основних принципів правової держави, зокрема принципу **верховенства права**, що передбачає підпорядкування всіх органів влади та громадян закону, а також ефективний судовий контроль за діями держави.

Особливе місце у теоретичному обґрунтуванні займає роль **Європейського суду з прав людини** як наднаціонального механізму захисту. Його юрисдикція в умовах дії особливих правових режимів базується на інтерпретації та застосуванні статті 15 та інших статей Конвенції [2]. Суд розробив критерії оцінки правомірності відступів від конвенційних прав, зокрема щодо наявності «публічної небезпеки», «строкої необхідності» вжитих заходів та їх «пропорційності» ситуації. Аналіз прецедентної практики **Європейського суду з прав людини** дозволяє виявити, як теоретичні положення про обмеження та невідступність прав людини реалізуються на практиці, які стандарти встановлює Суд для держав-членів Ради Європи, та які «червоні лінії» не можна перетинати навіть у найскладніших умовах.

Отже, Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у забезпеченні захисту **прав особи** в умовах дії особливих правових режимів, виступаючи як **надійна гарантія** навіть за обставин, що виходять за межі звичайної правової реальності. Його **прецедентна практика** не лише деталізує межі допустимих обмежень прав, але й встановлює **високі**

стандарти для національних держав щодо обґрунтованості, пропорційності та тимчасовості таких обмежень, а також наголошує на **абсолютний характер невідступних прав**.

1. Особливості застосування статті 15 «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : <https://surl.li/ygrclq>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

ОВСІЄНКО Євгеній Віталійович,
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
*професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПОСИЛЕННЯ АКЦЕНТУ НА СУСПІЛЬНІЙ СОЛІДАРНОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМІ ЯК ОСНОВІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

У сучасному світі національна ідентичність набуває особливого значення як базовий компонент консолідації суспільства, формування громадянської єдності та забезпечення національної безпеки. В умовах зростаючих викликів глобалізації, політичної нестабільності та гібридних загроз питання національної ідентичності постає не лише як культурно-етнічна категорія, але й як правова, конституційна і соціально-політична цінність. У цьому контексті суспільна солідарність та патріотизм відіграють ключову роль у формуванні та підтримці конституційної правосвідомості, що охоплює розуміння та прийняття громадянами принципів, норм і цінностей, закладених у Конституції держави.

Національна ідентичність – це процес ототожнення індивіда з національною спільнотою, що ґрунтується на глибокому емоційному зв'язку. Такий зв'язок виникає завдяки усвідомленню й прийняттю характерних для цієї спільноти елементів: мови, культури, традицій, системи цінностей,

політичних поглядів та соціальних норм. Це усвідомлене відчуття належності до певної держави або нації, що виражається через визнання її культурної цілісності, унікальних традицій і мови. У деяких випадках національна ідентичність розглядається як суб'єктивне почуття спільності з іншими членами нації, незалежно від формального статусу громадянства [1, с. 29].

Процес формування національної ідентичності має соціальний характер і не є вродженою характеристикою особистості. Вона виникає під впливом соціального середовища та символічних маркерів, зокрема національних кольорів, символів, історії, культури, мови, засобів масової інформації, мистецтва й побуту. Людина включає ці елементи до своєї особистої ідентичності через прийняття відповідних переконань, цінностей, уявлень і соціальних очікувань. Індивіди, що ототожнюють себе з певною нацією, сприймають її світогляд як особистісно значущий і намагаються втілювати національні ідеали у повсякденній поведінці та практиках [2, с. 138].

Суспільна солідарність є об'єднуючим фактором для різних соціальних груп, що сприяє зменшенню соціального напруження, забезпеченню внутрішнього миру і правопорядку. У сучасній Україні, яка протистоїть зовнішній агресії, цей чинник стає основою суспільної мобілізації, підвищення громадянської активності, готовності громадян до захисту держави, її суверенітету та територіальної цілісності. Конституційна правосвідомість, сформована на засадах солідарності, забезпечує правомірну поведінку, підтримку демократичних інституцій, легітимність правової системи та її сприйняття як справедливої [3, с. 85].

Патріотизм, як вища форма ідентифікації з державою та народом, є не лише морально-емоційною категорією, але й інструментом правового виховання. Він формує почуття відповідальності перед суспільством, готовність діяти на благо держави та захищати її цінності, зафіксовані у Конституції. Патріотизм також стимулює правову культуру, підвищує рівень довіри до державних інститутів і мотивує участь громадян у політичному, економічному та правовому житті країни. У системі освіти, інформаційної політики та правового виховання має посилюватися акцент на вихованні саме активного, відповідального, правосвідомого патріота-громадянина [4, с. 65].

Отже, посилення акценту на суспільній солідарності та патріотизмі як засобах утвердження національної ідентичності є важливою умовою формування дієвої конституційної правосвідомості. Це забезпечує стабільність суспільного розвитку, зміцнення демократичного ладу, утвердження правової держави й громадянського суспільства. Особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли єдність, повага до конституційних цінностей та правова відповідальність стають основою національного спротиву й подальшої відбудови країни.

Перспективи дослідження національної ідентичності в контексті суспільної солідарності та патріотизму як основи конституційної правосвідомості пов'язані з необхідністю глибшого аналізу механізмів формування правової

культури через освіту, інформаційну політику та інститути громадянського суспільства. Подальші наукові розвідки мають зосередитися на розробці інструментів правового виховання, що базуються на цінностях національної ідентичності, дослідженні впливу патріотизму на політичну участь і правову активність громадян, а також на вивченні ролі держави в забезпеченні єдності суспільства в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз.

1. Бялик О. В. Формування національної та громадянської ідентичності молоді в умовах сучасних викликів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. С. 29-33.
2. Давидюк В. Національно-конституційна модель ідентичності як запорука консолідації українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2023. № 79(1). С. 138-143.
3. Навчук Г. Мова, патріотизм і національна ідея. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2024. С. 85-90.
4. Ящук І. П. Ціннісні основи громадянського патріотизму. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. С. 65.

ПАВЛЕНКО Микита Андрійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИСДИКЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ КІБЕРПРОСТОРУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ВИКЛИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОСТІ ТА СУВЕРЕНІТЕТУ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Зважаючи на широке застосування інформаційних технологій, засобів комунікації та інтернет-ресурсів міжнародне право відіграє ключову роль у регулюванні пов'язаних з цим можливостей та загроз. Згідно зі статистикою DataReportal за квітень 2022 року, із 7,91 мільярда жителів Землі 57 % проживають у містах. Кількість інтернет-користувачів перевищує 4,95 мільярда, охоплюючи 62,5 % світового населення, а 5,31 мільярда людей (67,1 % від загальної кількості) є власниками мобільних телефонів. Однак для запобігання потенційним правопорушенням безпечне використання Інтернету вимагає від

користувачів постійної пильності, обережності та етичної поведінки в онлайн-комунікаціях [1].

Наведена статистика говорить про нагальність правового врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням Інтернету як у межах окремих держав, так і на міжнародній арені. Водночас, якщо національне законодавство відносно успішно справляється з нормативним забезпеченням інтернет-відносин, то міжнародне право в цій сфері демонструє меншу ефективність. Низка ключових питань, серед яких фіксація та гарантування прав і свобод в Інтернеті, мирне використання мережі, застосування права на самооборону у відповідь на кібератаки та багато інших, ще очікують остаточного врегулювання на рівні міжнародного права. До цього переліку належить визначення міжнародно-правового статусу кіберпростору.

Застосування традиційних принципів міжнародного права, таких як територіальність і суверенітет, до кіберпростору викликає значні труднощі через його трансграничний, децентралізований і нематеріальний характер. На відміну від фізичного світу, де держави контролюють чітко визначені території, кіберпростір не має географічних меж, що ускладнює визначення юрисдикції та відповідальності за кібератаки, які можуть бути запущені з однієї країни, реалізовані через сервери в інших державах і спрямовані проти цілей у третій. Крім того, принцип суверенітету, який передбачає повний контроль держави над своєю територією, важко реалізувати в кіберпросторі через його глобальну взаємопов'язаність і відсутність єдиного центра управління. Наприклад, у разі кібератак, здійснених недержавними акторами або через проксі-сервери, визначення агресора та застосування міжнародно-правових механізмів відповідальності стає надзвичайно складним. Ці особливості вимагають адаптації існуючих норм міжнародного права або розробки нових спеціалізованих режимів регулювання кіберпростору [2].

Традиційні принципи юрисдикції в міжнародному праві ґрунтуються на трьох основних підходах: територіальному (влада держави поширюється на її географічну територію), активному особистому (юрисдикція над громадянами незалежно від місця знаходження) та пасивному особистому (захист власних громадян за кордоном). До них також додаються принципи універсальної юрисдикції (щодо міжнародних злочинів) та захисту (під час загрози національній безпеці). Однак ці принципи розроблялися для фізичного світу, що ускладнює їх застосування до кіберпростору.

Специфіка кіберпростору як середовища полягає в його децентралізованості, трансграничності та анонімності, що робить традиційні принципи юрисдикції неефективними [2]. Наприклад, кібератака може бути проведена з однієї країни через сервери в іншій, що ускладнює визначення території правопорушення. Крім того, анонімність кіберзлочинців та використання проксі-серверів ускладнюють ідентифікацію суб'єкта відповідальності, що суперечить традиційним принципам особистої юрисдикції.

Сучасна кібердіяльність суттєво впливає на традиційне розуміння державного суверенітету, ставлячи під загрозу його основні принципи –

незалежність у прийнятті рішень та контроль над власною територією. Кіберпростір, будучи глобальним і децентралізованим середовищем, дозволяє державам та недержавним акторам здійснювати дії, які порушують суверенні права інших країн, уникаючи традиційних форм відповідальності.

Кібершпигунство стало одним із найпоширеніших інструментів втручання у внутрішні справи держав. Зокрема, зловмисне збирання конфіденційної інформації, маніпулювання даними або вплив на виборчі процеси підривають суверенне право держави на самовизначення. Наприклад, кібератаки, пов'язані з втручанням у вибори (як у випадку зі США у 2016 році або у Франції у 2017 році), демонструють, як кіберзагрози можуть підривати демократичні інституції. Оскільки такі дії часто здійснюються непрямими методами, їх важко однозначно кваліфікувати як порушення міжнародного права, що ускладнює застосування контрзаходів [3].

Ще одним серйозним викликом для державного суверенітету є кібератаки на критичну інфраструктуру – енергосистеми, фінансові установи, транспортні мережі тощо. Такі атаки можуть призвести до масштабних соціально-економічних наслідків, фактично паралізуючи функціонування держави. Наприклад, атака вірусу «NotPetya» у 2017 році завдала мільярдних збитків компаніям і державним установам по всьому світу, демонструючи вразливість сучасних суспільств. Подібні інциденти показують, що кіберзагрози можуть бути не менш небезпечними, ніж збройні конфлікти, але міжнародне право ще не виробило чітких механізмів запобігання та покарання за такі дії.

Міжнародні конвенції та договори з протидії кіберзлочинності, зокрема Будапештська конвенція про кіберзлочинність 2001 року (ратифікована 66 країнами), становлять правову основу міжнародної співпраці у боротьбі з кіберзлочинами, встановлюючи стандарти криміналізації кіберзлочинів (наприклад, несанкціонованого доступу до даних, комп'ютерного шахрайства) та механізми міжнародної правової допомоги. Діяльність міжнародних організацій у сфері кібербезпеки включає ініціативи ООН, які розробляють норми відповідальної поведінки держав у кіберпросторі, Ради Європи, що сприяє гармонізації національних законодавств на основі Будапештської конвенції, та ОБСЄ, яка займається зміцненням довіри між державами через механізми прозорості кібердіяльності. Ці інституції грають ключову роль у формуванні глобального режиму кібербезпеки, хоча різні підходи держав до регулювання кіберпростору (наприклад, позиція РФ щодо «кіберсуверенітету») ускладнюють досягнення консенсусу щодо застосування міжнародного права у кіберпросторі.

Наявні міжнародно-правові інструменти, такі як Будапештська конвенція про кіберзлочинність, а також діяльність міжнародних організацій, відіграють важливу роль у формуванні глобального режиму кібербезпеки. Однак різні підходи держав до регулювання кіберпростору, зокрема концепція «кіберсуверенітету», ускладнюють досягнення консенсусу щодо універсальних норм та принципів.

Отже, для ефективного регулювання кіберпростору міжнародному праву необхідно адаптувати наявні принципи або розробляти нові,

спеціалізовані норми, що враховуватимуть специфіку цифрового середовища. Подальші зусилля мають бути спрямовані на зміцнення міжнародного співробітництва, гармонізацію національного законодавства та досягнення консенсусу щодо ключових питань, таких як визначення міжнародно-правового статусу кіберпростору, застосування права на самооборону у відповідь на кібератаки та забезпечення прав і свобод в Інтернеті. Лише спільними зусиллями міжнародна спільнота зможе ефективно протистояти загрозам у кіберпросторі та використовувати його потенціал для сталого розвитку та миру.

1. DataReportal. Digital 2022: Global overview report. URL : <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overviewreport>.

2. Goldsmith, J., & Wu, T. (2006). Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World. Oxford University Press. URL : https://jost.syr.edu/wp-content/uploads/who-controls-the-internet_illusions-of-a-borderless-world.pdf.

3. Rid, T. (2020). Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. Farrar, Straus and Giroux. URL : <https://www.cia.gov/resources/csi/studies-in-intelligence/volume-64-no-1/active-measures-the-secret-history-of-disinformation-and-political-warfare/>

ПРОКУДІН Олександр Вікторович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті 3 Конституції України, закріплено положення про те, що утвердження та забезпечення прав та свобод людини і громадянина – це основний обов’язок нашої держави [1]. Проте, через повномасштабну агресію росії, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, громадяни України втратили можливість повноцінно реалізувати деякі зі своїх конституційних прав. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» визначені підстави та

критерії обмеження конституційних прав і свобод людини. Відповідно в Законі, воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

На період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а саме: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [1].

Принципово, що Основний закон України – Конституція – гарантує та захищає права і свободи громадян, закріплюючи перелік тих із них, які не можуть бути обмежені навіть у період війни. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 цієї Конституції [1].

Військове командування та військові адміністрації на підставі вищезазначеного Закону уповноважені видавати накази та розпорядження, що підлягають безумовному виконанню, з питань оборони, підтримки громадської безпеки і порядку, а також реалізації правового режиму воєнного стану [2].

Питання про підстави обмеження конституційних прав і свобод людини залишається не до кінця врегульованим у чинному конституційному законодавстві, на цьому акцентує свою увагу Л. Сердюк та розрізняє два види таких підстав:

1) фактичні – це ті ж самі підстави, що стали причиною введення воєнного стану. Вони виникають із необхідності відвернути загрозу, відбити

збройну агресію, забезпечити національну безпеку та усунути небезпеку для державної незалежності чи територіальної цілісності України;

2) юридичні – офіційні документи та рішення уповноважених органів, що діють на всій території України або в певних її регіонах, де запроваджено воєнний стан (Конституція України; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України; План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася; накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану; правозастосовні акти судових та правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб) [3].

На нашу думку, введення воєнного стану, який дозволяє обмеження деяких прав та свобод людини, треба розглядати як ефективний механізм захисту держави.

В. Паламарчук пропонує розглядати питання реалізації конституційних прав і свобод громадян, беручи за основу саме категорії цих громадян, а саме:

- особи, які задіяні в зоні бойових дій чи врегулювання конфлікту;
- особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях;
- особи, які проживають у зоні конфлікту;
- внутрішньо переміщені особи.

При цьому правознавця зазначає, що якщо перші дві групи громадян потребують посиленого захисту своїх соціально-економічних прав, то інші дві групи вимагають комплексного вирішення проблем, зумовлених їхніми специфічними потребами [4].

На цей момент ми бачимо, що чинне законодавство врегульовує захист конституційних прав військовослужбовців, працівників військових формувань, які брали участь в АТО та захищали Україну [5], а також волонтерів [6], і водночас питання захисту прав інших категорій громадян вимагає додаткових зусиль на законодавчому та виконавчому рівнях в Україні, а також залучення міжнародних донорів.

Отже, незважаючи на те, що конституційне законодавство України досить розвинене і детально регламентує права та свободи людини й громадянина, а також механізми їх реалізації, українці зіткнулися із серйозними проблемами в умовах воєнного стану. Основоположні права людини і громадянина, без гарантування та забезпечення яких неможливе функціонування ані людини, ані держави в демократичному правовому полі, не підлягають обмеженню. Водночас втручання в окремі конституційно закріплені права в умовах воєнного стану є об'єктивно необхідними інструментами для підтримки державного порядку, запобігання внутрішній дестабілізації, а також для ефективного забезпечення інших прав і свобод людини та громадянина на території України.

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Сердюк Л. М. Підстави обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану*: матер. Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 червня 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 47-49.
4. Паламарчук В. В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*. 2021. URL : http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/palamarchuk/pdf.
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
6. Про волонтерську діяльність: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

РИДУН Антон Вадимович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнної агресії проти України проблема забезпечення та дотримання конституційних прав і свобод людини набуває особливої актуальності. Конституція України гарантує широкий спектр прав і свобод, однак у разі введення воєнного стану, може відбуватись їх тимчасове обмеження. Така практика зумовлюється необхідністю забезпечення національної безпеки, громадського порядку та ефективного функціонування державного апарату в екстремальних умовах.

Воєнний стан згідно із законами «Про оборону України» та «Про правовий режим воєнного стану» – це спеціальний правовий режим, який передбачає надання органам державної влади особливих повноважень

для реагування на загрози, а також можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод громадян та юридичних осіб на всій території держави або в окремих її регіонах без обмежень щодо кількості продовжень дії цього режиму [1].

В умовах воєнного або надзвичайного стану законодавством передбачена можливість встановлення окремих обмежень конституційних прав і свобод громадян із чітким визначенням строку їх дії. Водночас Конституція України визначає перелік прав, які не підлягають обмеженню навіть за таких обставин. Відповідно до статті 64 Конституції України, не можуть бути обмежені права і свободи, закріплені у статтях: 24 (рівність громадян), 25 (право на громадянство), 27 (право на життя), 28 (гідність людини), 29 (свобода та особиста недоторканність), 40 (право на звернення), 47 (право на житло), 51 (сім'я, материнство і батьківство), 52 (права дітей), 55-63 (право на судовий захист, правову визначеність, презумпція невинуватості та інші процесуальні гарантії). Це положення забезпечує баланс між необхідністю захисту держави в умовах надзвичайних викликів та дотриманням фундаментальних прав особи, які становлять ядро конституційного ладу України [2].

Запровадження воєнного стану завжди супроводжується ризиком порушення основних прав і свобод. У зв'язку з цим обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачені чинним законодавством України для умов воєнного стану, мають вичерпний характер і не можуть тлумачитися розширено. Це положення є гарантією недопущення зловживань з боку органів державної влади та забезпечення дотримання принципів верховенства права навіть в умовах надзвичайної ситуації [3, с. 143].

Згідно з частиною третьою Указу № 64/2022, на період дії воєнного стану можуть бути встановлені обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, визначених у статтях 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Зокрема, йдеться про такі права: недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; недопущення втручання в особисте та сімейне життя, окрім випадків, передбачених Конституцією України; свободу пересування, вільний вибір місця проживання та право вільно залишати територію України, крім обмежень, передбачених законом; свободу думки і слова, а також право на вільне висловлення своїх переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнських і місцевих референдумах, а також право вільно обирати й бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування; право на мирні зібрання, мітинги, походи та демонстрації без зброї; право володіти, користуватися та розпоряджатися власним майном і результатами своєї інтелектуальної чи творчої діяльності; право на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; право на працю; право на страйк з метою захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [4].

Варто виділити, що усі обмеження конституційних прав і свобод під час воєнного стану повинні здійснюватися виключно на підставі закону та бути пропорційними поставленим цілям – захисту суверенітету, територіальної цілісності, безпеки держави та громадян. Вони не можуть носити дискримінаційного характеру чи застосовуватись вибірково щодо окремих груп населення. З метою контролю за дотриманням прав людини в умовах воєнного стану важливу роль відіграють інституції, такі як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, національні та міжнародні правозахисні організації.

Отже, в умовах воєнного стану питання обмеження конституційних прав і свобод людини постає як важливий елемент забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Конституція України та чинне законодавство передбачають можливість тимчасового обмеження окремих прав, водночас чітко окреслюють їх межі, строки дії та перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Такий підхід дозволяє зберігати баланс між необхідністю ефективного захисту держави й гарантуванням фундаментальних прав людини. Важливо, щоб усі обмеження були законними, пропорційними, недискримінаційними та здійснювалися під належним контролем відповідних державних і правозахисних інституцій, що забезпечує дотримання принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

1. Які права громадян не можуть обмежуватись під час воєнного стану? *Visit Ukraine*. URL : https://visitukraine.today/uk/blog/3242/what-rights-of-citizens-cannot-be-restricted-during-martial-law?srsltid=AfmBOooGVo4cW-ARVeUN_GaCwhNFBvtgftlo4fGLmCLXss2pKV0CgaM#obmezennya-pid-cas-vojenno-go-stanu-shho-govorit-zakon.

2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.

3. Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Law & society*. 2024. С 141-146.

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

РУДИК Владислав Максимович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович, *доцент*
кафедри теорії та історії держави та
права, конституційного права та прав
людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО ВИЗНАЧЕНА СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Під час підготовки цієї доповіді автор визначив за мету охарактеризувати конституційно визначену систему органів державної влади України.

Досягнення у визначенні мети зумовило необхідність використання діалектичного та герметичного методологічних підходів, а також спеціально юридичного та формально логічного методів дослідження.

Конституційно визначена система органів державної влади України є інституційним складником функціонування правової, демократичної та соціальної держави. Основний закон Української держави і суспільства, не лише закріплює засади конституційного ладу, а й визначає систему, структуру, повноваження та взаємодію органів влади, що забезпечують стабільність функціонування політичної системи суспільства, захист прав і свобод людини, а також ефективне управління суспільними і державними справами.

Державний апарат в Україні сформований на засадах поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, що має запобігти узурпації влади та забезпечити баланс гілок влади та їх взаємний контроль. Відповідно до ч. 2 статті 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України [1].

Такий підхід, є важливою запорукою демократичного державного ладу. Він дозволяє уникнути концентрації повноважень в одних руках, а також створює умови для відкритого та відповідального управління. Розподіл функцій сприяє більш ефективному виконанню державних завдань, підвищує якість ухвалення рішень і зміцнює довіру громадян до органів влади.

Законодавча влада відіграє ключову роль у створенні правової основи

для формування та функціонування інституційної складової сучасної держави. Її основна функція – ухвалення законів, що регулюють поведінку суб'єктів у різних сферах суспільного життя, визначають права й обов'язки фізичних і юридичних осіб, повноваження органів публічної влади. Делегована законодавча влада реалізується Парламентом – Верховною Радою України. Її повноваження закріплені в Розділі IV ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ Конституції України [2].

Виконавча влада, яку очолює Кабінет Міністрів України, відповідає за реалізацію прийнятих законів, організацію виконання державної політики в економічній, соціальній, культурній та інших сферах. Вона забезпечує практичне втілення в життя нормативних-правових актів ухвалених Верховною Радою України та Президентом України, а також координує роботу органів виконавчої влади на місцях. Виконавча влада, з огляду на порядок її формування, є вторинною гілкою державної влади, яка здійснює організаційно-управлінські функції, а її діяльність спрямована на реалізацію законів та інших нормативно-правових актів, ухвалених законодавчим органом і Президентом України.

Характерною рисою виконавчої влади є її універсальність та предметна спрямованість. Універсальність полягає в тому, що її органи діють на постійній основі та на всій території держави. Предметний характер свідчить про те, що на відміну від законодавчої чи судової влади, діяльність виконавчої влади ґрунтується на практичному використанні людських, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, а також застосуванні інструментів управління персоналом, таких як службове просування і система заохочень [3].

Судова влада здійснюється незалежними судами та забезпечує реалізацію принципу верховенства права. Її завдання – здійснення правосуддя, розгляд справ про порушення законодавства, захист прав і свобод людини, а також забезпечення контролю за відповідністю рішень і дій органів державної влади чинному законодавству. Саме незалежність судів і суддів є основою для справедливого розгляду справ і недопущення зловживань з боку інших гілок влади.

Згідно зі статтею 124 Конституції України, здійснення правосуддя на території держави належить виключно судам. Передача судових повноважень іншим органам або посадовим особам, а також їх самовільне привласнення заборонені [4].

Такий конституційний припис забезпечує незалежність судової влади, гарантує її самостійність в ухваленні рішень та запобігає втручанню з боку інших гілок влади чи окремих посадових осіб. Виключність суду у здійсненні правосуддя є фундаментом верховенства права, що гарантує кожному громадянину право на справедливий, неупереджений і законний розгляд справ у встановленому законом порядку.

Отже, конституційно визначена система органів державної влади є

інституційною складовою України, як демократичної, соціальної і правової держави, для якої утвердження та забезпечення прав людини є основним її обов'язком.

Законодавча, виконавча та судова гілки влади мають чітко визначені функції та повноваження, і взаємодіють між собою на засадах верховенства права і законності. Такий функціональний розподіл державної влади сприяє стабільності державного управління і недопущенню узурпації влади, а також формуванню довіри громадян до владних інститутів. Конституція України гарантує самостійність кожної гілки влади, особливо незалежність судової влади, що здійснює правосуддя, відновлює справедливість і утверджує верховенство права.

1. Конституція України: прийнята 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Державна влада в Україні. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/3577>.

3. Поняття виконавчої влади та її місце в механізмі державної влади. *Studies*. URL : https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/417-ponyattya-vikonavchoyi-vladi-ta-yiui-msce-v-mehanizm-derzhavnoyi-vladi.html.

4. Судова влада України. *Інформаційно-довідковий сайт «Україна»*. URL : http://proukraine.net.ua/?page_id=565.

СЮСЮКАЛО Вероніка Юріївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
САКСОНОВ Владислав Борисович,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

Виконавче провадження має вирішальне значення для забезпечення виконання судових рішень і розпоряджень органів влади. Воно є завершальним етапом судового процесу, що забезпечує фактичну реалізацію рішень судів та інших органів, уповноважених ухвалювати обов'язкові до

виконання акти. Його сутність полягає у примусовому виконанні рішень, що набрали законної сили, з метою повного і своєчасного відновлення порушених прав і законних інтересів сторін. Таким чином, саме на цій стадії здійснюється реальний захист прав особи, гарантований Конституцією та законами України.

Однак ефективність виконавчого провадження залежить не лише від технічної реалізації судового рішення, а й від дотримання процесуального балансу між сторонами – стягувачем і боржником. У зв'язку з цим особливого значення набувають гарантії реалізації та захисту прав сторін у виконавчому провадженні, які спрямовані на забезпечення законності, справедливості та недопущення зловживань з боку учасників провадження чи органів примусового виконання.

Сторони виконавчого провадження мають значну кількість можливостей, які дозволяють їм захищати свої права та інтереси. Згідно із Законом України «Про виконавче провадження» боржник, як сторона виконавчого процесу, має право:

- заявити відвід виконавцю у будь-який час до закінчення виконавчого процесу (ст. 23 Закону);
- звертатися до суду або до іншого органу (посадової особи), який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення його змісту (ч. 2 ст. 31 Закону);
- спрямовувати заяву до суду про відстрочку або розстрочку виконання рішення, про встановлення або зміну способу і порядку його виконання (ч. 4 ст. 19 Закону);
- бути повідомленим про результати визначення вартості чи оцінки майна боржника, а також оскаржити такі результати у судовому порядку в 10-денний строк з дня отримання відповідного повідомлення тощо (ст. 57 Закону) [1].

У межах виконавчого провадження в Україні передбачено низку юридичних гарантій, що покликані забезпечити захист прав як стягувача, так і боржника, тим самим сприяючи реалізації принципів справедливості, змагальності та правової визначеності.

Однією з фундаментальних гарантій є право сторін на ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження. У ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» визначено процесуальні права і обов'язки сторін виконавчого провадження, зокрема у ч. 1 ст. 19 Закону виконавець має право знайомитися з матеріалами справи, робити з них виписки, знімати копії, отримувати документи для ознайомлення тощо [1].

Не менш важливою гарантією є право сторін на оскарження дій рішень або бездіяльності виконавця в судовому порядку (ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» [1]. Такий механізм дозволяє оперативно відновити порушені процесуальні права та створює додаткові інструменти контролю за законністю дій осіб, уповноважених на примусове виконання рішень.

Судовий контроль у цьому контексті виконує функцію стримування неправомірного втручання у сферу приватних прав.

Чітка процесуальна регламентація строків виконання також виконує роль гарантії, адже запобігає затягуванню виконавчого провадження та забезпечує належний рівень організації його перебігу (ст. 11–13 Закону України «Про виконавче провадження» [1]). Невиправдана тривалість виконання судових рішень прямо суперечить принципу ефективного правового захисту та може нівелювати саму сутність судового захисту.

Окрім того, чинне законодавство передбачає можливість застосування механізмів захисту боржника у формі відстрочки або розстрочки виконання рішення, що є особливо актуальним у випадках тимчасової неплатоспроможності чи інших обставин, які об'єктивно ускладнюють негайне виконання. Такий підхід відповідає принципу гуманізму та забезпечує індивідуалізацію заходів примусового виконання залежно від конкретної життєвої ситуації.

Важливою гарантією захисту прав та інтересів боржника є заборона звернення стягнення на певний вид майна, що передбачено Додатком до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. До цього переліку належать «предмети щоденного побутового особистого вжитку для задоволення щоденних фізіологічних та гігієнічних потреб (посуд, постільна білизна, засоби гігієни), речі індивідуального користування (одяг, взуття, всі дитячі речі)» тощо [2].

Отже, виконавче провадження як завершальна стадія реалізації судового рішення відіграє ключову роль у забезпеченні дієвого правового захисту. У центрі цього процесу перебувають його учасники – стягувач і боржник, права яких мають бути належним чином забезпечені на всіх етапах провадження. Від дотримання процесуальної рівності, належної правової поінформованості сторін, а також ефективної реалізації їхніх процесуальних можливостей, залежить не лише результат виконання судового рішення, а й загальна ефективність правосуддя [3, с. 83].

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

2. Додаток до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

3. Косяченко К., Артем'єва К., Куц І. Сторони виконавчого провадження: права та обов'язки боржника. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 82-86.

ДОРОШ Артур Юрійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ПРАВОВА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, посідає ключове місце в системі національного права, будучи основоположним законом держави. Вона визначає політичний устрій, організацію державної влади та основи правового регулювання суспільних відносин. Водночас Конституція не обмежується технічним описом структури влади, вона закріплює фундаментальні права і свободи людини, утверджуючи їх як базову цінність українського суспільства.

У цьому контексті Основний закон являє собою не просто нормативний акт, а є суспільним договором, що відображає консолідовану волю народу і забезпечує узгодження інтересів різних соціальних груп [2].

У преамбулі Конституції підкреслено, що вона ухвалена від імені українського народу, що закріплює принцип народного суверенітету. Це означає, що саме народ є джерелом влади в Україні, а державні органи здійснюють свої повноваження виключно на його підставі.

Такий підхід відповідає класичному уявленню про Конституцію як суспільний договір, де громадяни добровільно делегують державі частину своїх прав задля забезпечення порядку, захисту свобод і прав, а також розвитку суспільства загалом. Відповідно, Конституція встановлює баланс між інтересами держави і громадян, формуючи основу взаємної відповідальності.

В Основному законі закріплено ключові принципи державного устрою, серед яких суверенітет і незалежність України, демократичність, соціальна спрямованість та правова природа держави. Конституція визначає територіальну цілісність країни, єдине громадянство, а також принципи поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки [1, с. 17].

Ці положення не лише формують політичний каркас держави, але й

створюють правове поле для функціонування всієї системи національного законодавства, визначаючи межі компетенції різних органів влади і порядок їх взаємодії.

Особливу увагу Конституція приділяє правам і свободам людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Цей принцип є обов'язковою основою для розробки та ухвалення всіх законів і нормативних актів. Законодавство України повинно не тільки не порушувати ці права, а й активно сприяти їх реалізації. Конституція, таким чином, виступає фундаментом, на якому базується весь національний правовий порядок, встановлюючи межі та напрями розвитку законодавства, що гарантує захист особистості від свавілля держави [5].

Юридична сила Конституції є беззаперечною і переважає над всіма іншими нормативно-правовими актами України. Всі закони, укази, постанови та інші акти мають відповідати Конституції, інакше вони визнаються такими, що не мають чинності. Цей конституційний принцип забезпечує стабільність правової системи, унеможлиблює прийняття законодавства, що порушує основоположні права громадян або суперечить демократичним засадам, гарантованим Основним законом [4].

Процедура внесення змін до Конституції України передбачає дотримання спеціального регламенту, що включає ухвалення змін Верховною Радою у визначеному порядку, а в багатьох випадках – підтвердження їх на всеукраїнському референдумі. Така процедура гарантує, що Основний закон не буде змінений поспіхом чи в інтересах вузьких груп, а реформа Конституції відбуватиметься на основі ширшого суспільного консенсусу, що відповідає інтересам держави та народу.

Велика увага в Конституції приділена гарантуванню і захисту основних прав і свобод громадян. Документ містить спеціальний розділ, де детально прописані права на життя, свободу, недоторканність особи, право на працю, освіту, соціальний захист і охорону здоров'я [3, с. 26].

Це відображає прагнення держави створити належні умови для гідного життя кожного громадянина, забезпечити соціальну справедливість і рівність перед законом [4].

Конституція України закріплює також фундаментальні принципи правової держави, серед яких верховенство права, поділ влади, незалежність судової гілки та гарантії недоторканності суддів. Ці принципи створюють правові підвалини для формування справедливого суспільства, де закон діє однаково для всіх, а кожен громадянин може розраховувати на захист своїх прав через незалежні та об'єктивні судові органи. Такий підхід сприяє довірі до держави і зміцненню правового порядку.

Основний закон України виступає джерелом розвитку і інших галузей права, таких як цивільне, кримінальне, адміністративне, трудове та інші. Всі ці галузі мають розвиватися в межах, визначених Конституцією, що забезпечує їх відповідність основним державним принципам і цінностям. Це

створює цілісну і гармонійну систему права, здатну адекватно реагувати на виклики сучасності та зміни у суспільстві [1, с. 18].

Важливо, що Конституція України визначає також її роль у міжнародному праві. Відповідно до Основного закону, міжнародні договори, які ратифіковані Україною, становлять частину національного законодавства і мають пріоритет у випадках конфлікту з національними законами. Це засвідчує прагнення держави відповідати міжнародним стандартам прав людини та принципам правової держави, забезпечуючи тим самим інтеграцію України в світову правову спільноту.

Отже, Конституція України являє собою не лише юридичний документ, а є суспільним договором, що формує основу державності, гарантує права та свободи людини, а також слугує фундаментом для всього національного законодавства. Вона забезпечує баланс між інтересами держави і громадян, сприяє розвитку демократичних інститутів та інтеграції України у світову правову систему, що робить її наріжним каменем правової системи та розвитку суспільства загалом.

1. Марченко О. В., Яценко Д. Конституція України як суспільний договір і основа національного законодавства. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід*: матер. регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. Дню прийняття Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 26 червня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 17-19.

2. Конституція України та її розвиток. Поняття, предмет і структура Конституції. *Конституційне право України*: підручник для вузів онлайн. URL : https://pidru4niki.com/000000000/konstitutsiyne_pravo.

3. Майданик О. О. Конституція України – правова основа життєдіяльності суспільства і держави. *Юридична Україна*. 2016. № 3/4. С. 24-31.

4. Бабенко К. А. Системні основи закріплення правового статусу людини в Конституції України. URL : <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/427-sistemni-osnovi-zakriplennya-pravovogo-statusu-lyudini-v-konstitutsiji-ukrajini.html>.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

УМАНЕЦЬ Кіра Андріївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
БОНЯК Валентина Олексіївна,
завідувач кафедри теорії держави та
історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

У кожній демократичній державі світу, як правило, людина, її права і свободи конституційно визнаються найвищою соціальною цінністю. Не є винятком і Основний закон Української держави і суспільства, що відіграє ключову роль у забезпеченні належного рівня правового захисту особи. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини закріплено у якості головного обов'язку держави [1].

У нашій державі конституційна модель гарантування прав і свобод відповідає основним як світовим, так і європейським стандартам. Розділ II Конституції України присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина: містить широкий спектр норм, які охоплюють як особисті, так і політичні, економічні, соціальні, екологічні та культурні права.

Конституційні права та свободи людини і громадянина в Україні – це їх можливості (здатності), закріплені та гарантовані Конституцією України. Вони забезпечують всебічний розвиток особи, задоволення її інтересів та потреб в різних сферах суспільного буття. Належна охорона та захист таких прав і свобод є основною ознакою правової держави [2].

Гарантії таких прав і свобод людини й громадянина являють собою сукупність умов, засобів, систему норм і принципів, що забезпечують додержання прав, свобод, законних інтересів особи. Всі вони дістали свого закріплення на законодавчому (включно і конституційному) рівні.

Однією з відправних гарантій є право на судовий захист. Вказана можливість означає правомочності кожного звернутися до суду з метою захисту своїх прав і свобод. У ч. 1 ст. 55 Конституції України закріплено, що

права і свободи кожного захищаються судом. Кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також посадових і службових осіб [1].

Важливою гарантією прав і свобод людини є право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів публічної влади або їхніх посадовців. Відповідно до ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди за рахунок держави або органів місцевого самоврядування, якщо така шкода спричинена під час здійснення владних повноважень [1].

Наступна конституційна гарантія – це право знати свої права і обов'язки. Вона також знайшла своє відображення в Основному Законі Української держави і суспільства (ст. 57) та сформульована у такий спосіб: «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом» [1]. Крім того, законодавець уточнив, що у разі не доведення таких норм до відома населення у законодавчо встановленому порядку, вони вважаються нечинними.

Суттєво, що суб'єкт законодавчої ініціативи конституційно закріпив і норму-гарантію, відповідно до якої кожен має право на професійну правничу допомогу (ст. 59). Це гарантія щодо доступу до захисту прав у правових спорах і кримінальних провадженнях:

- а) надається безоплатно;
- б) кожному гарантовано вільний у вибір захисника своїх прав [1].

Не менш важливе значення має гарантія, вміщена у ст. 60 Конституції України. Вона стосується:

- а) заборони виконання явно злочинних наказів чи розпоряджень;
- б) віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу передбачає настання юридичної відповідальності [1].

Суб'єкт законотворчості у ч. 1 ст. 61 Основного закону Української держави і суспільства також гарантує заборону повторного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а також індивідуальний характер юридичної відповідальності [1].

Згідно з наступною конституційною гарантією – принцип презумпції невинуватості – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Основного закону). Також особа має право не свідчити проти себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, що є включно й гарантією проти примусового самообвинувачення (ст. 63 Конституції України) [1].

В умовах чинного правового режиму воєнного стану у нашій державі особливо вагомими є положення, що знайшли відображення у ч. 1 ст. 64 Основного закону Української держави і суспільства, що сформульовані законодавцем у такий спосіб: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Далі, у ч. 2, суб'єкт законотворчості визначає:

1) в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, однак виключно із зазначенням строку дії цих обмежень;

2) забороняє обмежувати права і свободи, передбачені стст. 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 нашої Конституції [1].

В Основному законі нашої держави і суспільства також закріплено, що гарантом додержання конституційних прав і свобод людини є й Конституційний Суд України. Він діє на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (ч. 2 ст. 147 Конституції України). Відповідно до своєї компетенції цей державний орган: а) вирішує питання про відповідність Основному Закону законів України та у конституційно передбачених випадках й інших актів; б) здійснює офіційне тлумачення Конституції України; в) здійснює й інші повноваження згідно з Основним законом Української держави і суспільства (ст. 147) [1].

Не можна оминати увагою й роль інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена), який, відповідно до ст. 101 Конституції України [1] та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод [3].

Водночас вважаємо, що вищевказані конституційні гарантії прав і свобод в Україні потребують свого подальшого розвитку, а саме через:

1) завершення в державі судової реформи, що сприятиме подальшому посиленню незалежності судової влади;

2) удосконалення системи безоплатної правничої допомоги;

3) покращення цифровізації різноманітних державних послуг як засобу доступності до них;

4) зміцнення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

5) подальшого розвитку інституту конституційного контролю тощо.

Отже, конституційні гарантії прав і свобод людини являють собою не тільки провідну складову правового статусу особи, але й визначають напрям поступального демократичного розвитку України. В умовах трансформаційних процесів, подальшої євроінтеграції нашої держави вони набувають особливого значення та потребують свого подальшого вдосконалення.

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Афанасенко І. С. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/3.pdf>.

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

РАШЕД Зіяд Тарек,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
КУЛІНІЧ Ольга Олександрівна,
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Конституційне право України є провідною галуззю національного публічного права, яка формує правові засади організації держави, визначає основи взаємодії між державою та громадянином, а також регулює діяльність органів державної влади. Його ключовою особливістю є системоутворюючий характер у межах правової системи, адже саме конституційні норми встановлюють базові принципи функціонування всіх інших галузей права. Це зумовлює особливий статус конституційного права як джерела фундаментальних правових ідей та як інструменту забезпечення стабільності державного ладу.

Нормативне підґрунтя цієї галузі становить Конституція України – Основний закон, який має найвищу юридичну силу та пряме застосування. Відповідно до статті 8 Конституції, її норми є нормами прямої дії, що зобов'язує суди та інші органи влади дотримуватись її положень навіть без наявності спеціального закону. Саме через це конституційне право є ядром національної правової системи, а також фундаментом побудови правової держави, в якій принцип верховенства права, народного суверенітету та поділу влади набувають реального змісту [1].

До ключових функцій конституційного права належать:

- установча – що закладає правові основи державності;
- регулятивна – що визначає норми поведінки суб'єктів правових відносин у сфері публічної влади;
- охоронна – що забезпечує захист основ конституційного ладу;
- стабілізаційна – що підтримує внутрішню цілісність правової системи;
- інтегративна – що з'єднує інші галузі права в єдине правове поле [2].

Ці функції, у своїй сукупності, забезпечують життєздатність демократичного устрою та сприяють формуванню національної ідентичності через правові

механізми.

Як наука, конституційне право аналізує принципи побудови державної влади, структуру її органів, інститут громадянства, права і свободи людини та громадянина, механізми конституційного контролю, а також специфіку взаємодії держави з міжнародними правовими системами. Воно опирається на формально-юридичні, системні, порівняльно-правові та інституційні методи, що дозволяє не лише описати явища, а й оцінити ефективність конституційної моделі управління в конкретному суспільстві. У цьому контексті важливою є доктрина конституціоналізму – ідея обмеженої та підзвітної влади, заснованої на праві, яка є основою демократичного управління.

Науково-дослідницький аспект конституційного права має неабияке значення для вдосконалення чинного законодавства. Зокрема, аналіз рішень Конституційного Суду України сприяє формуванню сучасних правових підходів до тлумачення конституційних норм. Рішення Суду слугують не лише засобом вирішення конкретних спорів, а й є авторитетним джерелом юридичної доктрини, яка впливає на законодавчий процес, судову практику та правничу освіту. Окрім того, результати наукових досліджень стають базою для підготовки проєктів змін до Конституції, що особливо актуально в періоди політичних трансформацій.

У системі вищої юридичної освіти курс «Конституційне право України» відіграє ключову роль, адже є базовою дисципліною, з якої розпочинається формування професійної правової культури. Вивчення цієї галузі сприяє усвідомленню студентами основ правового статусу особи, структури органів державної влади, принципів демократії, а також набуттю навичок роботи з нормативно-правовими актами вищої юридичної сили. Предмет також ознайомлює здобувачів освіти з методами юридичного аналізу, інтерпретації правових норм та побудови аргументованої правової позиції.

Сучасна методика викладання передбачає активне залучення студентів до аналізу рішень Конституційного Суду України, проведення семінарських обговорень з актуальних питань конституційного розвитку, моделювання судових процесів, а також підготовку аналітичних висновків та правових позицій. Цей підхід не лише забезпечує засвоєння знань, але й формує здатність до юридичного мислення, що є незамінним у подальшій професійній діяльності в галузі публічного права.

Конституційне право не обмежується сукупністю норм – воно є філософією державного управління, інструментом утвердження демократії та гарантом реалізації прав і свобод людини [3]. Особливу роль ця галузь відіграє в умовах реформування державного механізму, децентралізації, інтеграції України до євроатлантичного простору, а також в період воєнного стану. У такі критичні періоди саме дотримання конституційних принципів стає визначальним для забезпечення легітимності рішень влади, стабільності

правопорядку та збереження довіри суспільства до державних інституцій.

Отже, конституційне право України постає як центральна ланка правової системи, що одночасно виконує нормативну, аналітичну та освітню функції. Його розвиток визначає не лише якість правового регулювання, а й рівень демократизації суспільства, ефективність захисту прав і свобод людини, а також здатність держави функціонувати на основі верховенства права. Саме тому дослідження, вивчення та практичне застосування норм конституційного права залишаються актуальними як для науковців, так і для юристів-практиків, державних службовців, законодавців і майбутніх правників.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г., Тицька Я. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Одеса, 2021. 193 с.

3. Козюбра М. І., Барабаш Ю. Г., Бориславська О. М. та ін. Конституційне право: підручник. К. : Ваіте, 2021. 528 с.

НАНКЕВИЧ Олексій Миколайович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії держави
та права, конституційного права
та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

У сучасній юридичній науці поняття «правова система» набуло особливого значення, відображаючи складну багаторівневу реальність, що об'єднує сукупність правових явищ, інститутів, норм, ідеологічних уявлень та соціальних практик, які історично склалися у межах певної соціокультурної спільноти. Це поняття використовується не лише для характеристики національного правопорядку, а й для опису релігійних, регіональних, міжнародних правових моделей, які функціонують у різних цивілізаційних контекстах. З огляду на таку багатоаспектність постає

проблема єдності термінології, що, за слушним зауваженням О. Сердюка, є ключовим фактором для забезпечення концептуальної визначеності правової системи як об'єкта наукового дослідження [1, с. 101].

Правова система – це цілісне соціальне утворення, що складається з нормативної, інституційної, ідеологічної, функціональної та результативної підсистем, які знаходяться у взаємозалежності з іншими суспільними сферами – економікою, політикою, культурою, релігією. Вона формується на підставі правової традиції, ментальності, світоглядних орієнтирів суспільства, правової культури та механізмів легітимації публічної влади. Як стверджує О. Сердюк, «правова система – це результат взаємодії таких чинників, як історичний досвід, національна ментальність, філософсько-правові уявлення та ціннісні пріоритети, що обумовлюють праворозуміння та правореалізацію у суспільстві» [1, с. 102].

На відміну від нормативістського підходу, що зводить право до сукупності норм, системна концепція права трактує правову систему як відкриту, динамічну й багатoelementну структуру, в якій взаємодіють формальні й неформальні інститути, офіційні джерела й альтернативні регулятори, правові уявлення та поведінкові патерни. Правова система як складна соціальна система характеризується рядом ознак: по-перше, вона має чітко структуровану архітектуру, що включає елементи зі стабільними зв'язками між собою; по-друге, вона демонструє властивість цілісності, тобто здатність продукувати якісно нові правові феномени, що не зводяться до простого сумарного результату взаємодії окремих елементів; по-третє, правова система є динамічною, реагує на соціальні зміни, однак зберігає ідентичність через правонаступність інституцій та правових принципів.

Конституція України стала фундаментом правової системи держави, її законодавства, а також визначальним чинником забезпечення державного суверенітету, консолідації українського суспільства, формування і розвитку інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства.

Увібравши найважливіші досягнення вітчизняної та закордонної наукової думки у галузі державотворення, Конституція України визначила стратегію подальшого розвитку нашої держави.

На основі й у відповідності до Конституції України ухвалено закони, що визначають правовий статус більшості органів державної влади та інших її інституцій: «Про судоустрій і статус суддів», «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про Національний банк України» [4].

Як свідчить практика Конституційного Суду України, у його діяльності положення Конституції України розвиваються постійно в процесі їх тлумачення. Відповідно, конституційні норми мають здійснювати постійний регулятивний вплив на ідеологічний компонент правової системи. Їх конституціоналізацію можна назвати одним із виявів безпосередньої дії Конституції, спрямованої на гармонізацію суспільних відносин і реалізацію

принципу верховенства права. Як стверджує О. Ющик, для дійсної змістовної цілісності законодавства мало наявності в Конституції основоположних засад, потрібна змістовна єдність самих основ конституційного ладу. Очевидно, така єдність не з'являється сама собою, вона формується в тривалому та суперечливому процесі вироблення основоположних правових ідей шляхом формулювання відповідних конституційних положень. Цей процес повинен містити в собі перегляд чинного законодавства, скасування застарілих нормативних актів, створення нових законів, вдосконалення законодавчої техніки та законодавчого процесу [4, с. 90].

Одним із важливих аспектів ролі Конституції України у формуванні правової системи є її систеутворюючий характер. Всі інші закони та нормативно-правові акти повинні відповідати вимогам Конституції, а в разі конфлікту – підлягати перевірці на конституційність. Конституція України також передбачає механізми її зміни, що дозволяє адаптувати правовий акт найвищої юридичної сили до змін у суспільстві та сучасних викликів. Процедура внесення змін до Конституції України передбачає високий рівень узгодження та підтримки, що забезпечує стабільність і легітимність основних правових принципів.

Отже, Конституція України відіграє важливу роль у формуванні та функціонуванні правової системи суспільства, забезпеченні розвитку основних форм демократії, становленні державних інституцій, розбудови правової державності та захисту прав і свобод людини.

1. Сердюк В. О. Правова реформа: теоретико-правові засади правового визначення терміну. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 23(1). С. 99-103.

2. Короткий Т. Р. Співвідношення понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 36. С. 479-484.

3. Колодяжна В. В. Історія формування та сучасний стан Романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. С. 46-53.

4. Подорожна Т. С. Правові засади впливу конституційного законодавства на правову систему в контексті внесення змін до Конституції України. *Публічне право*. 2015.

ПАНТЮШЕНКО Артур Андрійович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародне право посідає фундаментальне місце у регулюванні питань, пов'язаних із захистом прав біженців і вимушено переміщених осіб (далі –ВПО). У відповідь на зростаючу кількість вимушено переміщених людей через збройні конфлікти, політичні переслідування, катастрофи та порушення прав людини, міжнародна спільнота створила систему нормативно-правових актів, які забезпечують правові рамки для захисту таких осіб, формуючи відповідні зобов'язання держав.

Центральним документом у сфері захисту біженців є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року, що встановлює ключові юридичні визначення та гарантії. Відповідно до цього акта, біженцем визнається особа, яка покинула свою країну через обґрунтований страх переслідування за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань. Ці положення були доповнені Протоколом 1967 року, який усунув територіальні та часові обмеження, зробивши Конвенцію універсальною [1, с. 15].

Найбільш значущим принципом, що впливає з Конвенції, є принцип неповернення (non-refoulement) – заборона висилати або примушувати біженців повертатися до країн, де їм загрожує переслідування. Цей принцип має імперативний характер і визнається нормою міжнародного звичаєвого права, що зобов'язує навіть ті держави, які не є сторонами Конвенції.

Загальна декларація прав людини (1948 р.) у статті 14 закріплює право кожної особи шукати притулок у разі переслідування, та Декларація про територіальний притулок ООН (1967 р.), що конкретизує механізми надання притулку.

Міжнародне право доповнюється регіональними документами, що враховують контекстуальні виклики окремих частин світу. Зокрема:

– Африканська конвенція ОАЄ 1969 року істотно розширює визначення біженця, включаючи осіб, які залишили країну внаслідок зовнішньої агресії,

окупації чи подій, що серйозно порушують громадський порядок.

– Картехенська декларація 1984 року (Латинська Америка) враховує загальне насильство, систематичні порушення прав людини та інші фактори, що сприяють масовому переміщенню [2, с. 19].

Вищевказані договори демонструють гнучкість регіонального підходу до визначення статусу біженця і доповнюють універсальні норми. Особливу категорію становлять внутрішньо переміщені особи, які залишають свої домівки, але не перетинають державного кордону. Вони не охоплюються Конвенцією 1951 року, однак їх права визначені через інші міжнародні механізми. До найбільш авторитетного документу відносять Керівні принципи з внутрішнього переміщення ООН (1998 р.), який визначає обов'язки держав щодо запобігання насильницькому переміщенню, захисту прав ВПО та забезпечення умов для їх повернення, реінтеграції або переселення [1, с. 20].

Крім того, Кампальська конвенція Африканського Союзу (2009 р.) є першим обов'язковим міжнародним договором, що встановлює юридичні зобов'язання держав щодо запобігання внутрішньому переміщенню, допомоги постраждалим та їх реінтеграції. Механізм реалізації міжнародних стандартів значною мірою залежить від діяльності спеціалізованих інституцій. Насамперед, це Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке відіграє провідну роль у наданні захисту біженцям, реалізації програм добровільного повернення, інтеграції та переселення, а також у здійсненні моніторингу за дотриманням міжнародного права [3, с. 52].

Гуманітарні організації також підтримують вимушено переміщених осіб та біженців (такі як Міжнародний Комітет Червоного Хреста), зокрема надають допомогу в умовах конфлікту, забезпечуючи доступ до життєво важливих ресурсів.

Отже, міжнародні правові акти становлять цілісну правову основу для захисту біженців і ВПО, встановлюють обов'язки держав, визначають чіткі критерії статусу осіб, що потребують захисту, а також закріплюють процедуру надання притулку. Водночас під час реалізації цих стандартів виникає низка проблем, а саме: відсутність політичної волі, ресурсні обмеження, складнощі в забезпеченні безпеки та дискримінація від громадян приймаючих держав. З урахуванням зростаючих викликів, таких як збройні конфлікти, екологічні катастрофи, порушень прав людини спонукають міжнародне співтовариство зміцнити механізми реалізації вже існуючих актів та розробити нові підходи до захисту вимушено переміщених осіб та біженців.

1. Камінська Н. В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. С. 22-34.

2. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 34-39.

3. Юрченко О. С. Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб. 2025. С. 35-45.

СОКОЛОВ Іван Станіславович,
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
*доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до статті 101 Конституції України, парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). Ця інституція є важливим елементом демократичного механізму гарантування прав і свобод людини, а її функціонування ґрунтується на принципах незалежності, прозорості та верховенства права.

Згідно з Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР (далі – Закон), основною метою діяльності Уповноваженого є захист прав і свобод людини і громадянина, визначених Конституцією, законами України та міжнародними договорами, а також контроль за дотриманням цих прав державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами [3].

Уповноважений є посадовою особою, чий правовий статус визначається Конституцією України та спеціальним законом. Український омбудсмен здійснює свою діяльність незалежно від інших органів державної влади та посадових осіб, що є гарантією ефективного захисту прав людини. Його повноваження не припиняються навіть у випадках розпуску парламенту, введення в державі правового режиму надзвичайного чи воєнного стану. Офіс Уповноваженого розміщується в місті Києві і має власну печатку з державним гербом [2].

Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, знає державну мову відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх

п'яти років проживає в Україні. Відповідно до законодавства про запобігання корупції, кандидати проходять спеціальну перевірку та подають декларацію про майновий стан. Уповноваженим не може бути особа з непогашеною судимістю або з нещодавнім адміністративним стягненням за корупційні правопорушення [3].

До законодавчо визначених повноважень Уповноваженого належать, зокрема, такі: право на невідкладний прийом у посадових осіб вищих органів державної влади, участь у засіданнях Верховної Ради, уряду, судів, колегій прокуратури, звернення до Конституційного Суду з питань відповідності актів Конституції та офіційного тлумачення її норм. Окрім цього, Уповноважений має право через народних депутатів, до законодавчої ініціативи у сфері прав людини шляхом подання пропозицій щодо вдосконалення законодавства [3].

У своїй діяльності Уповноважений зобов'язаний дотримуватися Конституції, законів України та інших нормативних актів, захищати інтереси людини, зберігати конфіденційність отриманої інформації та утримуватися від розголошення особистих даних без згоди відповідних осіб. Особливої уваги надається обов'язку збереження таємниці навіть після припинення повноважень [3].

Діяльність Уповноваженого базується на інформації про порушення прав людини, отриманої:

- за зверненнями громадян, іноземців або осіб без громадянства;
- за зверненнями народних депутатів України;
- з власної ініціативи Уповноваженого [1, с. 37].

Повноваження Уповноваженого припиняються у випадку його особистої заяви про відмову, винесення обвинувального вироку суду, юридичного визнання безвісно відсутнім або померлим, складення присяги новообраним Уповноваженим або смерті. Верховна Рада також має право достроково припинити повноваження за порушення присяги, несумісність з іншими видами діяльності, втрату громадянства або фізичну неспроможність виконувати обов'язки понад чотири місяці [3].

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливим елементом системи національного захисту прав людини. Його діяльність спрямована на запобігання та усунення порушень прав і свобод людини, закріплених у національному законодавстві та міжнародних актах. Незалежність, високі професійні та моральні вимоги до кандидатів, широка компетенція та інструменти реагування дозволяють Уповноваженому ефективно виконувати свої функції, сприяючи становленню України як демократичної правової держави [4, с. 16].

Отже, інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є важливою складовою системи конституційного контролю та механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, визначених Конституцією України та Законом. Його діяльність спрямована на здійснення

парламентського контролю за дотриманням прав людини, що забезпечує додаткові гарантії захисту особистості в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

Наявність високого ступеня інституційної незалежності Уповноваженого (стаття 1 Закону), чітко окреслені повноваження (стаття 13 Закону), а також можливість вживати відповідних заходів реагування, зокрема подання Конституційним поданням, звернень до суду, пропозицій органам державної влади (статті 14-17 Закону), забезпечують ефективність механізмів запобігання порушенням прав людини та сприяють їх відновленню.

З метою подальшого вдосконалення конституційно-правового статусу Уповноваженого та підвищення ефективності його правозахисної діяльності пропонується:

1) розширення співпраці з міжнародними правозахисними організаціями (зокрема в межах Паризьких принципів ООН щодо статусу національних інституцій з прав людини);

2) запровадження чітких механізмів моніторингу виконання рекомендацій Уповноваженого;

3) посилення інформування населення щодо наявних способів захисту своїх прав через цей інститут.

Отже, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відіграє винятково важливу роль у сфері захисту прав і свобод людини, а подальший розвиток цього конституційного інституту повинен спиратися як на міжнародні стандарти, так і на вдосконалення національного законодавства України, що становить нормативний компонент юридичного механізму захисту прав людини. Це сприятиме утвердженню верховенства права, а також підвищенню рівня правової культури населення.

1. Бондарчук А. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції*: матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 2 грудня 2021 р.). Житомир, 2022. С. 37-41.

2. Конституція України прийнята 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>.

4. Сушинський О. І., Олефіренко О. В. Функціонування інституту уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в контексті змін управлінської парадигми військового часу. *Ефективність державного управління*.

ТУР Кіра В'ячеславівна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

СУЧАСНИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, стала важливою віхою в історії державотворення. Вона закріпила основоположні принципи суверенітету, правової, демократичної та соціальної держави. Ухвалення Конституції стало актом народного волевиявлення та юридичним оформленням незалежності України. Вперше було чітко окреслено права і свободи громадян, а також механізми їхнього захисту. Основний закон став стрижнем правової системи та основою подальшого розвитку законодавства.

Сучасне значення Конституції України значно зросло у контексті нових викликів, зокрема війни, реформ та інтеграційних процесів. Вона виконує стабілізуючу функцію в умовах політичної нестабільності, економічної кризи та загроз суверенітету. Конституція гарантує безперервність функціонування державної влади та захист прав громадян навіть у надзвичайних умовах. Вона також визначає вектор національної єдності, що особливо важливо у часи зовнішньої агресії. Основний закон залишається дороговказом для правової модернізації країни [1, с. 26].

Однією з ключових ролей Конституції є закріплення прав людини та громадянина. Вона забезпечує рівність перед законом, недоторканність особи, свободу слова, зібрань, віросповідання та інші основоположні свободи. Ці права мають пряме застосування та не потребують додаткового підтвердження. Конституція створила умови для діяльності правозахисних інституцій, зокрема Уповноваженого з прав людини. Отже, Основний закон є фундаментом для захисту особистості в демократичному суспільстві.

Важливим елементом конституційного ладу є принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Цей принцип забезпечує ефективне функціонування органів державної влади та запобігає зосередженню повноважень в одних руках. Конституція регламентує порядок утворення,

повноваження та взаємодію державних інституцій. Вона також створила правові засади для функціонування нових органів, таких як Конституційний Суд і Рахункова палата. Подібна структура влади відповідає стандартам демократичного управління [2, с. 121].

Конституція України сприяє розвитку політичного плюралізму та громадянського суспільства. Вона гарантує свободу політичної діяльності, створення партій та громадських об'єднань. Завдяки цьому громадяни отримали можливість активно впливати на політичне життя держави. Конституція заклала основу для змагального виборчого процесу, що сприяє розвитку демократичних інститутів. Ці положення стимулюють політичну активність та участь громадян у процесах прийняття рішень.

У сучасних умовах зростає потреба у вдосконаленні окремих положень Конституції. Зокрема, актуальними є питання децентралізації, реформи судової системи, конституційного контролю та оновлення механізмів реалізації прав. Розвиток цифрових технологій, глобалізація та євроінтеграційний курс України вимагають адаптації конституційних норм. Водночас зміни до Основного закону мають відбуватися виважено, на основі широкого суспільного діалогу. Це необхідно для збереження балансу між стабільністю та розвитком [3, с. 52].

Основний закон не є відокремленим від правової традиції українського народу, а навпаки – втілює історичний досвід, починаючи від «Руської правди» Ярослава Мудрого до Акту проголошення незалежності України. Такий підхід забезпечує спадковість правової культури та зміцнює національну правову ідентичність. Конституція виконує функцію інтеграції минулого з теперішнім і майбутнім, слугуючи джерелом правової легітимності держави. Це формує не лише правову основу, а й морально-етичну платформу для суспільного розвитку.

Сьогодні Конституція також є основою для міжнародного правового співробітництва України. Вона закріплює пріоритет загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, що відповідає прагненню України інтегруватися до європейського правового простору. Положення Конституції стали основою для адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Це сприяє зміцненню зовнішньополітичних позицій України та підвищенню рівня правової культури в суспільстві. Тож Основний закон не лише регламентує внутрішнє життя держави, а й спрямовує її розвиток у міжнародному контексті [4, с. 85].

Отже, Конституція України є не лише базовим законом, а й динамічним інструментом державотворення. Вона слугує гарантом правопорядку, свободи та національної ідентичності. Її сучасний вимір полягає у здатності реагувати на виклики часу та сприяти розвитку демократичних інститутів. Конституція залишається головним орієнтиром у формуванні правової, сильної та європейсько-орієнтованої держави. Саме тому її значення продовжує зростати як в юридичній, так і в суспільно-політичній площині.

1. Лавренко Д. О. Конституція України як основа державотворчого процесу: сучасний вимір. 2021. С. 26.
2. Крестовська, Н. М. Історія конституції України: деякі дискусійні питання. 2023. С. 121.
3. Тертишник В. М. Конституція України: наук.-практ. коментар. 2023. С. 52.
4. Колодій А. М., Тернавська В. М., Колодій О. А. Модернізація конституції України – головний напрям правотворчої діяльності в умовах післявоєнного відновлення. *Нове українське право*. 2024. № 1. С. 83-92.

ДЗЮБА Нікіта Олександрович,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Конституція України є Основним законом держави і суспільства, який має найвищу юридичну силу та закріплює засади конституційного ладу, принципи організації та діяльності органів публічної влади, а також гарантії прав і свобод людини і громадянина. Ухвалена 28 червня 1996 року Верховною Радою України, вона стала правовою основою розбудови України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави.

Демократія, як спосіб державного управління, вимагає від Уряду забезпечення та захисту основоположних прав і свобод людини, а саме: свободи слова і віросповідання, рівності громадян перед законом, а також права брати участь в політичному, економічному та культурному житті суспільства [1].

Верховенство права є одним із визначальних принципів демократичної правової держави, який закріплено у ст. 8 Конституції України. Ця конституційна засада передбачає панування права в усіх сферах суспільного життя, обов'язковість дотримання правових норм як державними органами,

так і громадянами. Принцип верховенства права ґрунтується на ідеї юридичної рівності, згідно з якою усі громадяни, незалежно від статусу, соціального положення чи посадового становища, є рівними перед законом. Порушення норм права повинно невідворотно тягти за собою юридичну відповідальність, що забезпечує справедливість і зміцнює довіру суспільства до державних інституцій. Саме дотримання принципу верховенства права сприяє розвитку правової культури, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також формує основи для стабільного функціонування правової системи України [2].

Відповідно до статті 1 Конституції України наша держава визнається суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою. Це означає, що в процесі її функціонування має забезпечуватись реалізація прав і свобод людини. Гарантованість правового статусу людини, закріпленого у розділі II Конституції України, є важливим критерієм демократичності держави [3].

На особливу увагу заслуговує той факт, що саме Конституція України визначає конституційно-правовий статус органу законодавчої влади, глави держави, органів виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, порядок їх формування та взаємодії. У такий спосіб забезпечується інституційна основа для демократичного врядування та ефективного функціонування публічної влади в інтересах громадянського суспільства.

Конституційний контроль, здійснюваний Конституційним Судом України, є додатковим механізмом захисту конституційного ладу та прав і свобод людини. Завдяки цьому інституту забезпечується відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, що є запорукою правової визначеності й юридичної стабільності.

Конституційний контроль необхідний для утвердження верховенства права та функціонування демократичної правової держави. Його предметом є питання відповідності правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України [3].

Отже, Конституція України відіграє важливу роль у становленні та розвитку нашої держави як демократичної та правової, оскільки закріплює основи конституційного ладу, визначає принципи діяльності органів публічної влади, є найважливішою юридичною гарантією законності, а також прав і свобод людини і громадянина. Вона забезпечує юридичну визначеність, стабільність суспільних відносин і справедливість у застосуванні правових норм, створюючи умови для ефективного функціонування демократичних владних інститутів. Завдяки Конституції діяльність державних інституцій стає підзвітною та підконтрольною громадянам, а верховенство права стає важливим елементом правової реальності. Отже, Конституція є необхідним чинником формування правової культури кожної особи, зміцнення демократії й розвитку громадянського суспільства в Україні.

1. Артеменко А. І. Демократичні принципи державного управління. 2020. С. 15-22. URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/173/177>.
2. Верховенство права та боротьба з корупцією. Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu>.
3. Конституція України прийнята 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Гураленко Н. А., Гордєєв В. В. Конституційний контроль у практиці Конституційного суду України. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 316-319. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/45.pdf.

ЧУБЕНКО Аліна,

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

БОНЯК Валентина Олексіївна,

завідувач кафедри теорії та історії

держави та права, конституційного

права та прав людини

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Державний суверенітет є однією з фундаментальних засад існування будь-якої держави, що характеризується верховенством, незалежністю та повнотою влади на її території. В умовах сучасних геополітичних викликів, зокрема відкритої та повномасштабної військової агресії з боку східного сусіда – російської федерації, питання засад суверенітету України набуває особливої актуальності. Саме Основний закон Української держави і суспільства відіграє ключову, системоутворюючу роль, бо ж є юридичним фундаментом для гарантування незалежності та територіальної цілісності країни.

У Декларації про державний суверенітет України зазначається, що державний суверенітет являє собою верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у міжнародних відносинах [1].

Конституція України легітимізує та закріплює сам державний суверенітет. Стаття 1 цього законодавчого акта проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [2]. Це конституційне положення є нормою прямої дії, що встановлює непорушність суверенітету як об'єкта правового захисту, тобто будь-які дії, спрямовані на посягання на суверенітет України, є протиправними та за них настає юридична відповідальність [3, с. 64-65].

Конституція України визначає й механізми реалізації та захисту суверенітету: стаття 17 закріплює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу. Зокрема, конституційно визначено, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною та недоторканою (ст. 2 Основного закону) [2]. Ця норма слугує правовою гарантією територіальної цілісності держави, унеможливлюючи її розчленування чи відчуження будь-яких її частин/територій. Більше того, Конституція України детермінує суверенітет народу як єдиного джерела влади в Україні (ст. 5 Конституції України), що реалізується безпосередньо через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії, а також через органи публічної влади. Ця засада народовладдя є необхідною умовою для функціонування суверенної держави [4, с. 20].

В аспекті теми нашого дослідження важливим є також розмежування повноважень між гілками державної влади – законодавчою, виконавчою та судовою [2], що є балансом стримувань і противаг та запобігає узурпації влади, яка могла б призвести до втрати суверенітету. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України, що є правовою основою для функціонування цих органів [5].

У контексті зовнішньополітичної діяльності Конституція нашої держави передбачає право України укладати міжнародні договори, що є невід'ємним атрибутом суверенітету держави (ст. 9 Основного закону) [2].

Зрештою захист державного суверенітету є конституційним обов'язком кожного громадянина України. Військова служба, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (стаття 65 Конституції України) [2]. Це конституційне положення виділяє не лише моральний аспект, а й юридичну імперативність участі громадян у захисті своєї держави.

Підсумовуючи вищезазначене, резюмуємо, що Конституція України є не просто збіркою правових норм, а стратегічним нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили. Вона закріплює та гарантує державний суверенітет України, є непорушним фундаментом, на якому ґрунтується вся правова система держави, визначає правові механізми захисту суверенітету держави та обов'язок всіх державних органів та громадян щодо його збереження. В умовах повномасштабної агресії з боку російської федерації

конституційні положення щодо державного суверенітету набувають особливого значення, стають символом незламності та правовою основою для боротьби за відновлення територіальної цілісності, нашої перемоги та утвердження незалежності України.

1. Суверенітет держави. Україна суверенна і незалежна держава. *Studies*. URL : https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/454-suverentet-derzhavi-ukrayina-suverenna-nezalezha-derzhava.html.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

3. Кіор А. О. Відповідальність за злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації: проблеми теорії та практики. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. Маріуполь, 2018. С. 64-67. URL : <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2018/Сучасний%20розвиток%20державотворення%20та%20правотворення%20в%20Україні%20проблеми%20теорії%20та%20практики.pdf>.

4. Гончаренко А. А., Бігун В. М. Особливості повноваження служби безпеки України як конституційно визначеного суб'єкта забезпечення державної безпеки. *Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2023. С. 19-22. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_suverenitetu_terytorialnoyi_cilisnosti_i_nacionalnoyi_bezpeky_yak_spilna_sprava_derzhavy_ta_ukrayinskogo_narodu_ch.1.pdf.

5. Поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову. *Конституційний Суд України*. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/38-podil-vlady-na-zakonodavchu-vykonavchu-sudovu>.

Наукове видання

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

*Матеріали науково-практичного семінару,
присвяченого Дню Конституції України
та Дню Української Державності*

(м. Дніпро, 3 липня 2025 року)

Відповідальна за випуск
д.ю.н., професор В. О. Боняк

Редактор, оригінал-макет, – А. В. Самотуда,
Редактор О. М. Врублевська
Верстка – К. А. Бут

Підп. до друку 28.07.2025. Формат 60×84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 11,86. Обл.-вид. арк. 12,75. Зам. № 08/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024